T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞA ETKİLERİ

UTKU SUAVİ YALVAÇ
2501090612

Tez Danışmanı
PROF. DR. TEKİN AKGEYİK

"Düzeltilmiş Tez"

İstanbul 2014

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı	**: UTKU SUAVİ YALVAÇ**	Numarası	**: 2501090612**
Anabilim/Bilim Dalı	**: ÇALIŞMA EKONOMİSİ**	Tez Savunma Tarihi	**: 31.10.2014**
Danışman	**: PROF. DR. TEKİN AKGEYİK**	Tez Savunma Saati	**: 12.00**
Tez Başlığı	**:KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞA OLAN ETKİLERİ**		

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** ~~OYBİRLİĞİ~~ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. TEKİN AKGEYİK	Akgeyik	KABUL
2- DOÇ. DR. ORHAN KOÇAK		
3- DOÇ. DR. HALİL İBRAHİM SARIOĞLU		RED

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MUSTAFA DELİCAN		
2- DOÇ. DR. ERSİN KAVİ		KABUL

KÜRESELLEŞMENİN
TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞA ETKİLERİ

UTKU SUAVİ YALVAÇ

ÖZ

Küreselleşme, dünya genelindeki akademik, sosyal ve siyasi çevrelerde son yıllarda en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Bilişim teknolojilerindeki gelişmelerle hız kazanan ve giderek dünyanın tamamına yaygınlaşan küreselleşme süreci, dünyanın ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda uluslararası düzeyde bütünleşmesi anlamında ifade edilmektedir. Bu haliyle küreselleşme, bu bütünleşmeyi sağlarken söz konusu alanlarda dünyayı (ideolojik ve sınıfsal kesimlere göre değişen şekilde) hem olumlu hem de olumsuz olarak etkilemektedir.

Küreselleşmenin, yukarıda belirtildiği gibi etkilediği alanlardan biri de sendikacılıktır ve bu etkinin olumsuz yönü ağır basmakla birlikte bu olumsuzluğa karşı hem sendikalar hem de toplum kesimleri önlem almaya çalışmaktadır. Bu yüksek lisans tezinin amacı, küreselleşmenin Türkiye'deki sendikacılığa olan etkilerini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Sendikacılık, Türkiye.

EFFECTS OF GLOBALIZATION TO UNIONISM IN TURKEY

UTKU SUAVİ YALVAÇ

ABSTRACT

Globalization, comes first among the most controversial subjects which is told by academic, social and political grounds in worldwide in recent years. Globalization process which gains speed and spearing by degrees in all over the world with developing informatics technologies, is described as integration of world about economical, political, social and cultural areas. In this instance globalization affects the world (changing as to ideological regions and classes) as both positive and negative in topic areas, when it proves this integration.

One of the areas that globalization affect as pointed out above, is unionism and besides predominating negative part of this effect, both unions and society regions have taken precautions against that negation. Purpose of this master thesis is examining effects of globalization about Turkey's unionism.

Key words: Globalization, Unionism, Turkey.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, küreselleşmenin Türkiye'de sendikacılığa olan etkilerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu incelemedeyse öncelikle sendikacılığın var olmasını sağlayan unsurlar (sosyal ve ekonomik yapı, çalışma hayatı ve sendikacılığın gelişimiyle ilgili yasal düzenlemeler) açıklanmış; söz konusu unsurların Dünya ve Türkiye'deki durumları belirtilmiş ve küreselleşmenin bu unsurlara etkileri üzerinden sendikalaşma oranlarında Dünya genelinde ve özellikle Türkiye'de yaşanan değişimler ele alınmıştır.

Küreselleşme sürecinin sosyal ve ekonomik yönden, çalışma hayatı yönünden ve hukuksal yönden Türkiye'deki sendikaları nasıl etkilediğinin ve sendikaların buna karşı ne gibi tedbirler alabileceğinin anlatılması açısından bu çalışmaya önem katmaktadır.

Tezin bütün aşamalarında bana yol gösteren, destek olan ve katkı sağlayan danışmanım Prof. Dr. Tekin AKGEYİK'e ve bana her zaman güvenen, özellikle zor zamanlarımda sevgilerini ve yardımlarını hiç esirgemeyen annem ve babama teşekkür eder ve sonsuz minnettarlığımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
ÖNSÖZ ..... **vi**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **x**
GRAFİKLER LİSTESİ ..... **xi**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xii**
GİRİŞ **1**
1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI, KÜRESELLEŞMENİN TARİHİ, OLUŞMASININ NEDENLERİ VE ETKİLERİ **3**
1.1. Küreselleşme Kavramı ve Anlamı 3
1.1.1. Tanımlama Açısından Görüşler 3
1.2. Küreselleşmenin Tarihi 6
1.2.1. Antik İmparatorluklar Dönemi 7
1.2.2. Coğrafi Keşifler ve Sömürgecilik Dönemi 7
1.2.3. Sanayi Devrimi ve Sonrası Dönemi 8
1.2.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemi 9
1.3. Küreselleşmenin Yaygınlaşmasında Rol Oynayan Gelişmeler 9
1.3.1. Teknolojik Gelişmeler 10
1.3.2. Ekonomik Kurumlar 10
1.3.2.1 Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar 11
1.3.2.2. Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) 12
1.4. Küreselleşmenin Etkileri 16
1.4.1. Olumlu Etkiler 17
1.4.1.1. Ortak İnsanlık Değerleri 17
1.4.1.2. Küresel Ticaret 17
1.4.1.3. Bireyci ve Serbest Ekonomi 17
1.4.1.4. Küresel İletişim ve Ulaşım 18
1.4.1.5. Güçlü Sivil Toplum Örgütlülüğü 18
1.4.1.6. Küresel Mobilitenin Artışı 18

1.4.2. Olumsuz Etkiler 19
1.4.2.1. Artan Terör ve Savaş 19
1.4.2.2. Yoksulluk ve Sosyal Adaletsizlik 19
1.4.2.3. Küresel Tekelleşme 20
1.4.2.4. Son Dönemde Artan Çevre Kirliliği 20
1.4.2.5. Artan İşsizlik ve Reel Ücretlerin Düşüşü 20
1.4.2.6. Küresel Bilgi Kirliği 21
1.5. Genel Değerlendirme 21
2. KÜRESELLEŞMENİN DÜNYA GENELİNDE SENDİKACILIĞA ETKİLERİ 22
2.1. Sendikacılığı Ortaya Çıkaran Unsurlar 22
2.1.1. Sosyal ve Ekonomik Yapı 22
2.1.2. Çalışma Hayatının Gelişimi 24
2.1.2.1. Fabrikalar ve İmalat Sektörü 24
2.1.2.2. Çalışan Türünün Gelişimi 24
2.1.3. Sendikacılığın Gelişimiyle İlgili Yasal Düzenlemeler 25
2.2. Küreselleşmenin Sendikacılığa Etkileri 26
2.2.1 Gelişmiş Ülkelerdeki Etkileri 27
2.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Etkileri 31
3. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞA ETKİLERİ 35
3.1. Türk Sendikacılığının Tarihi ve Gelişimi 35
3.1.1. Osmanlı Dönemi 35
3.1.2. Cumhuriyet Dönemi Sendikal Gelişmeler 36
3.1.2.1. 1923-1960 Arası Dönem 36
3.1.2.2. 1960-1980 Dönemi 37
3.1.2.3 1980 Sonrası 39
3.2. Türkiye Ekonomisinin ve Sosyal Yapısının Gelişimi 42
3.2.1. 1980 Öncesi Ekonomik ve Sosyal Yapı 42
3.2.2. 1980 Sonrası Ekonomik ve Sosyal Yapıdaki Değişim 45
3.3. Türkiye'de Sendikacılığın Gelişimiyle İlgili Yasal Düzenlemeler 47
3.3.1. Türkiye'de 1980 Öncesi Sendikacılığın Gelişimiyle İlgili Yasal Düzenlemeler 47

3.3.1.1. 1960'a Kadar Olan Sendikacılığın Gelişimiyle İlgili Yasal Düzenlemelerin Baskıcı Tutumu 47
3.3.1.2. 1961 Anayasası'nın Sendikacılığa Yönelik Özgürlükçü Tutumu 49
3.3.1.3. 274 Sayılı Sendikalar Kanunu Ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev Ve Lokavt Kanunu'nun Sendikacılığa Yönelik Özgürlükçü Tutumu 51
3.3.1.4. 1475 Sayılı İş Kanunu 52
3.3.2. Türkiye'de 1980 Sonrası Yasal Düzenlemelerin Sendikacılığa Yönelik Baskıcı Tutumu 52
3.3.2.1. 1982 Anayasası'nın Sendikacılığa Yönelik Baskıcı Tutumu 53
3.3.2.2. 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nun Sendikacılığa Yönelik Baskıcı Tutumu 55
3.3.2.3. 4857 Sayılı İş Kanunu 56
3.3.2.4. 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu Sözleşme Kanunu 57
3.4. Türkiye'de Çalışma Hayatının Gelişimi 58
3.4.1. Sektörel Gelişim 58
3.4.2. İstihdam Türünde Yaşanan Gelişim 62
3.4.2.1. Kayıt Dışı İstihdam 62
3.4.2.2. KOBİ'lerin Gelişimi 62
3.4.2.3. Taşeronlaşma 64
3.4.2.4. Serbest Ticaret Bölgeleri 65
3.4.3. Çalışan Türünde Yaşanan Değişim 67
3.4.3.1. Beyaz Yakalı İşçiler 67
3.4.3.2. Kısmi Süreli İşçiler 67
3.4.3.3. Sözleşmeli Personel 67
3.4.3.4. Kapsam Dışı Personel 68
3.4.3.5. Çırak ve Stajyer Çalıştırma 68
3.4.3.6. Genel Değerlendirme 68
3.5. Türkiye'de Sendikalaşma Oranında Yaşanan Değişimler 69
3.5.1. Türkiye'de 1980 Öncesi Sendikalaşma Oranı 69
3.5.2. Türkiye'de 1980 Sonrası Sendikalaşma Oranı 71
SONUÇ 74
KAYNAKÇA 79

TABLOLAR LİSTESİ

TABLO 1: BAZI GELİŞMİŞ ÜLKELERİN SENDİKALAŞMA ORANLARINDAKİ DEĞİŞİMLER 30

TABLO 2: BÖLGELERE GÖRE BÜYÜME KARŞILAŞTIRILMASI 32

TABLO 3: BAZI GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN SENDİKALAŞMA ORANLARINDAKİ DEĞİŞİMLER 34

TABLO 4: KURULMUŞ OLAN SERBEST BÖLGELER 66

TABLO 5: 1960-1980 YILLARI ARASINDA İŞ KANUNU KAPSAMINDAKİ İŞÇİ SAYISI VE SENDİKALI İŞÇİ SAYISI 69

TABLO 6: 1984-2000 YILLARI ARASINDA İŞÇİ SAYISI VE SENDİKALI İŞÇİ SAYISI 71

TABLO 7: 2000-2014 YILLARI ARASINDA İŞÇİ SAYISI VE SENDİKALI İŞÇİ SAYISI 72

GRAFİKLER LİSTESİ

GRAFİK 1: 1980 ÖNCESİ SEKTÖRLERİN GSYİH'DEKİ PAYLARI..... 58

GRAFİK 2: 1980 ÖNCESİ ÇALIŞANLARIN SEKTÖRLERE DAĞILIMI 59

GRAFİK 3: 1980 SONRASI SEKTÖRLERİN GSYİH'DEKİ PAYLARI..... 60

GRAFİK 4: 1980 SONRASI ÇALIŞANLARIN SEKTÖRLERE DAĞILIMI..... 61

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BASK	Bağımsız Kamu Görevlileri Sendikaları Konfederasyonu
BİRLEŞİK KAMU-İŞ	Birleşik Kamu İş Konfederasyonu
BM	Birleşmiş Milletler (United Nations)
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirket
DGEP	Birleşmiş Milletler Dünya Gençlik Programı
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DİTAŞ	Deniz İşletmeleri Türk Anonim Şirketi
FDA	Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi (U.S. Food and Drug Administraiton)
GEMSAN	Genel Endüstri Mühendislik Hizmetleri San. Tic. A.Ş.
GİSBİR	Gemi İnşa Sanayicileri Birliği
GRI	Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative)
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
HAK-İŞ	Hak-İş Konfederasyonu
HAK-SEN	Kamu Çalışanları Hak Sendikaları Konfederasyonu
HÜR KAMU-SEN	Hürriyetçi Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu
İŞGÜM	İş Sağlığı Ve Güvenliği Müdürlüğü
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)

KESK	Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük Ve Orta Boyuttaki İşletmeler
KSS	Kurumsal Sosyal Sorumluluk
LİM-TER	Liman Tersane Gemi Yapım Ve Onarım İşçileri Sendikası
MEMUR-SEN	Memur Sendikaları Konfederasyonu
OECD	Ekonomik Kalkınma Örgütü (Organization For Economic Co-Operation and Development)
SEKA	Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A.Ş.
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TED	Türk Eğitim Derneği
TEDMER	Türkiye Etik Değerler Merkezi
TÜHİD	Türkiye Halkla İlişkiler Derneği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TKYD	Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği
TÜRKİYE KAMU-SEN	Türkiye Kamu Sendikaları Konfederasyonu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim Ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

GİRİŞ

Küreselleşme, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kendinden sıklıkla bahsettirmiştir. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle ivme kazanan küreselleşme, dünya genelinde ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda köklü değişimlere neden olarak; mal, sermaye, işgücü ve bunlara ek olarak küreselleşme sürecini yürüten ülke veya ülkeler başta olmak üzere ülke kültürleri ile siyasi ve ekonomik düşüncelerinin dünya genelinde yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Kimilerine göre bu etkiler olumlu yönde olmuşken kimilerine göreyse olumsuz olmuştur. Küreselleşmenin etkilerini olumlu karşılayanlara göre piyasalar küreselleşme sayesinde uluslararasılaşmış; bu da ticareti serbestleştirerek dış ticareti yaygınlaştırmış ve yabancı sermaye yatırımlarının yayılımını sağlayarak zenginliği dünya üzerinde yaygınlaştırmıştır. Küreselleşmenin etkilerini olumsuz karşılayanlara göreyse günümüzde küreselleşmeyi yönlendiren emperyalist devletler, dünyanın doğal zenginliklerinin mülkiyetini ele geçirmekte, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kültürlerini ve sosyal yapılarını ele geçirerek söz konusu ülkeleri sömürmektedirler. Yani küreselleşme, taraftarlarının dediği gibi zenginliğin dünyaya yayılması değil, dünyada üretilen zenginliğin merkeze taşınması operasyonudur.

Küreselleşme, doğal olarak girdiği ülkelerdeki sendikacılığı da etkilemiştir. Bu konuda da yukarıda olduğu gibi görüş farklılıkları yaşanmakta; kimileri küreselleşmenin gelişen teknoloji ile birlikte üretimi arttırdığını ve yeni meslekler ortaya çıkartıp yatırımların dolaşımını sağlayarak istihdamı arttırdığını iddia ederken; kimileriyse küreselleşmenin gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin küreselleşme vasıtasıyla daha fazla kazanç ve büyüme elde etmek adına çalışanları sendikalaşmanın olmadığı, esnek çalışma saatleri ile iş güvensizliği ve iş sağlığı eksikliklerinin olduğu çalışma yerlerinde sömürdüğünü iddia etmektedir. Küreselleşmenin tırmandığı dönemde gelişmiş ülkeler sermayelerini teknoloji üretimi, yüksek teknolojik üretim ve hizmet sektörlerinde yoğunlaştırdığından işgücü dağılımında sendikasız çalışan beyaz yakalı elemanların oranı artmıştır. Düşük teknolojili ve emek yoğun sektörler ise küresel iş paylaşım stratejisi içinde

sendikacılığın zaten zayıf ve baskı altında olduğu gelişmekte olan ülkelere transfer edilmişlerdir. Bu anlamda küreselleşmenin tırmandığı dönemde sendika faaliyetlerin orantısal olarak düştüğü söylenebilir.

Türkiye açısından durumu kısaca özetlemek gerekirse Türkiye, mirasçısı olduğu, sendikacılığın ve sendikacılığın temelini oluşturan sanayi devrimi ve sosyal sınıfların oluşumu gibi gelişmeleri kaçıran ve geri kalmış Osmanlı İmparatorluğu'nun, 20. yüzyılın başlarındaki yıkımının üzerine inşa edilen bir ülkedir. Bu durum Türkiye'yi gelişmekte olan ülkeler sınıfına sokmaktadır. Türk sendikacılığının yukarıda belirtilen olumsuz siyasal, ekonomik ve sosyal sebepler nedeni ile bir de geri kalmışlık ve tam olarak algılanamama sorunları vardır. Bu tezin amacı, Cumhuriyet dönemiyle birlikte Türk sendikacılığındaki gelişmeler ve küreselleşmenin Türk sendikacılığına olan etkisini genel olarak incelenmektir.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda küreselleşmenin Türkiye'de sendikacılığa olan etkilerini inceleyen bu tez 3 bölümden oluşmaktadır. 1. bölümde küreselleşme kavramı, anlamı, tarihsel gelişimi, yaygınlaşmasında rol oynayan gelişmeler ve olumlu ve olumsuz etkileri; 2. Bölümde sendikacılığı ortaya çıkaran unsurlar ve küreselleşmenin Dünya genelinde sendikacılığa etkileri ve 3. bölümdeyse küreselleşmenin Türkiye'de sendikacılığa etkileri Türkiye'de hakim olan ekonomik sistemin, istihdam yapısının, yasal düzenlemelerin ve işçi sınıfının örgütlenme düzeyinin 1980 öncesindeki ve 1980 sonrasındaki durumları karşılaştırılarak incelenmiştir.

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI, KÜRESELLEŞMENİN TARİHİ, OLUŞMASININ NEDENLERİ VE ETKİLERİ

1.1. Küreselleşme Kavramı ve Anlamı

Küreselleşme (globalization), uluslararası düzlemde yaygınlaşan ekonomik etkinliklerin, gelişen teknolojiler ve siyasal eğilimler aracılığıyla Dünya'yı etkilemesidir[1].

Küreselleşmenin tanımında karşıt düşünceler görülmektedir. Hatta birçok düşünürün de belirttiği gibi bu kavramın çok boyutluluğu onu tanımlamayı ve sınırlarını çizmeyi zora sokmaktadır. Bu yüzden hem küreselleşmenin tanımında hem de bu tanımdan kaynaklanan küreselleşmeye dönük yaklaşımlarda farklılıklar yaşanmaktadır.

1.1.1. Tanımlama Açısından Görüşler

Küreselleşmenin tanımına ait farklılıklar, küreselleşmenin özelliklerine ve bu özelliklerle ilgili düşünürlerin bakış açılarına göre değişmektedir.

Bauman, sanal ortamda gerçekleşen tüm işlemlerin (kredi kartları vs) enformasyon koridorları yoluyla belirli yerlerde toplanması sonucunda insanların sistemin gözetimi altında birleştirildiğini belirtir. Bu işlem sayesinde aynı zamanda sisteme ters düşenlerin rahatlıkla ayrıştırılabileceğini de (pasaport ve transit vizelerden yoksun bırakma şeklinde gibi) ortaya koymaktadır[2].

Giddens'e göreyse iletişim ve ulaşımdaki teknolojik gelişmeler sayesinde çok uzakta gelişen olaylar yerel oluşumları biçimlendirebilmekte ve bu yolla dünya ölçeğindeki toplumsal ilişkileri giderek yoğunlaştırmaktadır[3].

Örneğin tatil için başka bir ülkeye giden bir turistin dünyada olup bitenleri, dünya borsalarındaki son gelişmeleri izleyebilmesi, kaldığı otele ödeyeceği ücret nedeniyle döviz alım-satımı ile ilgili ne kadar zararı olabileceğini hesap

[1] TDK (Türk Dil Kurumu), ''Küreselleşme'', (Çevrimiçi), http://tdkterim.gov.tr/bts/, 12 Kasım 2012.
[2] Zygmunt Bauman, **Küreselleşeme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006, s. 60.
[3] Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2000, s. 24-25.

edebilmesi, günümüz insanının yerel ve küresel boyutta hareket ettiğini göstermektedir.

Küreselleşme yanlısı Fukuyama, küreselleşmeyle yaşanan bu durumu liberalizmin, faşizme, sosyalizme, dinciliğe ve milliyetçiliğe karşı olan zaferi olarak yorumlamış ve dünyanın liberalizme ve demokrasiye dayanan toplumsal ilişkilerin olduğu "evrensel ve homojen bir devlet" düzeni içinde yönetileceğini iddia etmiştir (Fukuyama'ya göre söz konusu devlet düzeni en çok liberal, en çok demokratik ve en çok elektronik eşya üreten devletin düzeni olacaktır, yani ABD'nin.)[4].

"Küreselleşme yanlıları" olarak adlandırılan gruba göre küreselleşme, piyasaların serbestleşerek ve uluslararası bir hale gelerek çağdaşlığın ve zenginliğin dünyaya yayılmasıdır. Teknolojik gelişmelerle birlikte hızı ve verimi artan yeni üretim tarzı, piyasaların dışa açılmasını gerekli kılarak ticareti serbestleştirmiş ve ülke ekonomilerini korumacı politikaları bir tarafa bırakarak, dış ticareti teşvik etmelerine, para piyasalarını serbestleştirmeye ve esnek çalışma politikalarını uygulamalarına yol açmıştır[5].

Küreselleşmeyi ekonomik bir sistem olarak değerlendiren Adda ise küreselleşmeyi, kapitalizmin dünyaya yayılması ve bu yüzden küresel ekonominin bütününü oluşturan parçaların (sermaye ve emek) entegre olması, kendine özgü dinamik kazanması ve giderek devletlerin kontrolünden çıkması olarak belirtmektedir[6]. Bu kontrolden çıkma iki şekilde gerçekleşmektedir. İlk olarak hem kamu hizmetleri hem de kamu hizmetlerine yönelik harcamalar

[4] "Bu iddiaya göre milliyetçilik, sosyalizm, sosyal devlet, dincilik vb kavramlar eski dünyanın hatta tarihin eskimiş ve geçerliliğini yitirmiş özneleridir ve küreselleşme sayesinde tarihle birlikte yok olacaklardır. Bu da dünyanın liberal ve demokratik değerler etrafında küresel bir bütünleşmeye girmesini sağlayacaktır. Fukuyama, küreselleşmeyi ''tarihin sonu'' ve ''yeni, liberal ve demokratik dünyanın başlangıcı'' olarak tanımlamıştır." (Kamil Turan, ''Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı'', (Çevrimiçi), http://www.sosyalsiyaset.net/documents/kamil_turan.htm, 3 Aralık 2012.

[5] "Özetle ünlü iktisatçı Adam Smith'in ''görünmez el'' teorisinin geçerliliği kabul edilerek serbest piyasa ekonomisi egemen kılınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda serbest piyasa ekonomisi için engel teşkil eden ''ulus devlet'', ''ulusal sınırlar'', ''milliyetçilik'' ve ''halkçılık'' gibi Fransız İhtilali kavramları ve ''sosyal güvenlik'' gibi kavramlar, eskimeye ve yok olmaya yüz tutmuştur." (Mehmet Altan, ''Yeni Dünya Düzeni...'', (Çevrimiçi) http://mehmetaltan.com/index.asp?sayfa=akademik-yazilar&icerik=1180, 3 Aralık 2012.

[6] Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, 5. bs., 2 Cilt, Çev. Sevgi İnenci, İstanbul, İletişim Yayıncılık A.Ş., 2008 s. 9-10.

kısıtlanmakta; ardından kamu hizmetlerinin üretilmesinin ve topluma ulaştırılmasının özel sektöre ve çok uluslu şirketlere devredilmesi yani özelleştirilmesi gerçekleşmektedir[7]. Bu durum, ekonomiyi ve ekonomik rekabeti yerelden uluslararası boyuta, karma ekonomiden serbest piyasa boyutlarına taşımaktadır. Ancak ekonominin devlet kontrolünden çıkması, o ulusun ekonomik strateji ve planlamasının da ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

Küreselleşme karşıtı olan sosyalistlere göre ise de küreselleşme yeni bir kavram değildir. Coğrafi keşifler ile başlayıp sanayi devrimi ile hızlanan sömürgeleştirme politikalarının günümüzdeki devamıdır[8].

Genel bir küreselleşme karşıtı görüşe göre küreselleşmede asıl amaçlanan ekonomik entegrasyondur. Teknolojik ilerleme dolayısıyla haberleşme ve veri akışının hızlanması ve genişlemesi asıl amaç olan ekonomik entegrasyonun gerçekleşmesinde araç olarak kullanılmıştır.

Teknolojik açıdan güçlü bir ekonomi ile teknolojisini ilerletmeye çalışan, ucuz emek gücüne dayalı bir ekonominin entegrasyonunda, güçlü olan taraf, ucuz emek gücüne kavuşacak, kendisi için kirli ve verimsiz gördüğü üretim ve hizmetleri de zayıf olan tarafa kaydıracaktır. Teknolojik bakımdan zayıf olan taraf ise, gümrük ve vergilendirme gibi araçlar kullanamadığından yüksek teknolojili sanayileri geliştirme ve koruma yetisini kaybedecektir. Böyle bir entegrasyonda giderek siyasi kararların da teknolojik olarak üstün taraftan verilmesi kaçınılmaz olacaktır.

Işıklı, küreselleşmenin ana teması olarak oluşturulan liberalizmin gerçekte özgürlükçü olmadığı iddia etmektedir. Işıklı'ya göre liberallerin ve neo-liberallerin, devletin ekonomik ve sosyal yaşamdan çekildiği; kamusal hizmetlerin sınırlandığı ve serbest rekabet düzeninin kurulduğu bir ortamda, özgürlüklerin ve demokrasilerin oluşacağı ve işlerlik kazanacağı yolundaki

[7] Aylan Arı, ''Küreselleşme ve Kuralsızlaştırma'', **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 10, Mart 2006, s.26.

[8] "ABD'nin resmi olarak Amerikan vatandaşlarını ve Amerikan mülkiyetini gerektiğine güç kullanarak dünyanın her yerinde koruma politikası gütmesi ve Orta Doğu ile Orta Asya'da askeri güç kullanılarak ABD himayelerinin kurulması ve bu gelişmelerin yeni bir şey olmaması bu bakış açısına verilebilecek başlıca örneklerdir." (Antimai, ''Rosa 9 soru'', (Çevrimiçi), http://www.antimai.org/bs/rosa9soru.htm, 3 Aralık 2012.

varsayımları, hem geçerli bir kuramsal temelden yoksundur hem de asırlardır yaşanmış olan tarihsel gerçekler çerçevesinde de doğrulanmamıştır[9].

Kongar ise, küreselleşme sürecini Uzay Çağı'nda yaşanan İletişim-Bilişim Devrimi'nin ilk aşaması olarak görmektedir[10]. Ona göre küreselleşme, uygulanan politikaya göre içinde hem olumsuz hem de olumlu özellikler barındıran bir süreçtir.

Sonuç olarak yukarıda ortaya konulan bilgiler ışığında küreselleşmenin tanımı şu şekilde yapılabilir: "Küreselleşme, siyasal ve ekonomik bir sistemin, gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri aracılığıyla dünya çapında yaygınlaşması ve bütün insanların hayatını etkilemesidir".

1.2. Küreselleşmenin Tarihi

Küreselleşmenin tanımı, kapsamı ve etkilerinden başka, hakkında fikir ayrılığı olan bir diğer konuysa küreselleşmenin yeni bir kavram olup olmadığıdır. Kimi düşünürler, yetmişli yıllarda internet başta olmak üzere bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri örnek göstererek küreselleşmeyi yirminci yüzyılın son çeyreğindeki bir gelişme olarak görürken; kimi düşünürler ise küreselleşmenin yeni bir kavram olmadığını ve insanlık tarihi boyunca farklı boyutlarda var olduğunu belirtmektedirler.

Tarihsel süreç içerisinde her zaman var olan küreselleşme kavramı, 1980'li yıllardan itibaren sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Küreselleşme süreci, Sanayi Devrimi ile birlikte hızlanmaya başlamış ve özellikle 20. yüzyılda uluslararası ticaret ve yatırımların artması, bilim ve teknolojinin ilerlemesi ve elektronik bilgi akışının

[9] Alpaslan Işıklı, **Yeni Orta Çağ**, İstanbul, Toplumsal Çözüm Yayınları, 2007, s. 34.

[10] "Kongar'a göre küreselleşme, içinde Batı'nın Soğuk Savaş döneminde özellikle Sovyetlerin Afganistan işgali üzerine Sovyetlere karşı kullandığı radikal dinci unsurların Soğuk Savaş bittiğinde başta ABD olmak üzere Batı dünyasına karşı terör olarak geri dönmesi; Bu yayılma karşısında ABD'nin ''terörle savaş'' adı altında Afganistan ve Irak İşgalleri'ni gerçekleştirmesi ve Huntington'nın Türkiye ve Müslüman dünyasına karşı olan ırkçı ve faşist söylemleri gibi zararları vardır.[10] Ancak bu gibi zararlarını ortaya koymakla birlikte; küreselleşmenin ''demokrasi'' ve ''insan hakları'' gibi kavramları (içi boşaltılmış olsa da) evrenselleştirdiğini de ortaya koymakta ve alternatif bir küreselleşme için yapılan Porto Alegre Toplantısı örneğini göstererek küreselleşmeden sakınmak yerine onu olumsuz özelliklerinden ayırarak sosyal faydalarını çoğaltmak suretiyle dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek için kullanılması olduğunu da vurgulamıştır." Emre Kongar, **Demokrasimizle Yüzleşmek**, 15. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007, s. 103, 112-113, 134-135.

hızlanması ile farklı bir boyut kazanarak farklı ekonomik, siyasal, kültürel (din, dil ve ırk) sosyal yapıya sahip ülkeleri aynı ekonomik sistem içerisinde toplamıştır.[11]

Hirst ve Thompson,a göre küreselleşme, açık bir uluslararası ekonomi sistemi içinde, ülkeler arasında artan ticaret ve sermaye akışıdır ve bu nedenle küreselleşmenin yeni bir kavram olduğunu söylemek imkansızdır.[12] Bu iddialarına örnek olarak da 1860'lardan bu yana aynı aktörlerin (İngiltere, ABD, kıta Avrupası) dünya ekonomisini yönettiklerini göstermişlerdir.

Sonuç olarak insanlık tarihine bakıldığında, her dönemde toplumların var olan sınırları aşmak gayretinde olduğu görülmüş, her dönemde insanlık ticaretin sınırlarını zorlamış; ticaretin sınırları genişledikçe yeni topraklara sahip olma güdüsü artmıştır.[13] Çünkü artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak ancak yeni ham madde ve gıda kaynaklarını bulmakla mümkün olmuştur ve o zamanlarda yapılan bu tür girişimler bugünkü küreselleşmenin temelini atmıştır.

1.2.1. Antik İmparatorluklar Dönemi

Küreselleşmenin tarihsel kökenine gösterilebilecek ilk örnek, güçlü imparatorlukların dünyayı zor kullanarak ele geçirme yani küreselleşmenin kılıç yolu ile sağlanması girişimleridir. Büyük İskender, Roma, Moğollar ve Osmanlı v.b. İmparatorluklarının hedefi tüm dünyayı yönetimleri altında toplamaktı. Bu çabalarda amaçlanan, bireysel olarak dünya hakimi olma hevesini bir yana bırakırsak istila edilen topraklardaki zenginliklerin (ki buna köle olarak insanların kendisi de dahildir) ele geçirilmesi veya vergiye bağlanması idi.

1.2.2. Coğrafi Keşifler ve Sömürgecilik Dönemi

15.asırdan itibaren başlayan, Avrupa devletlerinin (İspanya, Portekiz ve Ceneviz gibi) denizci tüccar ve kaşifler yolu ile okyanus ötesine yayılarak Afrika, Hint Okyanusu ve Amerika'ya yaptıkları coğrafi keşifler ve sömürgeleştirme hareketleri

[11] Mahfi Eğilmez, **Küresel Finans Eleştirisi (Piyasa Sisteminin Eleştirisi)**, İstanbul, Remzi Kitabevi, Aralık 2008, s. 41.
[12] Paul Hirst ve Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel, 4.bs., Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Mayıs 2007., s. 8.
[13] Fatma Yahşi, "Küreselleşme ve İstihdam" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 8.

de küreselleşme kapsamı içinde düşünülebilir[14]. Keşfedilen bakir toprakları ele geçirme yarışı, küresel alanı genişleterek sömürgelerden elde edilen serveti Avrupa topraklarına aktarmış ve sonuçta (başta İngiltere olmak üzere) Avrupa'yı dünya ticaretinin merkezi ve hâkimi kılmıştır.

1.2.3. Sanayi Devrimi ve Sonrası Dönemi

Sanayi devrimi İngiltere de ortaya çıkmış, 18. ve 19. yüzyıllarda başlayıp gelişen üretimde insan gücünün yerini makinenin alması, üretimde seriliğin ve hammadde ihtiyacının artmasıyla bu ülkeyi üzerinde güneş batmayan bir imparatorluk haline getirmiştir. İlk ve orta çağ imparatorluklarından farklı olarak Bu imparatorluk İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu endüstriyel ham madde kaynaklarını ve endüstriyel mamul madde pazarını sağlamakta idi; ve bu yapısı ile günümüzdeki küreselleşme tohumlarının atıldığı söylenebilir. Sanayileşmenin Avrupa'da yayılması sonucunda gelişen konjonktür, Avrupalı sömürgeci devletlerin dünyayı kendi aralarında paylaşmasına yol açmıştır. Bu dönemin dünya ekonomisi, Merkantalist bir sisteme sahiptir. Bu ekonomik sistemde ekonomi, devlet tarafından planlanmakta ve devletin gücünü toplumun da refahını arttırmak için kullanmakta dış ticarette ithal yasakları ve ithal mallara gümrük vergisi uygulaması getirilirken; içte meslek sahipleri, tarım, yerel üretim ve asker ihtiyacını karşılamak için nüfus artışı desteklenmektedir[15]. Yani her güç kendi küresel ortamını yaratma, koruma ve geliştirme peşindedir.

Bu paylaşım sürecindeki anlaşmazlıklar, dünyayı yöneten sömürgeci güçler arasında Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'na yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geriye kalan iki süper güç ABD (kapitalist sistem) ve Sovyetler Birliği'nin de (sosyalist sistem) küreselleşme çabalarını silahlı çatışmadan çok teknolojik, askeri ve ideolojik rekabet ile sonuçlandırmaya çalıştığı Soğuk Savaş dönemi ortaya

[14] Adda, **a.g.e.** , Cilt 1, s. 28.
[15] Hüsnü Erkan ve Canan Erkan, **Ekonomide Sosyal Demokrat Alternatif**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1989, s. 23-24.

çıkmıştır.[16] İkinci dünya savaşı sonrasında yaşanan bir önemli gelişme de kapitalist dünyada, sermayenin çok uluslu bir karakter kazanmaya başlamasıdır.

1.2.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemi

1989'da Sovyetlerin dağılmasıyla ideolojik kaynaklı "Soğuk Savaş" bitmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle 1980'li yılların başından beri ABD'den kaynaklanan yeni bir ekonomik düzen anlayışı hızlan yayılmaya başlamıştır. 1970'li yıllarda itibaren dünya ekonomisinde söz sahibi olmaya başlayan ÇUŞ'ler ve yeni süper güç Amerika ile onun küresel ekonomik örgütlerinin (Dünya Bankası ve IMF gibi) ortaya çıkardığı neo-liberal ekonomi, görece ekonomide serbestleşme ve ihracata dönük büyüme sağlarken diğer yandan ulus devlet sistemini ve bu sistemin gereği olan sosyal devlet sistemini aşındırmaya ve zayıflatmaya başlamıştır.[17]

Sonuç olarak, küreselleşmenin dünya üzerinde oluşmasının ve yaygınlaşmasının hiç şüphesiz en önemli temel nedeni ilk çağlardan itibaren ekonomi olduğu söylenebilir. Başta internet teknolojisi olmak üzere 20. y.y.'ın sonları ve 21. y.y.'ın başlarında gelişen iletişim teknolojileri, ticareti ve iletişimi kolaylaştırarak küreselleşme sürecini dünya üzerinde yaygınlaştırmıştır. Gelişen teknoloji ve ona bağlı sosyal yaşam küreselleşme çabalarında yöntem değişikliğine yol açmakla beraber günümüzde de gerekli görüldüğünde ilk çağlardaki gibi güç kullanımı uygulanmaktadır.

1.3. Küreselleşmenin Yaygınlaşmasında Rol Oynayan Gelişmeler

Küreselleşmenin dünya üzerinde yaygınlaşmasında sürekli gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri ve bu amaç ile ortaya çıkarılan ekonomik kurumlar yardımcı olmuştur.

---

[16] Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?**, 4. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2005, s. 12.

[17] Kazgan, ''**Küreselleşme…**'' ,**a.g.e.,** s. 15, 16.

1.3.1. Teknolojik Gelişmeler

Küreselleşmenin gelişmesinde önemli roller oynayan teknolojik gelişmeler temelde İletişim ve ulaşım teknolojileridir.

Başta internet teknolojisi olmak üzere 20. yy.'ın sonları ve 21. yy.'ın başlarında gelişen iletişim teknolojileri, ticareti ve iletişimi kolaylaştırarak küreselleşme sürecini dünya üzerinde yaygınlaştırmıştır. 1960'larda Amerikan Savunma Bakanlığı tarafından askeri bir proje olarak başlatılan internet, daha sonraki yıllarda cep telefonun icadı, bilgisayar ve televizyon teknolojilerindeki gelişmeyle zamanla ilerleyerek askeri alanla birlikte zamanla sivil alanda da iş görmeye başlamış ve dünyadaki bütün insanlar ve kurumlar arasında iletişim kurulmasını ve bilgi aktarımını (resim, müzik, dosya, vb.) kolaylaşmıştır[18]. Diğer yandan televizyonsa küresel çapta bir haberleşme ve başta küresel aktörler olan ABD ve AB olmak üzere gelişmiş ülkelerin ideolojik, kültürel ve ekonomik ürün ve söylemlerinin reklamlarının yapıldığı bir tanıtım aracına dönüşmüştür.

İletişimle birlikte ulaşım da küreselleşmenin dünya üzerinde yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. İnsanlık tarihine baktığımızda insanoğlunun keşif, sömürme, fethetme, göç etme ve buna benzer bir sürü sebepten dolayı dünyayı karış karış gezdiğini ve bunun sonucunda dünyanın giderek küçüldüğü gerçeği görülmektedir. 15. ve 16. yy.'ların yelkenli gemileri; 18. yy. Sanayi Devrimi ile gelen buharlı gemiler ve son olarak 20. ve 21. yy.'ların motorlu taşıtları, jet uçakları insanla birlikte mal, hizmet ve sermayenin de yeryüzündeki dolaşımını sağlamış; ayrıca bu alanda ulusal ve uluslararası düzeyde şirketler arası rekabeti de artmıştır. Hatta artık insanoğlu internet aracılığıyla evlerinden çıkmadan dünya çapında ticaret yapar hale gelmiştir[19].

1.3.2. Ekonomik Kurumlar

Küreselleşmenin yaygınlaşmasının temelinde mal, para ve bilginin tek bir ekonomik model egemenliğinde yeryüzündeki serbest dolaşımı yatar. Bu serbest

[18] Ekodialog, ''Küreselleşme Paradoksu'', (Çevrimiçi), http://www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_paradoks_1.html, 16 Aralık 2012.
[19] Ekodialog, ''Küreselleşme Paradoksu'', (Çevrimiçi), **a.g.y.**, 16 Aralık 2012.

dolaşımın sağlanmasına neden olan iki unsur vardır. Bunlar uluslararası ekonomik kuruluşlar ve çok uluslu şirketlerdir.

1.3.2.1 Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar

Ekonomik kuruluşların başında 2. Dünya Savaşı ardından ABD'nin savaş sonrası dünyasının yeni düzenini şekillendirmek amacıyla kurduğu IMF, DTÖ, GATT gibi örgütler gelir[20]. GATT, ithalat vergilerini azaltmak ve uluslararası ticaretin önündeki tüm engelleri kaldırmakla görevli bir örgüttür. IMF, Avrupa devletlerinin ödeme bilançolarındaki geçici ödeme güçlüklerinde kredi vererek uluslararası ticaretin bu yüzden daralmasını engellemek; Dünya Bankası da uzun vadeli yatırım kredileri vermek suretiyle Avrupa devletlerin yeniden imarını sağlamak, ödeme bilançolarındaki yapısal dengesizlikleri gidermek için kurulmuştur. Kısaca "Bretton Woods" sistemi olarak adlandırılan bu sistemde dolar, altına dayalı (altın/dolar sistemi) tek anahtar para olarak yükselmiş, dolaysız yatırımlarla sermayesi ve markaları dünyaya yayılmış ve 1970'li yıllara kadar süren bu sistemin yıkılışıyla sermaye hareketleri tempo kazanmıştır[21].

1970'li yılların sonunda, IMF ve Dünya Bankası'nın katkılarıyla neo-liberal ekonomi politikaları azgelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan Asya ülkelerinin büyük bir kısmında hızla yayıldı. Bu politikalar, mal ve faktör piyasalarında fiyat müdahalelerinin kaldırılması, dış ticaretin ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi, kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımların ve dış finansal akımların serbestleşmesi, eğitim ve sağlık başta olmak üzere sosyal hizmet alanlarında özelleştirilme eğilimlerinin yaygınlaşması ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesidir. Bu politikalarla özellikle IMF, yoksul ülkelere neo-liberalizm dayatan bir misyoner rolünü oynamıştır[22]. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle de IMF ve Dünya Bankası, eski Sovyet Bloğu ülkelerini serbest piyasa ekonomisine "şok terapi" (anında serbest ekonomik sisteme geçiş) yöntemi ile geçirtmeye başlamışlardır. Bunun

[20] Kazgan, ''**Küreselleşme…**'' ,**a.g.e.,** s. 12.
[21] Ekodialog, ''Küreselleşme Paradoksu'', (Çevrimiçi), **a.g.y.**, 16 Aralık 2012.
[22] E. Joseph Stigliz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, 3.bs., Çev. Arzu Taşcıoğlu ve Deniz Vural, İstanbul, Plan B, 2004, s. 34.

sonucunda neo-liberal kimliği ile küreselleşme süreci hemen hemen tüm dünyaya yayılmış ve empoze edilmiştir. Ancak gerekli kurumsallaşma sağlanmadan yapılan bu ani liberalleşme politikaları, başta Rusya olmak üzere 1997'de büyük finansal krizlere, yoksulluğa ve gelir dağılımı eşitsizliklerine sebep olmuştur[23]. Bu olumsuzluklara karşın günümüzde liberal ekonomi neredeyse tüm dünya ekonomilerinde uygulamaya konulmuştur.

1.3.2.2. Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ)

Modern anlamda küreselleşmeyi yürüten en önemli operatör Çok Uluslu Şirketler'dir. ÇUŞ'lerin gelişimi ile ulusal ölçek hesaplamaları yerini uluslararası ölçek hesaplamalarına bırakmıştır ve çok uluslu şirketlerin gelişim sürecinde, sadece gelişmiş ülkelere bir yayılım ile karşılaşılmamış, aynı zamanda gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğrudan bir yabancı sermaye girişi ve bu yabancı sermayenin de çok uluslu karakteri yüksek düzeyde olmuştur[24].

"ÇUŞ" tanımı konusunda görüş ayrılıkları yaşansa da temelde yapılan tanım, ÇUŞ'lerin, tüm dünya genelinde sıkı ilişkiler içinde olan yüksek düzeyde gelişmiş bir uluslararası işletme olduğu; karar alma ve yönetim süreçlerinde küresel bir bakış açısına sahip olduğudur[25]. "Buna göre ÇUŞ'ler, genel merkezi belli bir ülkede olduğu halde işlevlerini bir veya birden fazla ülkede kendi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler veya bağımlı şirketler aracılığıyla ve genel merkez tarafından kararlaştırılan bir işletme politikasına uygun olarak yürütülen büyük şirketler olarak da tanımlanmaktadır"[26]. Bir şirketin çok uluslu şirket olabilmesi için bir görüşe göre işletmenin toplam varlıklarının %20'si diğer ülkelerde olması gerekmekte iken; diğer bir görüşe göreyse karların ve satışların %35'i diğer ülkelerden elde edilmesi gerekir[27].

---

[23] **A.e.**, s. 176-177.
[24] Ali Naci Karabulut, ''Küreselleşmenin Ticari Hayat Üzerindeki Etkileri'', (Çevrimiçi), http://www.basarmevzuat.com/dergi/2004-04/a/01.htm, 18 Ocak 2013.
[25] Hasan Tağraf, ''Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu Şirketlerin Küreselleşme Sürecine Etkisi'', **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. III, No: 2, 2002, s. 37.
[26] Murat Hacı Aktaş, ''Küreselleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketlerin Rolü: Soğuk Savaş Sonrası Dönem'', 2010, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, s. 38.
[27] **A.e.,** s. 37.

Özet olarak ÇUŞ'ler, üretim faaliyetlerini sağlayan ve aynı zamanda yatırımın ilave karlılığı gerçekleştirmesi için farklı ülkelerde üreten ve pazarlama faaliyeti yapan bir organizasyondur[28].

Tarihsel kökeni 1500 ve 1800 yıllarında sömürgecilik ve merkantilist kapitalizm dönemindeki şirketlere dayansa da; ÇUŞ'lerin dünya sahnesine asıl çıkışı 1960'larda başlamış ve 1970 sonrasında baş döndürücü bir hıza çıkmıştır[29]. ÇUŞ'lerin 1970'lerin başındaki bu gelişmelerinin iki en önemli sebebi vardır:

Birincisi 1970'lerin ilk yarısında başlayan Post-Fordist üretim anlayışının etkili olmasıdır. Post-fordizm, üretimde otomasyonu (bilgisayarların imalat makinelerini yönetimini insandan devralmasını) temel alan ve üretimde çeşitlilik ile kitleye göre değil; kişiye ve kişinin değişen taleplerine göre üretimi amaçlayan yapısıyla (buna ilave olarak geniş reklam kampanyaları ile) dünya genelinde toplam talebi arttırmış ve bu artan talepleri benzeştirmiştir. Böylece gelişmişlik düzeyleri hangi düzeyde olursa olsun refah düzeyinin ve gelirin önemli bir ölçüde artan Brezilya, Güney Kore, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerdeki (Amerika, Avrupa, Japonya) aynı ürün ve hizmetlerin (Sony Walkmenleri, Levi's kotları, Mc Donald's Restoranları, Coca-Cola ve gelişmiş cep telefonları vb.) dünyanın her yerinde pazar bulabilmesini sağlamıştır[30].

İkincisi ise otomasyona dayalı Post-Fordist üretim anlayışının kendisine kıyasla daha fazla maliyetli olan emek yoğun üretim biçimini ortadan kaldırmaya başlamasıyla gelişmiş ülkelerdeki ÇUŞ'lerin üretimlerinin emek yoğun kısımlarını (başta uzak doğu ülkeleri olmak üzere) az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kaydırmalarıdır. Gelişmiş ülkelere hammadde sağlayıp karşılığında çeşitli sanayi ürünleri ve sermaye malları ithal eden gelişmekte olan ülkelerin, içinde bulundukları durumdan kurtulmak ve gelişmiş ülkelerin seviyelerine yükselmek adına asgari düzenlemeler, vergi kolaylıkları ve sübvansiyonlar gibi özel teşviklerle yabancı yatırımları çekmeye çalışmasıyla bu politika

[28] **A.e.,** s. 38.
[29] Ali Naci Karabulut, ''Küreselleşmenin Ticari Hayat Üzerindeki Etkileri'', (Çevrimiçi), **a.g.y.,** 18 Ocak 2013.
[30] Tağraf, **a.g.e.**, s. 39.

yaygınlaşmıştır. "1960 ve 1970'lerde General Electric, Westinghouse, Texas Instruments ve General Motors gibi pek çok ABD şirketi, otomotiv parçası ve elektronik eşya üretmek ve düşük işgücü maliyeti avantajından faydalanmak için, Uzak Doğu'ya üretim faktörlerini kaydırarak fabrikalar kurmuşlardır"[31]. 1960 yılı itibariyle gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı sermaye miktarı 2 milyar iken, 1982 yılında 10 milyar dolara yükselmiştir[32].

Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra ÇUŞ'ler, sosyal refah sisteminin son bulduğu dönemde ve neo-liberal tek kutuplu dünya düzenini egemen kılmak için küreselleşme sürecinde çok önemli bir rol oynamışlardır. Ellerindeki büyük sermaye, gelişmiş teknoloji, yüksek üretim kapasiteleri ve geniş yatırım kapasiteleri sebebiyle gelişmekte olan ve azgelişmiş devletler ÇUŞ'leri kendi ülkelerine çekebilmek için düşük vergiler, rahat çevre ve iş yasaları uygulamaya başlamışlar ve bir süre sonra da bu kendi aralarında bir yarışa dönüşmüştür. Bu gelişmeler sonunda ÇUŞ'ler dünyanın her yanına yayılarak ticareti küreselleştirmiştir. ÇUŞ'lerin uyguladıkları bu politikalara karşı olumlu ve olumsuz görüşler de ortaya çıkmaktadır.

Müşteri odaklı olmalarından dolayı ÇUŞ'lerin mal ve hizmet üretimi ve dağıtımında dünya çapında standartlar getirmeleri; gelişmekte olan ülkelere yaptıkları yatırımlar sayesinde bu ülkelerin döviz kıtlığı, kaynak kıtlığı ve istihdam gibi sorunlarını çözerek bu ülkeleri ithal etikleri malları yerli üretim faktörlerini de kullanarak üretir hale gelmelerini, ithalat yerine, üretir ve hatta ihraç eder hale gelmeleri ÇUŞ'leri savunanlar tarafından dile getirilse de ÇUŞ'lerin düşük teknolojili, emek yoğun ve çevre kirliliği yaratan sektörleri gelişmekte olan ülkelere transfer ettikleri, ve kar transferi yaparak gelişmekte olan ülkeden döviz çıkardıkları görülmektedir[33].

Aynı zamanda ÇUŞ'lerin gerçekte adları gibi çok uluslu olmadığı söylenmektedir. Bu görüşü ortaya atan Hirst ve Thompson, ABD, Almanya, Kanada, İngiltere ve Japonya'nın ÇUŞ'lerinin 1987 ve 1992 yıllarındaki şube

[31] **A.e.,** s. 42-43.
[32] Aktaş, **a.g.e.**, s. 40.
[33] Ali Naci Karabulut, ''Küreselleşmenin Ticari Hayat Üzerindeki Etkileri'', (Çevrimiçi), **a.g.y.**, 18 Ocak 2013.

yerleri, satış işlemlerinin yoğunluğu ve varlıklarının bulundukları yerleri gösteren karşılaştırmalı araştırmanın sonuçlarını göstermektedir. Bu sonuçlara göre ÇUŞ'lerin katma değerlerinin %70 ila %75'inin anavatanlarında üretilmekte; imalatta ABD ÇUŞ'lerinin toplam varlıklarının %78'inin, toplam satışlarının %70'inin ve toplam istihdamlarının %70'inin ABD içinde olduğunu belirtmektedirler[34].

Benzer bir olumsuz görüş ise ÇUŞ'lerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere zenginlik ve kalkınma fırsatı vermelerinin aksine yoksulluk, sefalet ve kadınların, çocukların ve işgücünün sömürülmesi getirdiği görüşüdür. ÇUŞ'ler en az maliyetle en çok kârı elde edebilmek ve en büyük miktarda üretimi gerçekleştirmek istemektedirler. Bunun için işgücünün her türlü sömürülmesi (angarya (çocukların çalıştırılması), kadınların ve erkeklerin az ücretle hatta karın tokluğunda çalıştırılması... vb) gerekmektedir. Lakin kendi ülkelerindeki sosyal devlet sistemi ve sendikal yapıdan dolayı bu politikalarını kendi ülkelerinde uygulayamayacaklarından üretimlerini demokrasinin az geliştiği veya hiç olmadığı, sosyal devletin olmadığı ve en önemlisi sendikanın olmadığı az gelişmiş ülkelere kaydırmaktadırlar. Özellikle ÇUŞ'lerin faaliyetlerini gerçekleştirdikleri Asya'dan Latin Amerika'ya kadar olan ülkelerdeki ekonomik koşullarına bakıldığında bu durum daha iyi anlaşılmaktadır[35]:

- Sermayenin fiilen ödeyeceği ücretler (yan ücretler dahil) düşük ücretli, ülkelerde geleneksel kapitalist sanayi ülkelerindeki ücretlerin %10 ila %20' si arası bir düzeyde bulunmaktadır.
- İşgünü (iş haftası, iş yılı) genel olarak geleneksel sanayi ülkelerinde olduğundan daha uzundur. Çünkü vardiya süresi, gece ve tatil mesaileri sabit sermayenin en uygun biçimde kullanılmasını sağlayacak kadar uzundur.
- Kıyaslanabilen üretim süreçleri açısından bakıldığında, üretkenlik genelde geleneksel sanayi ülkelerinin sanayisindeki gibi olduğu görülmektedir.

[34] Folker Fröbel, Jürgen Heinrichs ve Otto Kreye, **Uluslararası Yeni İş Bölümü ve Serbest Bölgeler**, Çev. Yılmaz Öner, İstanbul, Belge Yayınları, 1982, s. 125-126.
[35] Hirst ve Thompson, **a.g.e.**, s. 46.

- İşgücü istendiği zaman tedarik edildiği gibi, istendiği zamanda işyerinden çıkarılmaktadır. Başka bir deyişle, emeğin üstün yoğunluğu işgücünün kısa sürede posasını çıkarmakla sağlanmaktadır. Bu süre sonunda işten çıkartılan işgücünün yerini açıkta bekleşen taze ve acemi işsizler almaktadır.
- Yedek sanayi ordusunun boyutları istenilen tipten (genellikle genç kadınlar) işgücünü ayıklamaya olanak sağlamaktadır.

Dünyadaki ekonomik bütünleşmenin mimarlarından olan çokuluslu şirketlerin günümüzdeki sayısı yaklaşık 37.000, bulundukları ülkelerin dışındaki uzantılarıyla birlikte 170.000'den fazladır ve dünya parasal gücünün %42'sini 500 büyük şirket elinde tutmakta, dünyanın en önemli 12 endüstri sektörünün %40'ını yalnızca 5 şirket paylaşmakta, toplam 10 şirket dünya çapındaki gıda maddeleri ticaretinin tümünü gerçekleştirmektedir[36]. Böyle bir dünyada ulusal devletlerin gücü azalırken, uluslararası sermaye ile küresel şirketlerin gücü giderek artmaktadır.

Gelecek yüzyılda şirketlerin var olmasının uluslararası nitelik kazanmasıyla mümkün olacağı, ayrıca tek ülke merkezli çokuluslu şirket yapılarının çok merkezli bir yapıya dönüşeceği öngörülmekte ve bu nedenle küreselleşme baskısı en fazla bu şirketler üzerinde hissedilmektedir[37].

1.4. Küreselleşmenin Etkileri

Küreselleşme, giriş ve tanım bölümlerinde de kısmen bahsedildiği gibi, ortaya çıkışından itibaren dünyayı çok yönlü bir şekilde etkilemekte ve hakkında olumlu ve olumsuz görüşler üretilmektedir. Genel olarak olumsuz faktörlerin gelişmekte olan ülke toplumlarının çok büyük bir kesimini etkilemesine karşın olumlu olarak öne sürülen maddelerin çok sınırlı bir kesime yarar sağladığı dikkate alınmalıdır. Örneğin küreselleşme yolu ile ticaretin artması kazançları da artırır. Ancak bu artış sadece belirli bir kesime (Yatırımları yapan uluslararası sermaye çevreleri ile

[36] Sayım Yorgun, ''Küresel Dünyanın Egemen Gücü Çok Uluslu Şirketler'', (Çevrimiçi), http://www.sayimyorgun.com/yazi9.html, 18 Ocak 2013.
[37] Sayım Yorgun, ''Küresel Dünyanın Egemen Gücü Çok Uluslu Şirketler'', (Çevrimiçi), **a.g.y.**, 18 Ocak 2013.

yatırımların yapıldığı ülkelerdeki yerel sermaye grupları) daha fazla yarar sağlamaktadır. Bu sonuçları da göz ardı etmeden bakıldığında küreselleşmenin etkileri, olumlu ve olumsuz olarak aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1.4.1. Olumlu Etkiler

1.4.1.1. Ortak İnsanlık Değerleri

İnsanlık adına yeni ortak değerler oluşmakta, kültür ve uygarlıklar yeniden tanımlanmakla birlikte; insan haklarına saygı, demokrasi, adalet ve eşitlik gibi insanlık kavramları devletin iç meselesi olmaktan çıkarılıp, küresel toplumun meselesi ve küresel ahlâkın baş standardı haline sokulmaktadır[38].

1.4.1.2. Küresel Ticaret

Gelişmekte olan ülkelerin hem kendi aralarında hem de gelişmiş ülkelerle olan ticareti küreselleşmenin ülkeler arası sınırları kaldırması sayesinde ticaret artmakta, dolayısıyla ticaretten elde edilen kazanç artmaktadır ve sonuç olarak ülkeler arasında optimal kaynak kullanımı ve tam istihdam konularında işbirliğini ve ardından gelen başarıları ortaya çıkarmaktadır[39].

1.4.1.3. Bireyci ve Serbest Ekonomi

Devletin sosyal ve ekonomik alanlarındaki işlevi azaltılarak, özellikle iş hayatında insanların ırklarına, inançlarına veya siyasal görüşlerine göre değil de "konuyla ilgili yeteneği ve bilgisinin olup olmamasına", "işi için gerekli çabayı gösterebilip gösteremeyeceğine" ve "karakterinin iyi olup olmamasına" göre değerlendirdiği gibi bireyciliğin ve demokrasi temelli bir fırsat eşitliği anlayışıyla değerlendirilmesi sağlanmaktadır[40].

---

[38] Yahşi, **a.g.e.**, s. 14.
[39] Ayn Rand, **İş Adamı İçin Felsefe**, Çev. Taylan Kızılöz, İstanbul, Plato Film Yayınları, Ocak 2009, s. 112.
[40] Oğul Zenginoğul, ''Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?'', **Siyasal Dergisi**, No: 1, 2005, s. 93.

1.4.1.4. Küresel İletişim ve Ulaşım

İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler (internet, televizyon, cep telefonu, jet uçakları, gemiler, motorlu taşıtlar,... vb.) dünyayı küçülterek, insanlar arasında iletişimi ve bütünleşmeyi sağlamıştır[41]. Artık günümüzde insanlar, dünyadaki her türlü gelişmeyi internette bir tıklamayla takip edebilmekte; interneti kullanarak uzak mesafedeki diğer insanlarla iletişim kurabilmektedir.

Örneğin, bir Pakistanlı, bir Japon, bir İtalyan ve bir Türk internet üzerinden kurulan bir masada briç oynayabilmekte; başka bir sitede bir Arjantinli ile bir Rus satranç oynayabilmektedir. Küreselleşmenin bu veya buna benzer getirilerinin insanın sosyal hayatını zenginleştirdiği iddia edilebilir. Aynı zamanda benzer ulaşım ve iletişim kolaylıklarının, ürününe ve/veya emeğine Pazar arayan girişimci ve iş adamlarına sorunlarının çözümünde önemli rol oynadığı da görülmektedir.

1.4.1.5. Güçlü Sivil Toplum Örgütlülüğü

Farklı sosyal grupların toplum içinde gittikçe artan bir güç haline gelmesi ve genelde yaptırım gücüne de ulaşmasıyla STK'lar ortaya çıkmakta ve küreselleşmeyle birlikte toplumun bizzat kendisi STK'lar vasıtasıyla kamuoyu oluşturarak, politik nüfuza sahip olmaya başlamaktadır[42].

1.4.1.6. Küresel Mobilitenin Artışı

Küreselleşme sayesinde işgücü mobilitesi artmakta, üretim ve tüketimde rekabet yaşanmakta ve dünyanın öbür ucundaki bir insan dünyanın diğer ucundaki ürün ve hizmetten faydalanmaktadır. Bunların sonucundaysa mesafeler ve zaman farkı önemini yitirmektedir[43]. Zaman ve mekan farkının ortadan kalkmasına en tipik örnek, ABD'deki Empire State Binası'nın güvenliğinin Hindistan'daki bir güvenlik şirketi tarafından sağlanması ve bu durumda ABD ile Hindistan

[41] **A.e.**
[42] Pelin Sönmez, ''Küreselleşme, Avrupa Birliği ve İstihdam: Çalışma İlişkilerinde Yaşanan Dönüşüm'', **Ankara Avrupa Çalışma Dergisi**, C. V, No: 5, 2006, s. 186.
[43] **A.e.**

arasındaki gece gündüz farkı ve aralarındaki binlerce km'lik fark önemini yitirmiştir[44].

1.4.2. Olumsuz Etkiler

1.4.2.1. Artan Terör ve Savaş

Küreselleşme, "demokrasi götürmek" ve "terörle mücadele" adları altında savaş ve terör ile her türlü faşizmi, demokrasi karşıtlığını ve ırkçılığı dünyaya yaygınlaştırmaktadır [45]. En azından, hedef ülkelerde uygun siyasi yapının oluşturularak küreselleşme karşıtı yönetimlerin tasfiyesi amaçlanmaktadır (Irak'ın işgalinden başlayan ve hala Suriye de devam etmekte olan "Arap baharı" hareketleri vb.).

1.4.2.2. Yoksulluk ve Sosyal Adaletsizlik

Küreselleşme, dünyanın her noktasına aynı imkânları sunmamakta, özellikle küreselleşme sürecinde uygulanan neo-liberal politikalar zenginlik ve refahın dağılımı gibi yoksulluk ve fakirliği de yayarak; hem gelişmiş Batı ülkelerinde (ABD ve AB), hem de özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımında eşitsizlik yaratmaktadır[46]. Örneğin günümüzde serbest piyasa, yüksek faiz, sıcak para politikaları zengini (azınlığın) daha zengin, yoksulu (çoğunluk, geniş halk kitleleri) daha yoksul yapmaktadır. Bunun sonucunda dünyadaki en varlıklı 200 kişinin serveti, dünya nüfusunun %41'inin toplam gelirinden fazla olmuştur[47]. Burada önemli olan küreselleşmenin tek başına gelir adaletsizliğinin sebebi olmamasıdır. Ancak uygulanan politikalar sonucu zaten dünyada var olan söz konusu sorun, daha da artmıştır[48]. Gelir adaletsizliğinin bu boyutlara taşınmasının ana sebebi, uluslararasılaşmış ve hür türlü devlet

---

[44] **A.e.**

[45] Kongar, **a.g.e.**, s. 118.

[46] Kazgan, ''**Küreselleşme…**'', **a.g.e.**, s. 19-20.

[47] Reyhan Leba, ''Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk'', (Çevrimiçi), http://www.mevzuatdergisi.com/2001/07a/02.htm, 15 Ocak 2013.

[48] "Örneğin 1960'ta dünya nüfusunun en zengin ülkelerde yaşayan % 20'nin zenginliği en yoksul ülkelerde yaşayan % 20'nin 30 katıyken bu oran 1995'te 82 katı olmuş; BM'nin verilerine göreyse dünya nüfusunun en zengin % 20'si, dünya gelirinin % 82'sini alırken en yoksul % 20'si sadece %1,4'ünü almaktadır." (Işıklı, ''**Yeni…**'', s. 41).

denetiminin dışına çıkmış olan sermayenin, vergi sorumluluğundan kurtulmanın yolunu bulmuş olmasıdır.

1.4.2.3. Küresel Tekelleşme

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan ve dünyaya dayatılan "pazar özgürlüğü", "ticari sınırların kalkması" ve "ülkeler arası işbirliği" gibi kavramlar uygulamada gerçekliğini yitirmekte ve sözü edilen bu özgürlüğün, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası odaklar vasıtasıyla genellikle gelişmekte olan ülkeleri devlet korumacılığından yoksun bırakmak için kullanıldığı ileri sürülmektedir[49]. Örneğin, Başkan Reagan döneminde serbest ticaretin şampiyonluğunu yapan Amerika'nın, ulusal çıkarları söz konusu olduğunda oldukça korumacı bir dış ticaret politikası izlemesi ve 1989 yılında Japon mallarına uyguladığı engeller, bu olaya verilebilecek başlıca örneklerden birisidir[50].

1.4.2.4. Son Dönemde Artan Çevre Kirliliği

Küreselleşmeyle birlikte düşük teknolojili sanayinin gelişmekte olan ülkelere yayılması bu ülkelerde çevre kirliliğini ve küresel ısınmayı artırmıştır[51].

1.4.2.5. Artan İşsizlik ve Reel Ücretlerin Düşüşü

"Esnek çalışma", "emek mobilitesi artışı" ve "sermayenin serbest dolaşımı" gibi gelişmeler, bir taraftan işçi sınıfının sendikalaşma ve adil ücret gibi en doğal haklarının elinden alıp işsizliği arttırırken, diğer taraftan da işgücünün az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere olan hareketliliğini engellemektedir[52].

---

[49] Yahşi, **a.g.e.**, s. 15.
[50] Işıklı, ''**Yeni…**'', s. 7-9.
[51] "Yapılan araştırmalarda 1906 ve 2005 yılları arasında dünyanın sıcaklığının 0.74 derece ± 0.18 derece artış göstermesinin ortaya çıkması, yapılan tahminlerde küresel sıcaklığın 21. yüzyıl boyunca yaklaşık 1.1 ile 6.4 derece artacağının beklenmesi ve deniz seviyelerinin 1961 ile 2003 yılları arasında ortalama 1.8 mm arttığının görülmesi bu konu hakkında verilebilecek başlıca örneklerdendir." (A. Ergin Duygu, ''Küreselleşmenin Çevresel Etkileri'', **TMMOB Türkiye V. Enerji Sempozyumu Bildirileri**, Haz. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü, Ankara, 2005, s. 589-599).
[52] Hülya Baykal ve Tan Baykal, ''Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları'', **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. V, No: 9, 2008, s. 8.

1.4.2.6. Küresel Bilgi Kirliği

Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile emek ve sermaye akışkanlığındaki artışlar, ekonomik krizleri etkilerini yaygınlaştırarak bütün dünyanın kriz olduğunda etkilenmesine sebep olmaktadır. Ayrıca iletişim araçlarının yaygınlaşması her ne kadar insanları dünyadaki gelişmelerden haberdar etse de bu araçların büyük sermaye odaklarının ellerinde olması, insanların kandırılmalarına ve dünyadaki sorunlara kayıtsızlaştırılmalarına da sebep verebilmektedir[53].

Bu bilgilere bakıldığında sonuç olarak küreselleşmenin etkileri hakkında şöyle bir tespit yapılabilir:

"Küreselleşme, kendisini yönlendirme ve kullanma gücüne erişmiş ülkeleri genel olarak olumlu etkilerken, söz konusu güce sahip olmayan (Yani küreselleşmeyi yayan değil de küreselleşmeye maruz kalan) ülkeleri ise genel olarak olumsuz etkilemektedir".

1.5. Genel Değerlendirme

Küreselleşme temelinde çok gelişmiş sermayedar ülkelerden (kaynak ülke) gelişmekte olan ülkelere (hedef ülke) sermaye akışı olmaktadır.

Gelişmekte olan ülke de sermaye yetersizliği vardır. Gelişmiş ülke ÇUŞ'i ise bünyesindeki düşük teknolojili emek yoğun sektörleri hedef ülkeye transfer ederek ucuz iş gücü sayesinde karını artırmayı amaçlamaktadır.

Burada önemli faktör gelişmekte olan ülkedeki siyasal iktidardır. Vizyon sahibi ve arkasında gelişmiş bir kamuoyu olan bir siyasi iktidar, gelecek sermayeyi kendi sermaye eksikliği gördüğü alanlarda, ülkenin teknolojik ve sosyal kalkınmasına hız verecek şekilde yönlendirebilir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin bir handikabı da nadiren bu tür iktidarların ortaya çıkmasıdır.

[53] Bauman, **a.g.e.**, s. 87.

2. KÜRESELLEŞMENİN DÜNYA GENELİNDE SENDİKACILIĞA ETKİLERİ

2.1. Sendikacılığı Ortaya Çıkaran Unsurlar

Fransızca bir kelime olan "sendik" kelimesinden türetilen sendika sözcüğü, bir birliğin, ortaklığın ya da alacaklıların haklarını korumakla hükümlü kişi anlamını taşımaktadır[54]. Günümüzdeki İşçi ya da işverenin iş, kazanç, toplumsal ve kültürel konulardaki çıkarlarının korunması ve daha da geliştirilmesi adına kendi aralarında kurmuş oldukları birliktir[55].

2.1.1. Sosyal ve Ekonomik Yapı

Sanayi devrimi ile beraber İngiltere'de işçilerin fabrikalarda çalışmaya başlaması ve fabrikaların da sayıca artması, çok sayıda işçinin aynı çalışma ve yaşam ortamlarında toplanmalarına neden olmuştur. Bu yoğunlaşma, 19. yy. başında özellikle İngiltere ve Fransa'da işçi sınıfının yaşamış olduğu ağır yoksulluk koşullarının da etkisiyle de işçiler arasındaki dayanışma faaliyetlerinin artmasına sebep olmuştur[56].

İlk sendikal yapılanmalar, 18. yüzyılda yardımlaşma sandıkları şeklinde ortaya çıkmış ve gizli olarak faaliyet yürütmüşlerdir. Çalışma koşulları, ücretler, yoksulluk ve gelir adaletsizliği gibi sorunlara karşı ortaya konan ilk sendikal eylemler ise suç, şiddet ve makine kırıcılığı hareketleri olarak kendini göstermiştir[57].

---

[54] Erkan Aydoğanoğlu, **Sendikalar ve İşyeri Örgütlenmesi**, 2. bs., Ankara, Kültür Sanat Sen Yayınları, 2010, s. 1.

[55] Aydoğanoğlu, ''**Sendikalar…**'', s. 2.

[56] Yüksel Akkaya, "'Küreselleşme' Versus Sendikasızlaştırma ve Yoksullaştırma", **Çalışma ve Toplum**, C. 3, 2004, s. 93-122.

[57] ''1700'lü yılların sonlarında söz konusu dönemde "baldırıçıplak" (sans cullottes) olarak tanımlanan çok sayıda işçinin ve işsizin zenginleri gördüklerinde onlara şiddet uygulamak suretiyle bütün paralarını aldıkları, burjuvaziye duymuş oldukları öfkeyi hırsızlık yaparak gösterdikleri bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Bu dönem, işçiler tarafından burjuvaya beslenen düşmanlığın ilk ve en başarılı ifadeleri olan hırsızlık eylemlerinin görüldüğü bir dönemdir. Engels'e göre, işçiler bütün bir halk içinde çile çeken kesimin neden yalnızca kendilerinin olduğunu anlayacak niteliğe sahip değillerdi. Neticede gereksinimler, işçilerin mülkiyetin kutsal olduğuna dair besledikleri köklü saygıya galip gelerek işçilerin hırsızlık yapmasına yol açmıştır. Her ne kadar işçiler tarafından burjuvaziye beslenen düşmanlığın ilk şekli hırsızlık olsa da, asıl şiddetli eylemlerin görülmesi makineli üretimin yaygınlaşmasıyla olmuştur. İşçiler bilinen ilk makine kırma eylemini 1758'de İngiltere'de mekanik yün biçme makinesiyle gerçekleştirmişlerdir. Ancak İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa'da en yaygın makine kırma eylemleri 1811 ile 1813 yıllarında görülmüştür. Bu eylemler Luddite hareketi yani makine kırıcılığı olarak bilinmektedir.'', (Erkan Aydoğanoğlu,

Bu eylemler bahane edilerek, sendikalar ortaya çıktıkları ilk günden beri iktidarlar tarafından baskı altına alınmıştır. İngiltere'deki sendikacılığındaki önemli gelişmeler, kronolojik olarak aşağıda sıralanmıştır[58]:

- 1799-1800 yıllarında, çıkarılan "birleşme yasaları" ile sendikal faaliyetler ağır para cezalarına çarptırılmıştır.
- 1824 yılında sendikalar yasal olarak tanınmıştır.
- 1831 yıllında ilk defa sendikalar arası birleşme girişimleri olmuştur.
- İlk olarak İngiltere'de 1842 yılında toplam 500 bin işçi çalışma saatleri ve ücret artışı sağlamak için genel greve gitmiştir.

Sendikalaşma konusunda İngiltere'yi sırası ile kıta Avrupası ve ABD takip etmiştir. 1 Mayıs 1886 tarihinde ABD Chicago da işçilerin, işçi hakları ve 8 saatlik işgünü talebi ile yaptıkları eylemlerin şiddetle bastırılması sonucu birçok işçi yaşamını yitirmiş, bu neden ile 1 Mayıs işçi sınıfının birlik, mücadele, dayanışma günü olmuştur.

Sendikalar sosyalist düşüncelerden de etkilenmiştir. 1848'de Karl Marx ve Friedrich Engels'in yayınladıkları Komünist Parti Manifestosunda Çartizm[59] in işçi sınıfının siyasi mücadelesine örnek oluşturduğu ifade edilmiştir[60].

İngiltere'de 1864'de düzenlenmiş olan 1.Enternasyonal (1864-1876) sınıf sendikacılığının doğması açısından bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.

I. Enternasyonal tarafından, 1866 Cenevre Kongresinde 8 saatlik işgücü çağrısı yapılmış, . 1869'da toplanan Basel Kongresinde ise her meslek ve işkolunda mutlaka örgütlenilmesi, ülke genelinde birleşmek suretiyle sendikal örgütlerin kurulması yönünde kararlar alınmıştır. Sendikaların yalnızca ekonomik mücadele aracı

Dünyada ve Türkiye'de Sendika - Siyaset İlişkisi, 2. bs., Ankara, Kültür Sanat Sen Yayınları, 2011, s. 11, 12, 23, 29 ve 34; Friedrich Engels, **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**, Çev. Yurdakul Fincancı, Ankara, Sol Yayınları, 1997, s. 12)

[58] Edward Palmer Thompson, **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Birikim Yayınları, 2004, s. 665-670.

[59] ''Çartizm, 1838'den 1850'ye kadar olan dönemde, İngiltere'de, politik reformlar için işçi sınıfının verdiği mücadeleye ve bu mücadele etrafında şekillenen işçi hareketine verilen isimdir.'' (Aydoğanoğlu, ''**Sendikalar…**'', s. 28).

[60] Aydoğanoğlu, ''**Dünyada…**'', s. 29.

olmasından çok doğrudan sınıf mücadelesi veren bir unsur olması amaçlanmaktadır[61]. Bu değişimler ile güçlenen sendikal mücadeleler sonucunda endüstriyel demokrasi kavramı ortaya çıkmıştır. Siyasal demokrasiyi çalışma hayatına entegre eden bu kavram, sadece işçi sınıfının çalışma hayatı ile ilgili sorunlarını çözmekle kalmayarak işçiyi işletme yönetiminde söz sahibi unsurlardan biri olan önemli bir aktör haline getirmiştir[62].

2.1.2. Çalışma Hayatının Gelişimi

2.1.2.1. Fabrikalar ve İmalat Sektörü

Çok sayıda insanın istihdam edildiği büyük ölçekli sanayi fabrikalarının ortaya çıkışı, Sanayi Devrimi ile birlikte Fordist üretime geçişle başlamıştır. Bu anlamda, düzensiz şartlarda yapılan üretim seri üretime yerini bırakmıştır[63]. Büyük fabrikaların kurulduğu ilk zamanlarda, çalışanların yerleşimi fabrika çevresinde oluşturulan yaşam alanlarında gerçekleşmekteydi. Bu şekilde, çalışan işyerini kendi yaşam alanı olarak görmekte ve çok uzun saatler çalışmaktaydı.

1768 yılında James Watt'ın buhar makinesini bulmasıyla başlayan sanayileşme, 1900'lü yıllara gelindiğinde ise benzin motoru sektöründe yaşanan gelişme ile devam etmiştir[64]. Söz konusu sürecin sonunda sektörel yapı tarımdan imalat sanayine kaymış ve tarım sektöründe çalışan kişi sayısı git gide azalmıştır.

2.1.2.2. Çalışan Türünün Gelişimi

Yukarıdaki başlıkta açıklanan gelişmelerle birlikte, işletmelerde temelde 2 tür emekçi vardı. Bunlar, üretim hatlarında çalışan, sadece yapmakta olduğu işte

---

[61] Aydoğanoğlu, ''**Dünyada…**'', s. 47-48.

[62] ''Endüstriyel demokrasi, işçi kesiminin işverenle arasında yapılmış olan sözleşme vasıtasıyla ve yönetim hiyerarşisinin içinde bulunan organlarla (işçi birlikleri ve komiteler) yönetime katılmasını sağlamaktadır. İşçilerin yönetime katılmaları, yaptıkları sözleşme ile gerçekleşmektedir. Söz konusu hakları; çalışanlara danışılma hakkı, çalışanların bilgi alma hakkı ve belli hususlarda çalışanlarla birlikte karar alma hakkı olarak sıralamak mümkündür. Bu yönetime katılma şeklinin amacını ise; "işletme içinde üretim, iş güvenliği, çalışma şartları, ücret anlaşmazlıkları, işten çıkarma, işe alma ve disiplin cezaları verme" gibi hususlarda ortak bir çözüm yolunun bulunmasıdır.'', (Barış Sezer, "Endüstriyel Demokrasi: İşçilerin Yönetime Katılmasından İşçi Katılımına", **Çimento İşveren**, 2009, s. 19-21.)

[63] Halil İbrahim Aydınlı, "Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci (Post-Fordizm) ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar", **Kamu-İş**, C. 7, No: 2, 2004, s. 79-81.

[64] Nusret Ekin, **Endüstri İlişkileri**, 6. Bs. İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1994, s.8.

uzmanlaşmış işçiler (yani kompleks bir beceri istenmeyen Mavi yakalılar) ve çalışma ortamını planlayan, idare eden ve verdikleri emeğin arkasında uzun bir meslek tahsili ve eğitim kurumlarının emeği olan vasıflı çalışanlardır (Beyaz yakalılar) [65].

Oransal olarak sayıca fazla olan mavi yakalılar, düşük ücretli ve kolay gözden çıkarılabilir olmaları nedeniyle kendilerini sendikal örgütlenmeler içinde korumaya ihtiyaç duymuşlardır. Buna karşın sayıca az, aranan nitelikte ve yüksek ücretlerle çalışan beyaz yakalılar ise sendikal dayanışmaya daha az ihtiyaç duymuşlardır[66].

2.1.3. Sendikacılığın Gelişimiyle İlgili Yasal Düzenlemeler

19. yüzyıldan itibaren aratarak devam eden sendikal mücadele, 20 yüzyıla gelindiğinde (özellikle faşizmin yenildiği ve demokrasi ile sosyalizmin kazandığı 2. Dünya Savaşı'nın ardından) kendini ve kendini meydana getiren işçi sınıfının haklarını hem yerel düzeyde (ülkeler bazında) hem de küresel (uluslararası) düzeyde yasal olarak tanınır hale getirmiştir. Bunun sonucunda işçi sınıfı örgütlenme, ücretler, çalışma şartları gibi konularda önemli kazanımlar elde etmiştir.

Sendikacılığın gelişimiyle ilgili yerel düzeyde yapılan yasal düzenlemelerden bazıları şu şekilde sıralanabilir[67]:

- İngiltere'de 1945-1951 arası İşçi Partisi tarafından, tam istihdamın sağlanması, çalışma saatlerinin kısaltılmasına yönelik yasal düzenlemeler çıkartılmış ve memurların örgütlenmesini kısıtlayan 1927 Tarihli Yasa'da değişiklikler yapılarak memurların da örgütlenmesinin önü açılmıştır.
- Almanya'da 1919'da çıkarılan Weimar Anayasası'nda sendikalara işyerlerinde işçi komiteleri oluşturma ve sınırsız koalisyon kurma özgürlüğü verilerek sendikal örgütlenmenin ivme kazanmasına katkıda bulunulmuştur.
- İsveç'teyse 1936'da Sendikal Örgütlenme ve Toplu İş Sözleşmesi Yasası yürürlüğe girdi. Ayrıca 1938'de işçi ve işveren sendikaları tepe örgütleri arasında ''Tarihsel Uzlaşma/Toplumsal Anlaşma'' olarak ifade edilen bir

[65] Aydoğanoğlu, ''**Sendikalar…**'', s.56-64.
[66] Ekin, **a.g.e.**, s. 9-11.
[67] Adnan Mahiroğulları, **Dünyada ve Türkiye'de Sendikacılık**, Bursa, Ekin Yayınevi, Eylül 2011, s. 79, 83 ve 89.

anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya işverenler ve sendikalar birbirlerinin haklarını tanıdılar.

Sendikacılığın gelişimiyle ilgili küresel düzeyde yapılan yasal düzenlemelerden bazılarıysa şu şekilde sıralanabilir:

- İLO tarafından 144 sayılı Üçlü Danışma Sözleşmesiyle işçilerin yönetime katılmaları düzenlenmiştir[68].
- AB topluluğu içinde 9/533 ve 94/95 Sayılı Yönergeler ile Çalışanlara Bilgi Verilmesi Ve Danışılması sağlanmıştır[69]. Yine AB topluluğu çerçevesi içinde işyerinin devrine, toplu işçi çıkarmalarına, işyerinde sağlık ve güvenlik konularına ait çeşitli yönerge ve tüzükler yayınlanmıştır[70].

Bunlar gibi yasal düzenlemeler, sadece sendikaların örgütlenmesini ve güçlenmesini sağlamamış aynı zamanda işçilerin çalışma hayatındaki bütün hak ve özgürlüklerini (çalışma koşulları, ücretler, örgütlenme ve yönetime katılma) garanti altına almış ve bu hak ve özgürlükleri küresel standartlar haline getirmiştir.

2.2. Küreselleşmenin Sendikacılığa Etkileri

Küreselleşme, insanlığı doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Küreselleşmenin etkilerini daha iyi görebilmek için küreselleşme hareketlerinin doğasına bakılması gerekir.

Küreselleşme hareketleri, en önemli operatör olan ÇUŞ'lerin sermaye ve idari merkezlerinin bulunduğu gelişmiş ülkelerden (kaynak ülke) gelişmekte olan ülkelere (hedef ülke) sermaye aktarımı şeklinde olmaktadır. Doğaldır ki bu hareket süreci ve sonrasında hem kaynak ülkenin hem de hedef ülkenin sendikaları farklı şekilde etkilenmektedir.

[68] Görmüş, 2003, **a.g.e.,** s. 150.
[69] **A.e.**
[70] **A.e.**

2.2.1 Gelişmiş Ülkelerdeki Etkileri

Küreselleşme unsuru dışında da teknolojik gelişme, otomasyon ve bunların ekonomik ve sosyal hayata yansıttığı gelişmeler nedeniyle, çalışma hayatındaki beyaz yakalıların oranı, mavi yakalılara göre yükselmekte ve teknoloji üreten, hizmet sektöründe faaliyet gösteren küçük ölçekli işletmelerin sayısı artmaktaydı.

Beyaz yakalı çalışan oranının ve küçük ölçekli işletmelerin sayısının artmasının sendikalaşma için olumsuz etkiler ortaya çıkarmasının yanında, bu duruma ek olarak, küreselleşme politikaları doğrultusunda gelişmiş ülkelerdeki mevcut düşük teknolojili ve emek yoğun sektörlerin de gelişmekte olan ülkelere transfer edilmesi sonunda, işgücü içerisindeki mavi yakalıların oranı daha da düşmüştür. Bu nedenle sendikalarda üye kayıpları yaşanmış ve sendikalaşma oranında azalmalar olmuştur.

Beyaz yakalı çalışanların öneminin artması yanında gelişmiş ülkelerin çalışma hayatında meydana gelen bir başka değişimse kısmi süreli (part time) çalışma uygulamasıdır[71]. Normal çalışma süresiyle karşılaştırıldığında daha az maliyetle yüksek işgücü verimliliği sağladıkları için bu işçi türüne duyulan talep dünyanın önde gelen ülkelerinde giderek artmaktadır. Bununla birlikte kısmi süreli çalışanlar, beyaz yakalılar gibi sendikal örgütlenmeye uzak kalmışlardır.

Bu yeni gelişmelerin, sendikalar üzerindeki, etkileri şu şekilde olmuştur:

- Merkeziyetçi sistemden daha az hiyerarşik sistem yapılarına geçilmiş ve işyeri kavramı, sendikaların faaliyet gösterdiği büyük sanayi merkezlerinden küçük işletmelere doğru çevrilmiştir. Bu yüzden pek çok ülkede endüstri seviyesindeki pazarlıklar, zayıflamış ve eskinin işçi, işveren ve devletten oluşan (böylece sendikalara yaşam ve faaliyet alanı sağlayan) üçlü yapısı bozulmuştur[72].
- Çalışanlara dönük yaptıkları uygulamalarla insan kaynakları programları, bir anlamda sendikaların rollerini üstlenmiş ve bu yönde politikalar

[71] Ahmet Selamoğlu, "Gelişmiş Ülkelerde İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No: 2, 2002, s. 42 ve 43.
[72] Şenkal, **a.g.e.**, s. 25 ve 26.

geliştirmeye başlamışlardır (Sendikanın mevcut olmadığı ve işyerinde çalışanların karar verme sürecinde söz sahibi olabildikleri şikayet prosedürü kuran kalite çemberleri gibi)[73].

- 70'lerin sonlarından itibaren uygulamaya konulan liberal politikalar, sendikacılıkla ilgili yasal düzenlemelere de etki etmiş ve sendikal faaliyetlere yönelik kısıtlamalar getirmiştir (Örneğin İngiltere'de 1973 Petrol Krizi'nin etkisiyle İşçi Partisi, toplu iş sözleşmelerinde sendikaları fedakârlık yapmaya zorlayan Toplumsal Uzlaşma Anlaşması'nı imzaladı. Ayrıca ardından gelen Thatcher Hükümeti, tüm işçilerin sendikaya ve toplu pazarlığa katılmasını sağlayan resmi politikayı yürürlükten kaldırdı. Daha sonra yaptığı yasal düzenlemelerle alt-müteahhitlerin sendikasızlaştırma politikalarına göz yumdu ve bazı kamu sendikalarını dağıtarak memurların toplu pazarlığa katılımını engelledi.)[74].

Bu gelişmeler, Avrupa ve ABD sendikacılığını olumsuz etkilemekle beraber ikisi arasında aşağıda belirtilen farklılıklar yaşanmıştır.

ABD'de endüstri ilişkilerinin sendikasızlaştırılmasında Amerikancı yönetim ideolojisinin önemli bir etkisi olmuştur. Çünkü hem Amerikan endüstri kültürünün kökeninde sendikalara karşı içselleşmiş bir muhalefet vardır; hem de özel sektörün ekonomideki rolü Avrupa'ya göre devletten daha fazladır. Buna bağlı olarak işçi-işveren ilişkilerinde devletin rolü oldukça azdır[75]. Avrupa'daysa sendikaların olmadığı yeni bir sistem geliştirilmekte ancak bu sistem sendikaları dışlamak yerine uzlaşmacı bir yol izlemektedir. Bu nedenle ABD ve Avrupa sistemleri incelendiğinde, Avrupa'nın sendikadan arınmış endüstriyel ilişki sistemi uzlaşma anlamında ağır basmaktadır. Her iki tarafın sendikasız sistemleri karşılaştırıldığında Avrupa'daki kamusal sektörün ekonomi üzerindeki etkisi göreceli olarak ABD'dekinden daha fazladır. Çünkü Avrupa tarihinde, ABD tarihinden farklı olarak sanayi devriminden sonraki her dönemde kapsamlı ve

[73] **A.e.,** s. 26-29.
[74] Mahiroğulları, ''**Dünyada ve Türkiye'de…**'', s. 80 ve Tekin Akgeyik, ''Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Devletin Endüstri İlişkilerinde Değişen Rolü'', **Gümrük Birliği Dergisi**, No: 24, Ağustos 1996, s. 80
[75] Şenkal, **a.g.e.**, s. 94.

kanlı sınıf mücadeleleri meydana gelmiş ve bu mücadeleler sonucunda bugünkü uzlaşmacı ve işbirlikçi anlayışın temeli atılmıştır[76].

ABD gibi sosyal devlet anlayışının ve siyasal sendikacılığın gelişmediği Japonya için de benzer gelişme olmuştur. Japonya'da üretim sektörü toplamı 1970-1990 yılları arasında iki buçuk kat artmış olmasına rağmen söz konusu sektörde istihdam düzeyi aynı kalmıştır. Buna karşın üretimde yeni teknolojilerin kullanımının artması, ilerleyen yıllarda Japonya'daki sendikalaşma eğilimlerini azaltmıştır (Japonya'da 1974'te sendikalaşma oranı %33.9 iken, 1990'lı yıllarda bu oran %25.2'ye düşmüştür.)[77].

Bu gelişmeler doğrultusunda, 1980'li yıllardan sonra sendikalaşma oranlarında daralmanın yaşandığı ve bu daralmaların ilerleyen yıllarda daha da artarak devam edeceği söylenebilir[78].

Ülkeler arasındaki söz konusu sosyal ve ekonomik farklılıkların yanı sıra sendikalar da kendisini etkisiz kılmaya çalışan yeni endüstri ilişkilerine karşı tedbirler almaya çalışmışlardır. Örneğin sendikalar, küreselleşme ve teknolojik devrimin getirdiği yeni iletişim olanaklarından da yararlanma yoluna gitmekte; özellikle iletişim alanındaki gelişmeleri kullanarak internet üzerinden örgütlenme, elektronik posta, web siteleri oluşturma, sendika görevli ve üyelerine bilgi sağlamak, sınıflandırmak, depolamak, çözümlemek ve iletmek, gibi küresel alanda güçlenmelerini ve dayanışmalarını sağlayacak politikalar üretmeye ve uygulamaya başlamışlardır[79].

[76] **A.e.**, s. 95.
[77] Şevki Özgener, ''Çalışma Hayatında Esnekliğin İşletme Verimliliği Üzerine Etkileri'', **Amme Dergisi**, C. 38, No: 3, Eylül 2005, s. 55.
[78] Şenkal, **a.g.e.**, s.29.
[79] Ayhan Gençler, ''Küreselleşme–Çok Uluslu Şirketler ve Sendikalar'', (Çevrimiçi), http://www.isguc.org/?p=makale&id=144&cilt=5&sayi=2&yil=2003, 1 Şubat 2013.

Küreselleşmenin etkisiyle gelişmiş ülkelerdeki sendikalaşma oranlarındaki değişimler Tablo 1'de verilmiştir.

TABLO 1: BAZI GELİŞMİŞ ÜLKELERİN

SENDİKALAŞMA ORANLARINDAKİ DEĞİŞİMLER

	1970	1980	1990	2000	2010	2013
İngiltere	%43	%49.7	%38.1	%30.2	%26.4	%25.4
Almanya	%32	%34.9	%31.2	%24.6	%18.6	-
Fransa	%21.7	%18.3	%9.8	%8	%7.9	-
ABD	%27.4	%22.1	%15.5	%12.9	%11.4	%10.8
Kanada	%31	%34	%34	%28.2	%27.4	%27.2
Norveç	%56.8	%58.3	%58.5	%54.4	%54.8	-
İsveç	%67.7	%78	%80	%54.4	%68.2	%67.7
Finlandiya	%51.3	%69.4	%72.5	%75	%70	-
Japonya	%35.1	%31.1	%26.1	%21.5	%18.4	%17.8
(OECD, "Trade Union Density", http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=UN_DEN, (Çevrimiçi), 16 Eylül 2014)						

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında İskandinav ülkeleri dışındaki gelişmiş sanayi ülkelerinde sendikalaşma oranlarında dramatik düşüşler gözlenmektedir. Kamuoyunun canlı ve demokratik hak ve özgürlüklerin kullanımının çok gelişmiş olduğu bu ülkelerde çalışanların sendikasızlaşması her halde sendikalar ve çalışanlar üzerindeki baskı nedeni ile değildir. Bu durum daha önceki bölümlerde de açıklandığı gibi, teknolojik gelişme ve buna ek olarak da küreselleşme gelişimi içinde emek yoğun ve düşük teknolojili sektörlerin gelişmekte olan ülkelere transferi ile sendikalı çalışmaya fazla ihtiyaç duymayan beyaz yakalı (elit) çalışan kitlesinin yüzdesel olarak artmasındandır. İskandinav ülkelerinin nüfuslarının az olması ve kendi sosyal devlet anlayışlarını korumuş olmaları bu ülkelerdeki yüksek sendikalı oranını açıklayabilir.

2.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Etkileri

Önceki paragraflarda "hedef ülke" olarak da tanımlanan gelişmekte olan ülkelerin en önemli ortak özellikleri teknoloji ve sermaye eksikliklerinin olmasıdır. Bu nedenle gelişmiş ülkeler, küreselleşme kapsamındaki sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelerin bu eksikliğe çare olacak bir fırsat olduğu ileri sürülmüş ve yatırımlarını gelişmekte olan ülkelere aktarmaya başlamışlarıdır.

Bu fırsatı kullanma kaygısıyla gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerden gelen yatırımları çekmek için bir dizi, sendikaları da olumsuz etkileyen politikalar hayata geçirmişlerdir.

Bu politikalara verilebilecek bir örnek, serbest ticaret bölgeleridir. 1980'li yıllarda Türkiye'nin de dâhil olduğu gelişmekte olan ülkelerde toplam 173 serbest ticaret bölgesi kurularak bu bölgelerde yaklaşık 1.8 milyon işçi istihdam edilmiştir)[80].

Serbest ticaret bölgelerinde ticari devamlılığı sağlamak için Bahreyn ve Tayland'da sendikal faaliyetler yasaklanırken, Hongkong, Hindistan, Malezya, Filipinler ve Güney Kore'de sendikalar siyasi akımlara bölünerek güçsüzleştirilmiş, Endonezya, Singapur ve Mısır'daysa sarılaştırılmış yani yandaşlaştırılmıştır[81].

Bir diğer örnek olarak özelleştirme politikaları uygulamıştır. Özellikle 1980'lerin başından itibaren başta Latin Amerika ve Uzak Doğu ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin havayolları, madenler, tersaneler, telefon, radyo-televizyon şirketleri ve ticari bankalar gibi ulusal kamu şirketleri, gelişmiş ülkelerin ÇUŞ'lerine satılmıştır[82]. Buradaki amaç, gelişmekte olan ülkeler için hem sermaye elde etmek hem de zarar ettiğine inanılan kamu kurumlarının yükünden kurtulmak iken gelişmiş ülkeler içinse ucuz, hazır ve endüstri ilişkileri bazında sorunsuz bir işgücü elde etmektir. Nitekim bu amaçla gelişmiş ülkelerin ÇUŞ'leri özelleştirmelerle elde ettikleri işyerlerinde sendikasız işçi çalıştırma eğilimde olmuşlardır.

---

[80] Ayfer Gedikli, ''Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri'', **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C. 1, No: 6, Kırklareli 2011, s. 116, 117 ve 118.
[81] Fröbel, Heinrichs ve Kreye, **a.g.e.**, s. 142.
[82] Kazgan, ''**Küreselleşme…**'', **a.g.e.**, s. 251.

Devletin para politikaları üzerindeki denetimi kaldırılmıştır. Devletten bağımsız olarak işleyen serbest piyasalar oluşturulmuştur[83]. Özellikle 1990'lar ve 2000'ler boyunca kalkınmada ve gelişmede faydalı olacağı düşüncesiyle uluslararası doğrudan yabancı yatırımların gelmesi ve sıcak para akışının sağlanması için politikalar uygulanmaya konmuştur[84].

Bütün bu politikalar, biri ülke ekonomileri açısından diğeri de sendikalar açısından olmak üzere 2 sonuç ortaya çıkarmıştır.

Ülke ekonomileri açısından ortaya çıkan sonuç, ekonomide dışa açılmanın gelişmekte olan ülkelere vaad edildiği kalkınmayı ve büyümeyi sağlayamamasıdır. Tablo 2'de ülkelerin bölgesel olarak yıllık büyüme oranlarına bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir.

TABLO 2: BÖLGELERE GÖRE BÜYÜME YILLIK BÜYÜME ORANI

	1965-1980	**1980-1989**	**1990-2000**
Latin Amerika	6.1	1.6	3.3
Sahra altı Afrika	4.2	2.1	2.4
Doğu Asya	7.3	7.9	7.2
Güney Asya	3.7	5.1	5.6

(Ece Öztürk Çil, Küresel Mali Kriz ve Latin Amerika Ekonomileri, Uluslararası Ekonomik Sorunlar, (Çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/eceozturkcil.pdf, 15 Kasım 2014)

Sendikalar açısından ortaya çıkan sonuçsa, gelişmekte olan ülkelerde sendikalar başta olmak üzere muhalif niteliğe sahip tüm toplum kesimlerine karşı baskı,

[83] Kazgan, ''**Küreselleşme…**'', **a.g.e.**, s. 249 ve 250.
[84] (Örneğin özellikle 2000'li yıllardan sonra yapılan 9.800 yatırımın 5.800'ü gelişmekte olan ülkeler ile Rusya ve Çin gibi geçiş dönemi ülkelerine yapılmıştır. Çin, 1.529 Projeyle birlikte en büyük payı alırken onu 685 proje ile Hindistan, 377 proje ile Rusya ve 258 Proje ile Brezilya takip etmiştir. Geri kalan projeler ise Körfez ülkeleri, Meksika ile Güneydoğu Asya ülkeleri arasında paylaşılmıştır.)M. Emin Erçakar ve Erdal Tanas Karagöl, ''Türkiye'ye Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar'', **SETA ANALİZ**, s.3, Ocak 2011, s. 6, 7 ve 8.

sindirme ve yok etme politikalarının uygulanmasıdır (Örneğin Şili'de devlet başkanı Salvador Allende'yi darbeyle devirerek iktidarı ele geçiren diktatör Pinochet, sendikalar başta olmak üzere toplum kesimlerini baskı altına almış ve sendikal yoğunluğun önemli ölçüde güç kaybına uğratmıştır. 1990'da demokrasiye geçilmesine rağmen Pinochet döneminden beri artarak devam eden neoliberal politikalar sonucu, darbe yapıldığı dönemde %14 olan sendikal yoğunluk 2000'li yıllara gelindiğinde %10'lara kadar gerilemiştir. Diğer bir örnek olan Tayland'daysa askeri darbeden sonra iktidara gelen Tanan Başkanlığındaki hükümet, grevleri yasaklamış ve hem özel hem de kamu sektöründe ücret sözleşmelerine ilişkin bütün görüşmeleri durdurmuştur. Böylece Tayland'a yatırım yapan ÇUŞ'lere özellikle tekstil ve elektronik endüstrisi alanlarında düşük ücretli, hatta ücretsiz çalışan ve çocuk işçilerinde dâhil olduğu verimli ve sorunsuz bir işgücü kazandırılmıştır.)[85].

Bu durum, yatırım iklimi için uygun olduğundan ÇUŞ'lerin ''hedef ülke'' olan gelişmekte olan ülkeleri tercih etmelerinde önemli bir nedendir. Çünkü yatırım ikliminin uygun olup olmaması, doğrudan işçi haklarının ne durumda olduğuyla ilgilidir. Yani bir ülkede grevlerin yasaklanması, sosyal harcamaların, sosyal politika uygulamalarının çok düşük seviyede olması ve siyasal iktidarın da bu durumu kısa ve orta vadede sürdüreceğine dair güvence vermesi, o ülkede yatırım ikliminin elverişli olduğu anlamına gelmektedir[86]. Özetle yabancı sermayenin geliş sebebi, sadece hedef ülkenin ucuz ve örgütsüz işgücünden ve maliyet çıkarmayan çalışma koşullarından faydalanmaktır[87].

[85] Mahiroğulları, ''**Dünyada ve Türkiye'de…**'', s. 127, 128, 138, 140 ve Fröbel, Heinrichs ve Kreye, **a.g.e.**, s. 146.
[86] Gedikli, **a.g.m.**, s. 108.
[87] Zaten bu gerçek, batılı ekonomi dergilerinin söz konusu sürecin daha başlangıç yıllarında yayınlanan sayılarında açıkça dile getirilmiştir. The Times ve Business Week'ten Alman Dış Ticaret ve The Financial Times'e kadar dünyanın önde gelen ekonomi dergilerinin o dönemki sayılarına bakıldığında söz konusu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin (Mauritus, Tunus, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti ve Tayvan gibi ülkeler) düşük ücretler (gelişmiş ülkelerdeki ücretlerle karşılaştırılarak verilmiştir.) ve yüksek düzeydeki işgücü gibi özelliklerinin ön plana çıkartıldığı ve bu ülkelerin yabancı yatırımlar için ne kadar uygun oldukları önemle vurgulandığı açıkça görülmektedir. (Fröbel, Heinrichs ve Kreye, **a.g.e.**, s. 108-115.)

Küreselleşmenin etkisiyle gelişmekte olan ülkelerdeki sendikalaşma oranlarındaki değişimler Tablo 3'te verilmiştir.

TABLO 3: BAZI GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN

SENDİKALAŞMA ORANLARINDAKİ DEĞİŞİMLER

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2012
Peru	-	-	-	-	-	%4,9	%1,5	%1,8
Şili	-	-	%13,4*	%12,3*	%11,1	%11,5	%11,7	%14,6
Kosta Rika	-	-	%15,2*	%14,7*	%10,4*	%9,4*	%9,8*	%10*
Güney Kore	%21	%16	%18,4	%13,8	%11,6	%9,9	%9,7	-
Filipinler	%27*	%23,8*	%29,7*	%30,6	%27,2	%11,7	%8.7	%8,5*
Malezya	-	-	-	%12,7	%10,7	%10	%9,1	%9,3
Hindistan	%16,7	%26,2	%26,6	%23,3	%19,4	%32,9	-	-

*: Devletlerin ILO'ya vermiş olduğu resmi veriler.

(ILO, ''Industrial Relations Indicators Trade Union Membership Statistics'', (Çevrimiçi), http://www.ilo.org/ifpdial/information-resources/dialogue-data/lang--en/index.htm, 15 Kasım 2014.)

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında gelişmekte olan ülkelerde sendikalaşma oranlarının, (bazı yıllarla ilgili veri eksikliği olsa da) genel itibariyle uygulanan neoliberal ve baskıcı politikaların etkisiyle 1980'lerden itibaren düştüğü görülmektedir.

3. KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞA ETKİLERİ

3.1. Türk Sendikacılığının Tarihi ve Gelişimi

3.1.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nda sendikal faaliyetler, çok kısa bir geçmişe ve gelişmeye sahiptir

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan itibaren mutlak monarşi; son yıllarındaysa meşruti monarşi ile yönetilmiş bir devlettir. Devletin mülkiyet sistemi ise Avrupa'da olduğu gibi feodal beyler arasında paylaşılan bir sistem olmaktan ziyade bütün toprakların mülkiyetinin padişaha ait olduğu bir sistemdir ve bu sistem Osmanlı tarafından imparatorluğun sonuna dek sürdürülmüş ve sendikacılığın ortaya çıkmaya başladığı zaman olan 18. yy.'ın sonlarından 20. yy.'ın ortalarına dek sendikal hareketler ve bu hareketlerin ortaya çıkmasına sebep olan Sanayi Devrimi'ne geçilememiştir. Bu yüzden Osmanlı, hem kapitalist hem de sosyalist sisteme yabancı kalmış, bu sistemlerin kültür normları ve değerlerini benimsememiş ayrıca Batı tipi bir demokrasiyi de kuramamıştır[88].

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisine bakıldığındaysa, Osmanlının bir tarım ülkesi olduğu; sanayisinin cılız, tarımsal ürünler üretmekte yoğunlaşmış geri ve küçük ölçekli işletmelerden oluşan bir yapıda olduğu ve çalışma ilişkileri ile ilgili hukuksal düzenlemelerin de sayıca az, kapsamınınsa dar ve otoriter nitelikli olduğu ve Batı'da olduğu gibi modern bir ücretlilik ilişkisinin olmadığı, çalışanların (ki bu çalışanların yarısından fazlası başta Rumlar olmak üzere azınlıklar oluşturuyordu)[89] ise süreksiz, vasıfsız ve kırla kent arasında devreden bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir[90].

[88] Zefure Uçar, "Türkiye'de Siyasal Dönüşümlerin Işığında Sendikal Hakların Gelişim Dinamikleri", 2010, Isparta, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, s. 62.
[89] Ülkü İleri, **Türkiye'de Toplumsal Değişimlerin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri**, Ankara, TÜHİS Yayınları, Ekim 2009, s. 128.
[90] Uçar, **a.g.e.**, s. 62.

Yukarıda belirtildiği üzere her açıdan geri kalmış ve yok düzeyinde olan Osmanlı Sanayisi, 1. Dünya Savaşı ve arkasından Kurtuluş Savaşı gibi ülkeye ağır yükler getiren savaşlardan sonra yıkıma uğrayarak kendisinden sonra gelen Türkiye Cumhuriyeti'ne sadece 4 tane hurda halinde fabrika ile geri kalmış, yanmış ve yıkılmış bir tarım ekonomisi bırakmıştır[91].

Özetle Osmanlı imparatorluğu bir "din-tarım" imparatorluğu olarak kuruldu ve altı asır boyunca, çökene kadar da öyle kaldı.

3.1.2. Cumhuriyet Dönemi Sendikal Gelişmeler

Türkiye ekonomisi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı sanayileşmemiş, geri kalmış, sosyal sınıfların ve dolayısıyla endüstri ilişkilerinin yerleşemediği bir ekonomik temel üzerine kurulan ve bu temelden sanayileşmeye, sosyal sınıfları oluşturmaya, endüstri ilişkilerini kurmaya çalışarak modern dünya ekonomisine eklemlenmeye çalışan bir ekonomidir.

3.1.2.1. 1923-1960 Arası Dönem

20. yy.'ın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkımından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde bazı önemli adımlar atılmaya çalışılmıştır. Buna rağmen, 1960'lara kadar kayda değer bir gelişme olmamış ancak 1960'tan sonra çıkarılan yeni anayasa ve kanunlarla sendikal anlayış gelişmiş ve özellikle 1970'lerde altın çağını yaşayabilmiştir[92].

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'ten itibaren, sanayileşme, aydınlanma ve demokratikleşme gibi uygarlık aşamalarını yüzyıllarla ifade edilen bir gecikmeyle kaçırmış bir ülkenin, yaptığı devrimlerle bu gelişmeleri yakalama çabası görülmektedir. Bu aşamada din ve tarım imparatorluğu olan Osmanlı'dan laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte, bu geçişi yöneten yenilikçi bir kadro öne çıkmıştır. Dolayısıyla her alanda olduğu gibi ekonomik

[91] İleri, **a.g.e.**, s. 128.

[92] "Bunun ana sebebi, 1960'larda Avrupa kaynaklı refah ekonomisinin sosyal ve ekonomik düzenlemelerinin ortaya çıkması, özellikle savaş sonrası Keynesyen uygulamaların önem kazanması ve batıda sosyal demokrasinin yükselmesidir." (Sayım Yorgun, ''Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler'', **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2005, No: 3, s. 140).

alanda da görev, ülkeyi kurtaran ve yeni devleti kuran bu yenilikçi yönetici kadroya düşmüştür. Bu dönemde uygulanan ekonomik modelin ise, devletin ekonomiyi planlamayla yürüttüğü ve piyasalara yol gösteren bir rol oynadığı karma ekonomik model olarak görünür.

1923 de İzmir'de iktisat kongresi toplandı ve ekonomik bağımsızlığın önemi vurgulandı. 1923 de aynı zamanda kapitülasyonlar kaldırıldı. 1926'daki Teşvik-i sanayi Kanunu ile özel kesim sanayi girişime teşvik edildi.

Burjuva ile işçi sınıfının henüz gelişmemiş olması gerekse başta 1929 Kriz'i olmak üzere kapitalizmin yaşadığı küresel krizler ve dünyada yaygınlaşan sosyal refah devleti politikaları, devletin ekonomide genelde hep başrolde olmasına sebep olmuştur.

3.1.2.2. 1960-1980 Dönemi

1930'lu yıllarda sendikal örgütlenmenin temellerini atan ve özellikle, 1960'ların başında 1961 anayasası ile sendikal örgütlenmenin önünü açan yasal düzenlemelerin yapılmasıyla güçlenmeye başlanan sendikalar, 1970'lere gelindiğinde ülkeyi baştan aşağıya sarsarak, hükümetlerin uygulamalarını ve aldıkları kararları değiştirmelerine sebep olmuştur. Hükümetin sendikaların temsili ile ilgili düzenlemeler getiren yasa tasarısına karşı yapılan 15-16 Haziran eylemleri gibi eylemleri yapma kapasitesine ulaşmışlardır[93]. Hatta bu kapasiteleri yüzünden hükümetlerin seçim arifelerinde iktidara gelme yolunda avantaj sağlamak için uzlaşmak ve işbirliğine girmek zorunda oldukları birer siyasal aktör haline gelmişlerdir.

Sendikalar toplumsal çapta yaygınlaşmışlardır. Çünkü 1980 öncesi dönemde özelikle 1960'tan sonra Türkiye'de politize olmuş; göreceli olarak demokratik haklarının farkında olan ve bunları kullanarak ülke siyaseti üzerinde etkin olmayı amaçlayan bir toplum vardır. Bunu sağlamak için tek yolun, kolektif olarak işbirliği içinde hareket etme olduğunun farkına varan toplum kesimleri, hızla sendikal ve siyasal örgütlenmeye başlamıştır. Bu yüzden 1960'ların sonlarına doğru siyasal sendikacılık

[93] Koç, **a.g.e.**, s. 233.

başlamış ve her siyasal grup kendi düşünceleri doğrultusunda sendika kurmaya başlamıştır[94].

Sendikalar siyasette önemli birer aktördür. Sendikal eylemler (grevler ve mitingler) ülke genelinde yaygındır ve devlete uygulama sonlandırıp uygulama yaptıracak kadar etkindir.

1980 öncesi Türkiye'sindeki sendikacılık anlayışının yukarıda belirtilen olumlu yönlerini etkisiz kılan ciddi olumsuz yönler de vardır. Örneğin, Batı'dakinden farklı olarak oldukça kısa bir geçmişe ve gelişmeye sahip olması, otoriterlik etkisi ve hak kullanımda bilinç yetersizliğinin olmasıdır. Çünkü Batı dünyasının yaşamış olduğu Sanayi Devrimi gibi gelişmeler yaşanmamış; bu yüzden de sosyal sınıflar ile hak ve özgürlükler, Batı'dan farklı olarak sermaye-işçi sınıfı çatışması sonucu olarak çıkmamıştır[95]. Hak ve özgürlüklerin ve sosyal sınıfların gelişiminde devlet ve devleti yöneten partiler önemli ölçüde söz sahibidir. Genellikle iktidar partiler ve devlet zihniyeti, sendikaları da her zaman ülkenin bütünlüğü, toplumsal huzur ve nihayetinde kendileri için bir tehdit olarak görmüş ve bu yüzden sendikal hakları hep kısıtlama eğilimi içinde olmuşlardır[96].

Sendikal haklar başta olmak üzere demokrasiyi ve çağdaşlığı amaçlayan devrimler ve reformlar tepeden inme bir şekilde yapıldığı için halk tarafından tam olarak anlaşılamamış ve tam olarak özümsenememiştir. 1970'lerin sonlarına doğru iç savaş

---

[94] Tokol, **a.g.e.**, s. 54.

[95] "Türkiye'deki kültürel yapının en fazla öne çıkan özelliği, otoriter unsurlar taşımış olmasıdır. Batıda sınıflar arasındaki çıkar çatışmaları ve uyuşmazlıklar, sosyal yapı içerisinde, daha örgütlü ve istikrarlı ilişkiler yaratabilmek için geniş ölçüde kurumsallaştırılmıştır. Ancak otoriter toplumlarda uyuşmazlık bir çıkar çatışmasından çok bir ''yanlış anlama'' olarak algılanır. Uyuşmazlık halinde olanlar, çıkarlarını ve görüşlerini yüz yüze ve açık olarak dile getirdikleri zaman gelecekteki ilişkilerinin kopacağına inanırlar. Birey, görüşlerini açıkça dile getirmesinin, eleştiride bulunmasının, mevcut durumu değiştirmeye yönelik faaliyette bulunmasının kendisi için istenmeyen sonuçların doğmasına neden olacağına inanır. Böylesi bir kültürel ortam, taraflar arasındaki uyuşmazlık ve çatışmanın şiddetini azaltacak bir özelliğe sahip değildir" (Betül Urhan, "Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye'deki Durumu", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004) s. 98).

[96] "Örneğin 1946 yılının sonlarına doğru, hızla kurulmuş bulunan sendikal örgütlerin tümünün ve bu sendikalarla bağlantılı olarak faaliyet gösteren iki ayrı sosyalist partinin sıkıyönetim eliyle bir günde ortadan kaldırılabilmiş olması da göstermektedir ki demokratikleşme yolunda atılan adımların asıl dayanağı işçi hareketi değildir. Nitekim 1947 tarihli Sendikalar Kanunu ile ancak dar bir çerçevede oluşumuna imkân tanınan sendikacılık hareketi ve işçi hareketinin çok uzağındaki bazı sosyal dinamiklerin yönlendirdiği DP ile geleneksel bürokratik güçlerin sözcüsü konumundaki CHP arasında kuralları belirlenen bir demokratik hayat, uzun süre varlığını sürdürebilmiştir." (Alpaslan Işıklı, **Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003, s. 58-59).

düzeyine ulaşan sağ sol çatışmasıyla toplumsal uzlaşma ve demokrasi, hem ülke genelinde hem de sendikalar içinde zayıflamış ve bu durum da 12 Eylül Darbesi'ne zemin ve bahane hazırlamıştır.

Bu dönemde sendikalar, sadece kendilerini destekleyen ve oluşturan grupların ideolojileri doğrultusunda kullanılmaya çalışılmış ve giderek söz konusu grupların sözcüsü haline gelmişlerdir ve bununla birlikte sendikacının işyerinde aldığı ücret, üyesi olduğu sendikada yönetici olduktan sonra önemli ölçüde artınca sendikacılar koltuklarını bırakmamak için her türlü demokrasi ve yasa dışı yola başvurmuşlardır[97]. Ayrıca darbelere karşı bir duruş sergilenmemiş; aksine darbelerden medet umulmuştur[98].

3.1.2.3 1980 Sonrası

12 Eylül 1980, Türkiye sendikal anlayış için sonun başlangıcı olmuştur. Çünkü 1970'lerin sonlarına doğru neo-liberalizm dalgası tekrar tüm dünyaya hakim olmaya başlamış ve Türkiye'ye de sıçramıştır[99]. Tüm dünyada yaptığı gibi kendisine tehdit olan örgütlü işçi sınıfını ortadan kaldırmak için ülke yönetimi elinde tutan 12 Eylül cuntası aracılığıyla sendikal haklara karşı yasakçı ve baskıcı politikalar yürütmeye ve ülkedeki sendikacılığa ağır darbeler indirmeye başlamıştır. Buna karşın bu yasak ve baskılara maruz kalan insanlar inandıkları hak ve özgürlükler, fikir, inanç ve ideolojiler geçerliliklerini yani gerçek hayatta uygulanabilirliklerini koruduğu sürece direnmenin bir yolunu bulmuş ve direnmişlerdir[100].

Sendikalara yönelik ve sendikaların üyelerine yönelik yaşanan olumsuz gelişmeler ikiye ayrılabilir.

---

[97] Koç, **a.g.e.,** s. 263.

[98] "27 Mayıs hareketi gerçekleştikten sonra Türk-İş Yönetim Kurulu, ''yeni inkılâp güneşinin ışığı altında Türk sendikacılığına gerekli veçheyi vermek'' kararı alarak yıllardır devrilen Demokrat Parti iktidarıyla yakın ilişki içinde Türk-iş'in başkanlığını yapmış olan Nuri Beşer'i ihraç etmiştir. Bunun yanında DİSK, Adalet Partisi'ne yapılmış olan 17 Mart Muhtırası'nı memnuniyet ifade eden bir bildiriyle karşılamış (Lakin 12 Mart yönetimi, DİSK yöneticilerini hapse attırmış ve yaptığı yasal değişiklikler ve diğer baskıcı uygulamalarla DİSK'i etkisiz kılmaya ve hatta ortadan kaldırmaya çalışmıştır) ve 12 Eylül Darbesi'ne gerektiği şekilde direnmemiştir. Aynı dönemde Türk-İş 12 Eylül cuntanın kurduğu kabineye bakan vermiştir." (Işıklı, ''**Gerçek…**'', s. 59-60).

[99] Yazıcı, **a.g.e.,** s. 120.

[100] ''1980'lerin sonlarına doğru Türk-İş işçilerinin sendika yöneticilerinden bağımsız bir şekilde Anavatan Hükümeti'nin sendika karşıtı politikalarına direndikleri gibi'' Çetin Uygur, **Dinazorların Krizi: Değişim ve Sendikalar**, 2. bs., İstanbul, Alan Yayınları, Eylül 1992, s. 177-178.

Sendikalara yönelik yaşanan bu olumsuz gelişmeler de, şu şekilde sistematize edilebilir:

- Sendikacılık başta olmak üzere bütün hak ve özgürlükler üzerinde önemli ölçüde yasaklamalar ve kısıtlamalar yapan yasalar çıktı (1982 Anayasası, 2821 ve 2822 Sayılı Sendikalar, Grev ve Lokavt Kanunu).[101].
- Sendikal haklar başta olmak üzere demokrasiyi ve çağdaşlığı amaçlayan devrimler ve reformlar tepeden inme bir şekilde ve halk tarafından iyice anlaşılmadan yapıldığı için sendikalar demokrasi anlamında doğru duruşları sergileyememişlerdir[102].
- Bazı sendikalar, özelleştirmelere karşı çıkar gibi görünüp gizli olarak destek vermişlerdir[103].

Sendika üyelerine ve çalışma kesimine yönelik olumsuz etkiler ise, sendikalara yönelik yukarıda özetlenen gelişmeler sonucunda, örgütlenmeye karşı isteksiz olmaları ve örgüte karşı güven duymamaları gibi sonuçları da beraberinde getirmiştir. Bu sonuçlar, akademik düzeyde yapılan bir araştırma baz alınarak sistematik olarak şöyle özetlenebilir[104]:

- Daha önce sendikaya üye olmamış işçiler, sendika ile ilgili bilgilenme imkânlarından yoksun olmaları, sendikaların işyerlerine gelerek kendileri ile iletişim kurarak kendilerini tanıtmaması ve işverenin kendilerini işten atmakla tehdit etmesi yüzünden sendikal örgütlenmeye sıcak bakmamaktadır (Araştırmanın kapsamındaki

[101] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 119 ve 120.
[102] ‘’Terör ve faili meçhuller 1990’lar boyunca artmış ve buna karşın aralarında DİSK ve Türk-İş’in bulunduğu Sivil İnsiyatif adlı oluşum buna karşın etkili olamamıştır. Ayrıca söz konusu oluşum, 1990’ların sonlarına doğru yaşanan ve Refah-Yol Hükümeti’ni hedef alan 28 Şubat Darbesi’ni de desteklemiştir. Bu yüzden bu oluşuma dâhil olan sendikalar, çeşitli toplum kesimleri, solun bir bölümü ve diğer sendikalar tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Ayrıca geçmişte DİSK 1970’ler boyunca sürdürdüğü mücadeleci anlayışa rağmen 12 Eylül Darbesi’ne direnmezken Türk-İş kendine ait olan “partiler üstü sendikacılık” anlayışına tehdit olan DİSK’in ülkede başlatmış olduğu “sınıf sendikacılığı” anlayışını ortadan kaldırmak amacıyla cuntanın kurduğu kabineye bakan vermiştir.’’ Koç, **a.g.e.**, s. 397, 398, 399, 400, 401-408 ve Yazıcı, **a.g.e.**, s. 141.
[103] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 160-161.
[104] Betül Urhan, “Türkiye’de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven ve Dayanışma Sorunları”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 1, 2005, s. 73-76.

sendikasız işçilerin %82'si sendikasız işyerlerinde çalışmaktadır ve bu işçilerin %79,6'sı, daha önceden herhangi bir sendika görevlisinin kendileri ile üye olmaları konusunda hiç görüşme yapmadığını belirtmiştir). Bununla birlikte, daha önce sendika üyeliği bulunan işçilerse sendikaların beklentilerini karşılayamamasından kaynaklanan sendikaya karşı güvensizliklerinden sendikaya, sendikal örgütlenmeye sıcak bakmamaktadır (Bugüne kadar hiç sendika üyesi olmamış işçiler arasında ise bu oran %89,4'e kadar yükselmektedir).

- Erkek işçilerin sendikal örgütlenmeye yönelik isteksiz duruşları, kadın işçilerden daha fazladır. Buna karşın kadınlar, sendika üyeliği konusunda erkeklere göre daha isteklidirler. Bunun sebebiyse kadınların, sendikalar konusunda erkekler kadar bilgisiz olmalarına rağmen erkekler kadar önyargı geliştirmemiş olmalarıdır. Nitekim sendikaya üye olmalarına engel olan neden veya nedenler ortadan kalkmış olsaydı sendikaya üye olmak isteyen erkeklerin oranı %66,7 iken kadınlar için bu oran %83,3'tür.

- İster örgütlü ister örgütsüz olsun, işçiler için sendikal örgütlenmeye karşı olumsuz ve isteksiz duruşlarının arkasındaki temel sebep işsizliktir. Nitekim işyerinde karşılaşılan sorunları tespit etmeye yönelik sorulan soruya karşılık toplam işçilerin %44,5'i işsiz kalma riskini en önemli sorun olarak belirtmişlerdir. Sendikasız işçiler, emeklerinin karşılığını alamayıp sömürülmelerini (%50,7) birinci, işsizlik riskini (%49,3) ise ikinci önemli sorun olarak görmekte, sendikalı işçiler ise işyerinde karşılaştıkları en önemli sorun olarak yine işsizlik riskini (%42,1) görürken, ikinci sorun olarak çalışma koşullarının ağır olmasını (%34,8) görmektedirler. Bu sonuçlar, genel anlamda işçilerin, Türkiye'deki sendikaları, işsizlik riskine karşı bir güvence olarak görmediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak 1980 sonrası Türkiye'de sendikal anlayış, yukarıda belirtilen sebepler neticesiyle 1980 öncesine nazaran önemli ölçüde kan kaybetmiştir.

Bu duruma karşın sendikalar, Türkiye'de varlıklarını devam ettirmek ve 1980 öncesi güçlerine tekrar kavuşmak için yeni politikalar uygulamaya başladılar. Kamu görevlilerinin de sendikal örgütlenmeye başlaması, kadın hakları, çocuk işçiliğinin engellenmesi ve çevrecilik gibi sosyal konularda atılan adımlar ve Kürt sorunun çözümü, Türkiye'nin 2003'teki Irak'ın işgaline katılmasını öngören 1 Mart teskeresine tepki gösterilmesi ve Taksim Meydanı'nın 1 Mayıs kutlamalarına tekrardan açılması sağlayan eylemler, bu adımlara verilebilecek belli başlı örneklerdir. Lakin bu yeni politikaların başarılı olması, sendikaların kendilerini, bu yeni politikalarını ve bu sayede tekrar güçlü ve başarılı olacaklarına dair umudu, topluma ve özellikle Türk işçi sınıfına iyi ve doğru bir şekilde aktarmalarından geçmektedir.

3.2. Türkiye Ekonomisinin ve Sosyal Yapısının Gelişimi

3.2.1. 1980 Öncesi Ekonomik ve Sosyal Yapı

1980 öncesi Türkiye'sinde dış ticaret, finansal piyasalar ve bazı mal pazarları kontrollü olmakla birlikte bankaların egemenliğindeydi[105]. Anayasal bir kurum olarak kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ise, özel yatırımların bu teşvikleri alıp alamayacağı konusunda karar merkeziydi. Kamu yatırımlarının 1960'lı yıllarda toplam yatırımların %50'den fazlasını oluşturuyor olması, bunların serbest piyasanın kârlılık amaçlarından çok plan hedefleri çerçevesinde kaynak tahsisi alınarak yapılması, ekonomi alanında denetimli bir serbest piyasanın işletildiğini gösterir (Aynı şekilde, özel kesim de yatırımlar bağlamında mali desteklerden, dış ticaret korumasından yararlanması serbest piyasanın ancak göreceli işletiliyor olması gibi)[106]. Türkiye'nin, kabaca 1979'a kadar izlediği ithal ikameci sanayileşme politikaları döneminde devlet, hem yatırımcı hem üretici olarak kamu iktisadi teşekkülleri (KİT) kanalı ile sanayileşme hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır. Bu politikalar, 2 temel sonuç doğurmuştur:

105 Akademiktisat, ''1980-2003 Döneminde Yabancı Sermaye'nin Türkiye'ye Gelişi ve Uygulanan Politikalar'', (Çevrimiçi), http://www.akademiktisat.net/calisma/yabanci_sermaye/1980_2003_y_sermaye_fihan.htm, 17 Şubat 2013.

106 İleri, **a.g.e.,** s. 252.

Birincisi ağırlıklı olarak tarife dışı engellere dayanan korumacı ticaret rejimi ile yabancı tüketim mallarının yerli üretimini amaçlayan ithal ikameci politikalar sayesinde iç pazarda dayanıklı tüketim malları üreten sanayiciler önemli düzeyde kâr ve rant elde etmişlerdir. Ayrıca aynı politikalar sayesinde dayanıklı tüketim malları ile bazı mekanik ve elektrikli yatırım mallarının Türkiye'de üretilmesi sağlanmış ve böylece Türk sanayisi ve teknolojisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur[107].

İkinci olarak ise, KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) sisteminin yürüttüğü politikalar, üretilen ara mallarından sağlanan girdileri, yapay olarak ucuz fiyatlandırıp özel sanayi kesimine ve kırsal ekonomiye vererek girdi maliyetlerini düşürmüştür[108].

Bu politikalar, 1960 ve 1980 arası Türkiye ekonomisine belli bir düzeyde dinamizm kazandırmışsa da, 1974'te yaşanan Petrol Krizi'nin ve ardından gelen ambargonun etkisiyle 1976'da zorlanmış, ardından gelen askeri darbe ve siyasal değişim sonucu 24 Ocak 1980'de alınan kararlar ile İMF ile uyumlu dışa açık liberal politikaların uygulanmasıyla son bulmuştur.

Yıkılmış bir tarım, monarşi ve din imparatorluğundan laik, modern, siyasal bağımsızlığını elde etmiş demokratik bir cumhuriyete geçilmesi, yüzyıllardır kaçırılan sanayileşme hareketinin bir ölçüde gerçekleştirilmesi, milli bir ekonominin kurulması ve dünya konjonktürünün etkisiyle de sosyal refah üzerine kurulu bir düzenin sağlanması göz önüne alınırsa 1980 öncesi dönemin Türkiye için olumlu olduğu görülmektedir (bu aşamada da toplumun temel sınıfları olan burjuva ve işçi sınıfı yaratılmıştır)[109].

Ayrıca 80 öncesi dönemde toplum siyasal ve demokratik olarak bilinçli olduğu gibi örgütlüdür de. Ancak mevcut yapının bazı olumsuz özellikler taşıdığı da bir gerçektir.

Birincisi, Cumhuriyet'in temel kurumlarının ve gelişmiş batı dünyası seviyesine ulaşma anlayışındaki uygulamalardaki bazı yanlışlarıdır. Batı'da uygarlaşma, bir

---

[107] Yakup Kepenek ve Nurhan Yenitürk, **Türkiye Ekonomisi**, 6. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, Eylül 1994, s. 318-319.
[108] **A.e.**, s. 318.
[109] Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, 12.bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Ekim 2008, s. 213.

taraftan Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle üretimin tarımdan fabrikalara, toplumsal yapının da köylülükten şehirliliğe geçmesi diğer taraftan Fransız Devrimi ve Aydınlanma Hareketi ile monarşinin kaldırılarak cumhuriyete dönüşümüyle gerçekleşmiştir. Bu da saltanattan halk yönetimine ve kulluktan vatandaşlığa geçişi de sağlamıştır. Oysa Türkiye'de yapılan bütün reformların temelinde para kazanma biçimi değil, para harcama biçimi (batı gibi tüketmek, balolara gitmek, kadın eli öpebilmek, lüks bir yaşamı eline yüzüne bulaştırmadan, keyfini çıkara çıkara ve bir şekilde sindire sindire yaşayabilme) vardır[110]. Bu yüzden modernizm çabaları tam olarak başarılı olamamıştır ve halktan kopuk seyretmiştir.

İkincisi ise devlet bürokrasisi egemenliğinde yürütülen ve teşvik edilen özel teşebbüsün, Batı'da olduğu gibi kıyasıya rekabet koşullarında etkinliğini ve üstünlüğünü her gün ekonomik olarak kanıtlayan dinamizminden değil; devlet mekanizmasının kendisine sağladığı özel imkanlardan yararlanan ve bu özelliği ile "yenilikçi" ve "atılımcı olmaktan" çok "avanta" ve "rant arayan" ve milli olmaktan uzak olan bir özellikte olmasıdır[111]. Bu ekonomik sistemin uyguladığı politikalarsa siyasal iktidarların popülizm politikaları olmuştur. Kısa dönemde bazı başarılar getirseler de uzun vadede hem ülkeye hem de siyasal iktidarlara zarar veren sonuçlar doğurmuştur[112].

Sonuç olarak Türkiye'ye 1980 öncesi hâkim olan ekonomik sistem, hem 1980 öncesi dönemin sosyal demokrasinin dünyadaki tarihi gelişmesi hem de siyasetçi, asker ve aydın kesiminin işbirliğiyle gerçekleşen yukarıdan aşağıya bürokratik reformculuğun da bir sonucudur[113]. Bu ekonomik sistemin izlediği temel politikalar, ekonomik planlama, ithal ikame ve sosyal adalettir.

---

[110] Mehmet Altan, ''Yeni Dünya Düzeni'', (Çevrimiçi), http://mehmetaltan.com/index.asp?sayfa=akademik-yazilar&icerik=1180, 17 Şubat 2013., 17 Şubat 2013.

[111] Boratav, **a.g.e.**, s. 223.

[112] Örneğin 2. Dünya Savaşı sırasında CHP İktidarı'nın uyguladığı varlıklı katmanları gözeten ve kentsel emeği faşizan bir şekilde baskı altına alan politikalar, (fiyat düzenlemeleri, iş saatlerinin uzatılması... vb.) büyük boyutlarda savaş vurgunlarına yol açarak CHP'nin halkın gözündeki meşruiyetini yok etmiş ve 1950 seçimlerinde iktidardan düşmesinin sebeplerinden biri olmuştur. Gene aynı şekilde Milliyetçi Cephe Hükümetleri'nin yürütmüş olduğu borçlanma politikaları, 1974 Petrol Krizi'nin etkilerini 1976'ya kadar geciktirip % 8 dolaylarında yapay bir büyüme yaratmış olsa da 1977'de ekonomik krizin çok ağır bir şekilde patlak vermesini engelleyememiştir. (**A.e.,** s. 91, 129.)

[113] Betül Urhan, "Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye'deki Durumu", 2004, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, s. 109.

3.2.2. 1980 Sonrası Ekonomik ve Sosyal Yapıdaki Değişim

12 Eylül Darbesi'nden sonra Türkiye'de yaşanan gelişme, (Dünya'da yaşanan gelişmelere paralel olarak) devletçi, planlamacı, ithal ikameci, sosyal refahçı ve sendikal hareketin altın çağını yaşadığı modelin, Turgut Özal'ın 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül Cuntası ile beraber ortadan kaldırıldığı, dünya ile bütünleşen, dışa açık, liberal ve serbest piyasa modelinin oluşturulduğu bir gelişmedir[114]. Burada amaçlandığı söylenen, Türkiye'yi kriz ve yoksulluk altında bıraktığına inanılan eski devletçi modeli kaldırarak serbest bir ekonomik sistem oluşturmak suretiyle Türkiye'yi geliştirmek, ileriye götürmek ve Batı ülkeleri için bir "Yüksek Pazar" haline getirerek dünyayla bütünleştirmektir.

Bu liberalizasyon politikalarının etkisiyle öncelikle Türkiye'de para ve bankacılık politikaları üzerindeki devlet etkisi ortadan kaldırılmış, ekonomide devletin kuruluşundan beri etkili olan devletçi anlayışa son verilmiş ve yerine dışa dönük sermaye, para kazanma, ihracat gibi ekonomik hedefler güdülmüş ve devlet dışı aktörlerin ortaya çıktığı liberal bir ekonomi anlayışı yerleştirilmiştir.

Türkiye'ye giren yabancı yatırımlar da 1980 öncesi döneme göre büyük artış gözlenmiştir. 1960 sonu itibariyle 17.3 milyon dolar, 1970 sonu itibariyle 105.5 milyon dolar ve 1980 sonu itibariyle toplam 0,281 milyar dolar yabancı sermaye girmişken; bu rakam 1980-2002 yılı arası toplam 16,372 milyar dolar ve 2013 yılı sonu itibariyle de toplam 131,5 milyar dolardır.[115] Bu sermaye girişinde kaynak ülkeler başta ABD, AB ülkeleri ve Körfez ülkeleridir.

1980 yıllarından itibaren neo-liberal ekonomi modelinin olumlu yanları olsa da beraberinde bazı olumsuzlukları da olmuştur. Türkiye'nin GSMH'sı istikrarsız bir seyir izlemeye başlamış[116]; yatırımsız, sanayi politikasız bir dışa açılma sürecine

[114] Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, 12.bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Ekim 2008, s. 145-147.

[115] Emin Erçakar ve Erdal Tanas Karagöl, ''Türkiye'ye Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar'', **SETA ANALİZ**, Ocak 2011, s. 1-30., s. 11, 12 ve 13. ve ''Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım'', (Çevrimiçi), **a.g.y.**, 15 Eylül 2014.

[116] "Örn. 1980'de negatif bir büyüme hızına sahip olan ekonomi, 1990'da % 9,4'lük bibi son derece yüksek bir büyüme hızına erişmiştir. Fakat hemen arkasından 1991 yılında, büyüme hızı sıfıra inmiştir. 1993 yılında yine yüksek bir büyüme hızına ulaşan ekonomi, 5 Nisan kararlarının alındığı 1994 yılında büyük bir çöküşe geçmiştir". (Salih Öztürk ve Deniz Özyakışır, ''Türkiye Ekonomisinde

gidilmesi yüzünden 1990'lara gelindiğinde ihracatın tıkanmasına yol açmıştır. Üretimde yoğunlaşma, tekstil gibi düşük katma değerli sektörlerin etrafına yoğunlaşması, buna karşılık ithalatın patlaması ile sonuçlanmış ve özellikle 1980'den sonra yaygınlaşan ithalatın ihracatı aşarak cari açığı arttırmasından dolayı her geçen yıl katlanarak artan dış borçlanma yüzünden hem büyük miktarlarda döviz kaybedilmiş hem de dışa bağımlı bir ekonomik yapı oluşturmuştur[117].

Türkiye ekonomisinin bu olumsuz durumu, 1990'larda ve özellikle 2000'lerde daha da büyüyerek başka sorunlara da yol açmıştır:

- Ucuz dövizle ülkeye artan ölçülere Çin ve Asya malları, girmiştir. Bu süreç, sanayide gerilemeler başlamasına sebep olarak fabrikaların kapanmasına yol açmak ve işsizlik artışı gibi olumsuz sonuçlar doğurmuştur[118].
- Türkiye'nin dışa bağlanmasının başka bir olumsuz etkisi de dünyada meydana gelen ekonomik krizlerden kolayca etkilenebilir hale gelmesidir. Çünkü merkezde oluşan bir depresyon, merkezden çevreye yabancı yatırımların kesilmesi anlamına gelmekte ve merkez iyileşmedikçe çevreye de kaynak gelememektedir[119].

Bu sorunlara ek olarak aşağıdaki bölümlerde belirtilecek olan özelleştirmeler sonucunda meydana gelen işsizlik, düşük ücretler, kayıt dışı istihdam, yine özelleştirmeler sonucunda ortaya çıkan taşeron sistemi ve bu sebeplen ortadan kalkan iş sağlığı ve iş güvenliği sorunları da 1980 sonrası dönemde ortaya çıkan sorunlardır.

1980 Sonrası Yapılan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi'', (Çevrimiçi), http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.ht, 18 Mart 2013.)

[117] **A.e.**

[118] Mustafa Sönmez, ''Sıcak Para Bağımlılığı: Nereye Kadar?'', (Çevrimiçi), http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=5034, 18 Mart 2013.

[119] Sönmez, ''Sıcak Para Bağımlılığı: Nereye Kadar?'', (Çevrimiçi), **a.g.y.**, 18 Mart 2013.

3.3. Türkiye'de Sendikacılığın Gelişimiyle İlgili Yasal Düzenlemeler

3.3.1. Türkiye'de 1980 Öncesi Sendikacılığın Gelişimiyle İlgili Yasal Düzenlemeler

Yasal düzenlemeler, sendikacılığın gelişimi, uygulanması, faaliyet alanları ve hangi çalışanlara sendikalaşma hakkı verip vermemesi vb bakımından etkili olan bir unsurdur. Özellikle sendikacılığın Batı'dan farklı olarak ancak 20. yüzyılın başlarında henüz oluşmaya başladığı Türkiye'de söz konusu unsurun sendikacılık üzerinde etkileri, Batı'ya nazaran daha fazladır. Türkiye'de 1980 öncesindeki yasal düzenlemelerin sendikacılık üzerindeki etkilerine bakıldığındaysa, genel itibariyle olumlu ve yapıcı olmakla birlikte daha önceki bölümlerde ortaya konulduğu üzere siyasal alandaki otoriterlik eğilimi sebebiyle olumsuz ve yasaklayıcı bir özellik de taşımaktadır.

Bununla birlikte 1980 öncesi çıkan yasaların ve kanunların sendikacılık üzerindeki olumu veya olumsuz etkilerin ağırlığı da konjonktürel olarak değişmiştir. Örneğin 1960'a kadar çıkan yasalarda sendikacılığa yönelik olumsuz yaklaşımlar ağır basarken, 1960'tan sonra çıkan yasalarda sendikacılığa yönelik olumlu özellikler ağırlıklı olarak kendini göstermiştir.

3.3.1.1. 1960'a Kadar Olan Sendikacılığın Gelişimiyle İlgili Yasal Düzenlemelerin Baskıcı Tutumu

1960'a kadar olan sendikalcılıkla ilgili yasal düzenlemelere bakıldığında, sendikacılığın yolunu açmak suretiyle olumlu bir özellik barındırsa da, grev gibi sendikal faaliyetler ile sınıf esaslı sendikacılığı yasaklaması suretiyle de olumsuz bir özellik de barındırmış ve bu olumsuz özellik ağır basmıştır[120].

Bunun sebebi, dönemin tepeden inme reformlarla ülkeyi kalkındırmaya çalışan ve otoriter olan devlet anlayışının, işçilerin sınıf esaslı sendikal örgütlenme içine girmesini "sınıfsız ve imtiyazsız toplum oluşturma" amacına bir tehdit olarak görmesidir. Bu yüzden devlet, sendikacılığa karşı olan bu olumsuz tutumunu yaptığı yasal düzenlemelere de şu şekilde yansıtmıştır:

[120] Işıklı, ''**Gerçek…**'', s. 66-67.

- **3008 Sayılı İş Kanunu:** Bu kanun, İşçi-işveren uyuşmazlıklarını zorunlu uzlaştırma ve hakem sistemine bağlamasına ve işçiyi koruma bakımından günümüzde de geçerli olan birçok hüküm içermesine karşın, sadece günde en az 10 işçi çalıştırmayı gerektiren işyerlerini kapsamış; bunun haricinde tarım, deniz, hava ve fikir işçileri ile ev çalışmasına katılanları kapsamamış, işçilere sendika hakkını tanımamıştır ve toplu pazarlıktan hiç bahsedilmemiş ve bunun yerine "işçi temsilciliği" kurumunu getirerek açığı kapatmayı amaçlamıştı[121].

- **1938 Yılında Çıkarılan Cemiyetler Kanunu:** Bu kanun devletin ekonomik hayata müdahaleci ve otoriter tavrının daha da güçlenmesinin bir sonucu yasalaşmak suretiyle ırk, sınıf, din esasına dayanan cemiyetlerin kurulamayacağını hükme bağlayarak sınıf sendikacılığın önünü kesmiş; ayrıca uyguladığı grev ve lokavt yasağı ile de toplu pazarlık kurumunun Türkiye'de gelişmesine engel teşkil etmiştir[122].

- **5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun:** 2. Dünya Savaşı'nın faşizm ve nazizimin yenilgisi demokrasinin ve sosyalizmin zaferiyle sonuçlanması ve Türkiye'de çok partili rejime fiilen geçilmeye başlanmasıyla (DP'nin kurulması) Türkiye'de hak ve özgürlüklere karşı olan otoriter devlet yaklaşımı yumuşamaya başlamış ve bu durum yasalara da geçmiştir. Örneğin 1947 yılında çıkarılan 5018 sayılı kanun, çalışanların kendi örgütlerini kurmaya yönelik faaliyetlerde bulunmalarını sağlayan ilk yasal düzenleme olmuştur[123]. Ancak buna karşın sendikaların iç ve dış siyasi akımlara alet olarak asıl amaçlarından sapacağı düşüncesinin halen egemen olması nedeniyle sendikaların siyasi faaliyet dışı kalmalarına ve grev yapmalarının yasaklanmasına yasada önemle yer verilmiştir[124].

---

[121] Ahmet Makal, "Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye'de Çalışma İlişkileri", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No: 47, 2004, s. 128.
[122] Uçar, **a.g.e.**, s. 83-85.
[123] Makal, **a.g.m.**, s. 130.
[124] "5018 sayılı Kanun, 3008 sayılı Kanun'da yer alan grev yasağı hükmüne paralel olarak yedinci maddesinde grev yasağını yinelemiş; "greve teşvik" eden sendika yöneticilerinin cezalandırılmasını ve sendikalarının kapatılmasını öngörmüştür". (Mahiroğulları, ''Türkiye'de Sendikalaşma…'', **a.g.m.**, s. 167).

Sonuç olarak Türkiye'de 1960'a kadar olan yasal düzenlemeler, dünyanın ve Türkiye'nin demokratikleşme yolunda yeni dinamiklerin ortaya çıkması ve güçlenmesi sebebiyle, şekil itibariyle sendikacılığın önünü açsalar da; diğer yandan sayıları artan işçilerin etkisiyle gelişen işçi hareketinin denetim altına almak ve sindirmek amacıyla[125] sendikal eylemleri yasaklayarak öz itibariyle sendikal hareketin (özellikle sınıf esaslı sendikal hareketin) gelişmesini engellemiştir.

Bunun yanında söz konusu otoriter anlayış, Türkiye'de sınıf esaslı sendikacılığı engellemekle birlikte "partiler üstü sendikacılık" anlayışının da temellerini atmıştır. Bu çerçevede Sendikalar ve üst örgütler, siyasete bulaşmadıkları gibi üye sayıları, mali olanakları ve örgüt yapıları bakımından yetersiz de kalmışlar ve bu durum sonucu üyelerinin çıkarlarını korumada başarılı olamayan sendikalar siyasi iktidara belli bir taviz verme karşılığında taviz elde etmeye yönelik siyaset izlemişlerdir[126].

3.3.1.2. 1961 Anayasası'nın Sendikacılığa Yönelik Özgürlükçü Tutumu

Sendikaların bu zayıf, bağlı ve tavizkâr durumu, 1961 Anayasası ile son bulmuştur. 27 Mayıs Darbesi'nin yapılması ve ardından 1961 Anayasası gibi o dönemde sosyal ve siyasal alanda daha önce Türkiye'de çıkan hiçbir yasanın sağlayamadığı kadar geniş hak ve özgürlükler sağlayan bir anayasanın çıkması, sadece DP iktidarının uyguladığı liberal ekonomi politikaları ile baskıcı siyasal politikalarına karşı bir tepki değil; aynı zamanda o dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu Batı Bloğu'nda toplumsal adalet, eşitlik ve refah ilkelerinde şekillenen sosyal devlet sisteminin yaygınlaşmasının da doğal bir sonucudur. 1961 Anayasası ile getirilen düzenlemeler siyasal ve sivil toplum alanında örgütlenmeye önemli bir dinamizm sağlayarak

[125] "Bu sindirme, sadece yasak ve kısıtlamalarla olmamış aynı zamanda endüstri ilişkileri unsurlarının kavramsal olarak tanımlanmasında yapılan değişikliklerle de olmuştur. Örneğin 3008 sayılı İş Kanunu, 1. maddesinde, işçinin tanımını "bedenen ya da hem bedenen hem fikren çalışan kimse" şeklinde yaparak fikir işçisini kapsam dışı bırakmıştır. Bu sayede 5018 sayılı Sendikalar Kanunu'nun 2. maddesindeki, sendikaya üye olma hakkı, İş Kanunu'ndaki söz konusu işçi tanımına göre, Basın ve Deniz İş Kanunları yürürlüğe girene kadar sadece bedenen çalışması fikren çalışmasına üstün sayılan işçilere tanınmış ve bu yüzden sendikalaşmanın kapsamı daraltılmıştır." (**A.e.,** s. 166).

[126] Aysen Tokol, **Sosyal Politika**, 2. bs., Bursa, Vipaş A.Ş., 2000, s. 54.

dönemin yürürlükte olan anayasalar içinde İtalyan Anayasasından sonra sosyal haklara en geniş yer veren Anayasası olmuştur[127].

Örneğin, ***61 Anayasası'nın 46. Maddesi*** [128];

> "*İşçiler ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler. Bu hakların kullanılışında uygulanacak şekil ve usuller kanunda gösterilir. Kanun, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması maksadıyla sınırlar koyabilir. Sendikalar ve sendika birliklerinin tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz*".

Diyerek, her ne kadar bazı kısıtlamalar ortaya koysa da, tüm çalışanlara daha önce hiçbir yasanın veremediği düzeyde bir sendika özgürlüğü vermiş ve aynı zamanda sendika içi demokrasiye de vurgu yapmış ve sendika kurma hakkının içine sadece sendikaları değil sendika birliklerini de alarak kapsamını genişletmiştir[129].

Ayrıca ***Madde 46***'da[130];

> "*İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler. Grev hakkının kullanılması ve istisnaları ve işverenlerin hakları kanunla düzenlenir*".

Madde 47'de ise[131];

> "*Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindendir*".

---

[127] Uçar, **a.g.e.**, s. 100.
[128] TBMM, "1961 Anayasası", (Çevrimiçi), http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm, 10 Mart 2013.
[129] "Öyle ki bu sayede söz konusu dönemde memurlara da sendika kurma hakkı tanınmış, memurların sendikal hakları 1964 tarih ve 624 sayılı Devlet Memur Sendikaları Kanunu ile düzenlenmiştir. Kanun 1971 yılında yürürlükten kalkana kadar memurlar güçlü sendikalar kurmuşlardır". (Uçar, **a.g.e.**, s.101).
[130] TBMM ,"1961 Anayasası", **a.g.e.**
[131] **A.e.**

Diyerek de, daha önceki yasaların yapamadığını yapmış ve işçilere toplu pazarlık ve grev hakkı vererek 1980 öncesi Türkiye'de deyim yerindeyse yasal bir devrim yapmıştır. Bu haliyle 1961 Anayasasının Kurucu Meclis'te görüşülmesi ve 274 ve 275 sayılı yasaların TBMM'nde görüşülmesi ile sendika özgürlüğü ve sosyal haklar daha yoğun biçimde tartışılır hale gelmiş ve bu sayede yapılan düzenlemeler Türk işçi sınıfı açısından adeta bir dönüm noktası olmuştur[132]. Kısacası 1961 Anayasası, işçi işveren ilişkilerinde ağırlığı işçi tarafından yana koyan bir yasal düzenleme olmuştur.

3.3.1.3. 274 Sayılı Sendikalar Kanunu Ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev Ve Lokavt Kanunu'nun Sendikacılığa Yönelik Özgürlükçü Tutumu

1961 Anayasası'nın ortaya koyduğu çerçeve doğrultusunda 1963'te 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu çıkartılarak çok az ülke mevzuatında bulunan ve hatta bazı ülkelerde hiç bulunmayan ileri hükümleri Türkiye'ye getirerek Türk sendikacılığının batılı ülkelerdekinden farklı olarak mücadeleye girişmeden geniş çaplı haklara kavuşması sağlanmıştır (Devletin kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak önlemleri almasını ve böylece sosyal bakımdan güçsüz olan kişilerin ve grupların ekonomik durumlarını korumak ve geliştirmek amacıyla kooperatiflerin kurulması (51. Madde), sendikaların üyelerinin ekonomik durumunu güçlendirmesi için kooperatifçilik yapmalarına izin verilmesi (14. Madde/1-j), sendikaları mali açıdan güçlendiren yardım sandıklarının kurulması (14. Madde/1-j), sendikaların siyasal faaliyetlere girebilmesi (16. Madde), Mesleğin müşterek menfaatlerinden doğan hususlarda dava hakkı (14. Madde/1-e) ve devlet personeline tanınan sendikalaşma hakkı (toplu sözleşme ve grev hariç))[133].

Sonuç olarak 1980 öncesinde Türkiye'de yasal düzenlemeler, serbest toplu pazarlık düzeninin anayasal ve yasal teminatlarla hayata geçirmesi, sendikal hareketi güçlendirmesi, toplu sözleşmeden yararlanan işçi sayısının arttırması ve bazı

[132] Erdinç Yazıcı, **Türk İşçi Hareketi**, 7. bs., Ankara, A Kitap, Temmuz 2010, s. 109.
[133] Tokol ,**a.g.e.**, s. 20-21; Hamza Ersinadım, "1961 Anayasası'ndan Bugüne Sendikaların Sosyal Faaliyetlerinin Hukuki Çerçevesi", **Kamu-İş Dergisi**, C. XIII, No: 4, 2012, s. 64-67.

sınırlamalar hariç grev gibi sendikal eylemleri ilk kez bir hak olarak yasallaştırması açısından sendikacılık için olumlu bir unsur olmuştur[134].

Ancak söz konusu yasal düzenlemeler, hak ve özgürlüklerin gelişiminde önemli ölçüde söz sahibi olan devlet tarafından yapıldığı için hem halk tarafından iyice içselleştirilememiş hem de özellikle bu özgürlükçü yasalar sayesinde Türk işçi sınıfında ve toplumunda talep ve çalkantılar artınca aynı yasal düzenlemeleri yapan devlet tarafından da 1960 öncesi yasakçı zihniyet çerçevesinde 12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından çıkarılan 1488 Sayılı Yasa ile dolaylı olarak kısıtlanmıştır (Anayasanın 46. maddesi ile sendika hakkının çalışanlara ibaresi yerine işçilere tanınarak memurların sendikalara üye olmasının yasaklanması; 119. Maddeyle de memurların sendika kurma hakkının engellenmesi ve 1972'de çıkarılan Dernekler Kanunu'nda sendikaların siyasal faaliyetlerde bulunmasının sınırlandırılmaya çalışılması gibi)[135]. Ancak bu olumsuzluklara rağmen genel itibariyle 1980 öncesi Türkiye'sindeki yasal düzenlemelere bakıldığında, sendikacılık başta olmak üzere bütün hak ve özgürlüklere ileri düzede imkan sağlamaya eğiliminde olan yasalar olduğu söylenebilir.

3.3.1.4. 1475 Sayılı İş Kanunu

1475 Sayılı İş Kanunu 4857 sayılı iş kanunu ile yürürlükten kalkmış bir kanundur. Bu kanunda iş tanımı, işçi tanımı, çalışma yeri iş güvenliği, kıdem tazminatı gibi konular üzerinde durulmuştur. Ancak yürürlükteki yasaların gelişen sosyo-ekonomik yapıya uygun olmaması sebebiyle yerini 4857 sayılı kanuna bırakmıştır.

3.3.2. Türkiye'de 1980 Sonrası Yasal Düzenlemelerin Sendikacılığa Yönelik Baskıcı Tutumu

1980 sonrası Türkiye'de yapılan yasal düzenlemelerin, görünüşte yasa koyucuların 1970 ve 1980 arasında yaşanan sosyal ve siyasal bunalımları, uzun süren grevleri,

[134] "Bu dönemde yürürlülükte bulunan 275 sayılı Yasa, hükümetlere ''memleket sağlığını ve milli güvenliği bozucu'' nitelik gördüğü grevleri önce 30 gün, sonra da ayrıca 60 gün süreyle erteleme yetkisini veriyordu. Bu sürelerin sonunda grevin yeniden başlaması olanaklıydı. 1963-1975 döneminde 50 grevi 30 gün süreyle ertelendi. Bu grevin 26'sı, 60 gün süreyle daha ertelendi". (Yıldırım Koç, **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Osmanlı'dan 2010'a**, Ankara, Epos Yayınları, 2010, s. 233).

[135] Alpaslan Işıklı, **Sendikacılık ve Siyaset**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 501-503.

şiddete bulaşmış işçi olaylarını, 1980 öncesi kimi sendika yöneticilerinin giriştikleri yasadışı eylemlere karşı bir tepki olarak çıktığı ve bu doğrultuda gerek 1961 Anayasası, gerekse 274 ve 275 sayılı Kanunlarla işçilere sağlanan bazı haklarda kısıtlama yoluna gittikleri yasal düzenlemeler olduğu görülmektedir[136]. Gerçekte ise, bu yasal düzenlemeler küreselleşmeyle birlikte Türkiye'ye hakim olan neo-liberal ekonomik sistemin getirdiği yeni endüstri biçimi ve yeni endüstri ilişkilerine uygun şekilde 1980 öncesinden farklı olarak sermayeyi gözeten; buna karşın sendikacılık başta olmak üzere bütün hak ve özgürlükler üzerinde önemli ölçüde yasaklamalar ve kısıtlamalar yapan niteliktedir. 1980 sonrası sendikacılık karşıtı yasal düzenlemelere bakıldığında sendikacılığa yönelik karşıtlığa göre ikiye ayrıldığı görülmektedir.

Biri, sendikacılığa yönelik karşıtlığının doğrudan olduğu 1982 Anayasası ile 2821 ve 2822 Sayılı Sendikalar Grev ve Lokavt Kanunu'dur. Bu yasal düzenlemeler, sendikacılığa ve sendikal haklara yönelik yasaklayıcı ve kısıtlayıcı tavır takınmakta ve bu haliyle sendikacılığa karşı olan otoriter devlet zihniyetini temsil etmektedir.

Diğeri ise sendikacılığa yönelik karşıtlığının içeriğinin dolaylı olduğu 4857 Sayılı İş Kanunu'dur. Bu yasal düzenleme, sendikacılığı ve sendikal hakları gereksizleştiren yeni küresel ekonomiye uygun esnek çalışma biçimleri ve sendikacılığın zayıf olduğu hizmet sektörü ile ilgili düzenlemeler yapmak suretiyle küresel neo-liberal zihniyeti temsil etmektedir.

3.3.2.1. 1982 Anayasası'nın Sendikacılığa Yönelik Baskıcı Tutumu

Sendika kurma hakkı ile grev hakkında önemli sınırlamalar getiren 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'ndan farklı olarak işçi-işveren ilişkilerinde ağırlığını işverenden yana koymuş; sendikaların işlevlerini büyük ölçüde sınırlandırmış; anayasada kamu görevlilerinin sendikalaşmasıyla ilgili düzenleme yapılmamış; bu konu daha sonra ülke çapında halen sürmekte olan önemli sorunlara ve tartışmalara neden olmuştur[137].

[136] Mahiroğulları, ''Türkiye'de Sendikalaşma…'', **a.g.m.**, s. 172.
[137] Tokol, **a.g.e.**, s. 22.

Örneğin, **82 Anayasası'nın 51. Maddesi** [138];

> "*Çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir….*"

Hükmünü koymasına rağmen '61 Anayasası'nda da mevcut olan sendikalara yönelik millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık ve genel ahlâk gibi bazı durumlarla ilgili kısıtlamalarını da devam ettirmiş, bunların yanına kamu çalışanlarını işçi saymayarak kamu sendikacılığına yönelik kısıtlamalar da getirerek; kamu sendikacılığı yasağını anayasal düzeye taşımıştır.

Ayrıca, '**82 Anayasası'nın 54. Maddesi** [139];

> "*Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir. Grev hakkı ve lokavt iyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz…*".

Bu maddede kapsamlı bir grev ve lokavt düzenlemesini yapılmıştır. Bu madde incelendiğinde, 1982 Anayasası'nın 1980 öncesinde endüstri ilişkilerinde yaşanan çatışmacı ortamın meydana getirdiği olumsuzlukları sebep gösterip, bu olumsuzlukları ortadan kaldırma amacıyla, toplu pazarlık ve grev hakkının kullanılmasını güçleştirici düzenlemeler ile siyasi amaçlı grev ve lokavtları yasaklayıcı düzenlemeler getirerek sendikal eylemlerin kapsamını 1980 öncesine nazaran önemli ölçüde daralttığı görülmektedir[140].

Ayrıca yukarıda ortaya konulan bu maddelerle sendikaların siyasi amaç güdemeyecekleri, siyasi faaliyette bulunamayacakları, siyasi partilerden destek görmeyecekleri ve onlara destek olamayacakları, diğer derneklerle kamu kuruluşu

[138] ''1982 Anayasası'', http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm, (çevrimiçi), 18 Mart 2013
[139] ''1982 Anayasası'', **a.g.y.**, (çevrimiçi) (18.03.2013)
[140] Benli, **a.g.m.**, s. 95; Mahiroğulları, ''Türkiye'de Sendikalaşma…'', **a.g.m.**, s. 173.

niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemeyecekleri şeklinde yasaklar da getirilmiştir[141].

Buraya kadar verilen bilgilere bakıldığında, anayasanın söz konusu maddelerinin geçmişin olumsuzluklarını gidermek amacıyla koyduğu iddia edilebilir. Lakin burada yapılması gereken şey, kötüye kullanılmasını ve istismar edilmesini engellemek amacıyla bir hakkı neredeyse tümüyle yasaklamak değil; kötüye kullanılmasını ve istismar edilmesini ortadan kaldıracak toplumsal bilinci ve demokrasi anlayışını toplumun katkısıyla ülkede hakim kılmaktır. Aksi takdirde, her hak ve özgürlüğün istismar edilmesini engellemek amacıyla yasaklanması veya kısıtlanması, demokrasinin tümüyle ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacak ve bundan dolayı daha fazla istismara ve aşırılığa sebep olacaktır.

3.3.2.2. 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nun Sendikacılığa Yönelik Baskıcı Tutumu

Sendikal haklara yönelik kısıtlamalarla dolu 1982 Anayasası'nın ardından yürürlülüğe giren 2821 Sendikalar ve 2822 Toplu Sözleşme Grev ve Lokavt Kanunu da yeni anayasanın mantığı çerçevesinde hazırlanmış bir yasal düzenleme olarak iş hukuku alanında önemli sınırlamalar getirmiş; geçmişte elde edilen hakları ortadan kaldırmış ve bu haliyle (zaman içinde yapılan değişikliklere rağmen) günümüze kadar devam eden olumsuz etkilere yol açmıştır.

2821 ve 2822 Sayılı kanunlardaki bu sınırlamalar bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Sendika çokluğu esasını açıkça hükme bağlamıştır: "Bir işkolunda birden fazla sendika kurulabilir" (md.3/3). Ancak, bununla birlikte kurulacak sendikaların yine "işkolu esasına göre" ve Türkiye çapında faaliyette bulunmak üzere kurulmaları belirtilmiş ve bir iş kolunda da olsa sarı sendikacılığa yol açması sebebiyle "meslek veya işyeri esasına göre" sendika kurulması yasaklanmıştır (md.3/3). Kanunda

[141] Uçar, **a.g.e.**, s. 112-113.

açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, sendika çokluğu ilkesi sendikaların üst kuruluşları için de geçerlidir[142].

- Üst kuruluşlar oluşturma hakkı sadece konfederasyonlarla sınırlı tutulmuş ve federasyonların kurulması yasaklanmıştır (m. 2 ve m. 3). Ayrıca konfederasyon kurmak için, değişik işkollarında kurulu en az beş sendikanın bir araya gelmesi zorunlu tutulmuştur. (m. 2 ve m. 3)[143].

- Devlet, memurlara "grevli toplu sözleşmeli" bir sendika hakkı tanımamaktadır. Sadece hükümetle yapılan bir toplu görüşme uygulaması devlet memurlarına bir hak olarak tanınmıştır. Lakin toplu pazarlıktan farklı olarak kararın işçi-işveren tarafının uzlaşmasıyla alınmadığı; son sözü hükümetin söylediği toplu görüşme sistemi, her ne kadar çetin pazarlıklara sahne olsa da son kararı hükümetin verdiği bir formaliteden ibaret olduğu için kamu görevlilerini temsil eden sendikaların önemini ve etkinliğini önemli ölçüde azaltmaktadır[144].

3.3.2.3. 4857 Sayılı İş Kanunu

Sendikacılığa yönelik yukarıda ortaya konulduğu gibi kısıtlamaları getirerek sendikacılığa karşı otoriter bir tavır alan '82 Anayasası'nın ürünü 2821 ve 2822 Sayılı Kanunlar, sendikacılığa önemli ölçüde zarar verirken daha sonra 10 Haziran 2003 tarihinde yürürlülüğe giren 4857 Sayılı İş Kanunu ise sendikacılığı tehdit eden yeni çalışma biçimlerini düzenleyerek söz konusu zararı çoğaltmıştır.

Örneğin söz konusu yasada 1475 Sayılı İş Kanunu'ndan farklı olarak taşeron uygulamasının tanımı yapılmıştır. Ancak bu tanımlamada kullanılan ifadeler, muğlak ve yoruma (dolayısıyla çarpıtılmaya) açıktır[145]. Bu yönüyle yasada, iş güvenliğini

---

[142] Fevzi Demir, **En Son Yargı Kararları Işığında İş Hukuku ve Uygulaması**, 5. Bs., İzmir, Birleşik Matbaacılık, Ocak 2009, s. 420.
[143] Zefure Uçar, **a.g.e.**, s. 152.
[144] Fevzi Demir, **a.g.e.**, s. 439 ve 440.
[145] ''Örneğin 4857 Sayılı yasanın 2. Maddesinin son cümlesinde "İşletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işler dışında asıl iş bölünerek alt işverenlere verilemez." ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeden "ancak işletmenin ve işin gereği uzmanlık gerektiren işlerin" alt işverene verilebileceği anlamı çıkarılabileceği gibi, ifade, asıl işin bir bölümünün "işletmenin ve işin gereği" alt işverene verilebileceği biçiminde de anlaşılabilmektedir. Nitekim 4857 sayılı Kanun'un

özellikle Türkiye gibi demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün gelişme aşamasında olduğu bir ülkede iş sağlığını ve iş güvenliğini tehdit edebilecek esnek çalışma ve esnek üretimin yasalaşması sağlanmış; esnek çalışmaya ilişkin düzenlemeler ve kıdem tazminatını budayan yeni öneriler ile İş Hukuku'nun "işçiyi koruma ilkeleri" ve "işçi lehine yorumu" özellikleri ortadan kaldırılmıştır.

3.3.2.4. 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu Sözleşme Kanunu

Bu kanun, 2821 ve 2822 Sayılı Sendikalar Grev ve Lokavt Kanun'un grev gibi sendikal eylemlere yönelik kısıtlamalardan kaynaklı tartışmalar sebebiyle söz konusu kanunun grev üzerindeki kısıtlamalarını sınırlandırmak için 2012 yılında çıkarılmıştır. 2821 ve 2822 Sayılı Kanun'un, greve yönelik kısıtlamalarını azaltsa da cenaze işleri ve mezarlıklar, doğal gaz, petrol üretimi, tasfiyesi ve dağıtımı ile nafta veya doğalgazdan başlayan petrokimya işleri; bankacılık hizmetleri ve şehir içi toplu taşıma hizmetlerinin genel toplum sağlığı ve düzenine zarar verebileceği düşüncesiyle bu sektörlerde grevi yasaklayarak eski kanun özelliğini devam ettirmiştir[146].

Sonuç olarak 1980 sonrası Türkiye'sinde yürürlülüğe giren 1982 Anayasası, 2821 ve 2822 Sayılı Sendikalar Grev ve Lokavt Kanunu ve 4857 Sayılı İş Kanunu gibi yasa düzenlemeler, Türk sendikacılığını önemli ölçüde kısıtlamış ve yasaklamıştır. Bu sebeple 1980 sonrası Türkiye'de yabancı ve yerli sermayenin yatırımları ve kârları artarken; işçi sınıfının ise sendikacılığın söz konusu kısıtlamalardan dolayı güç kaybetmesi yüzünden güvensiz çalışma koşulları, işsizlik ve işten atılma olasılığı, çalışanların kötü yaşam koşulları ve iş sağlığı ve iş güvenliği gibi sorunları artmıştır.

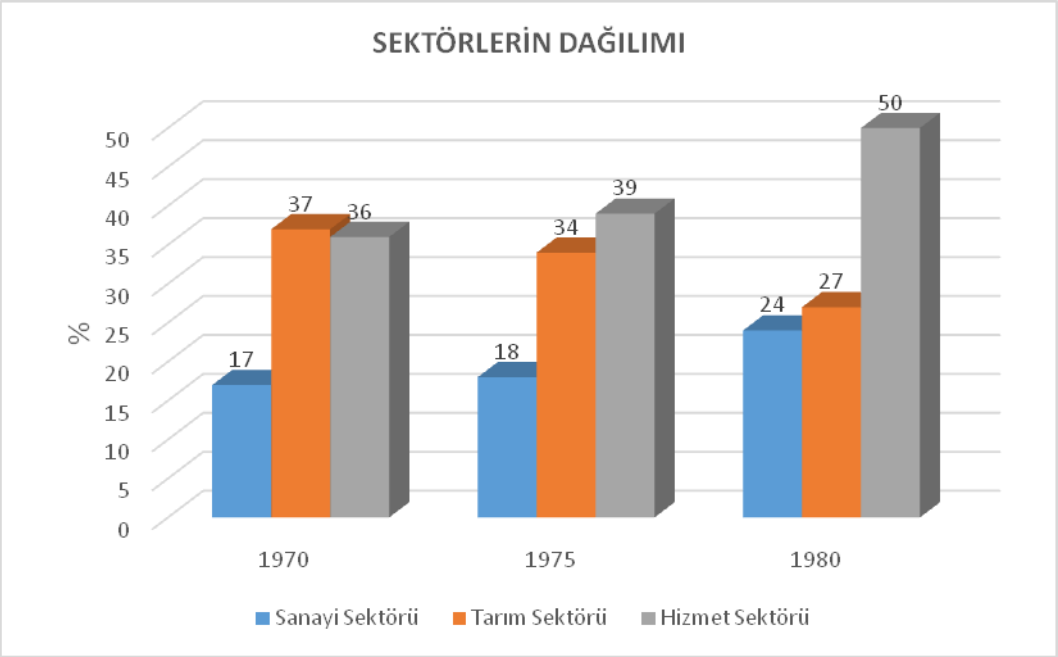
yayımlanmasından sonra ortaya çıkan ilk tartışmalarda, "işletmenin ve işin gereği" ifadesi "maliyet" ve "kalite" kavramlarının öne çıkarıldığı yeni bir ifadeye dönüştürülmüş ve (işgücü maliyetleri başta olmak üzere) maliyetlerin düşürülmesi çoğu işveren için, "işin ve işletmenin gereği" olarak görülmüştür.'' Can Şafak, ''4857 Sayılı İş Kanunu Çerçevesinde Taşeron (Alt İşveren) Meselesi'', **TBB Dergisi**, No. 51, 2004, s. 117 ve 118.

[146] Alptekin Güney ve Kemale Aslanova, ''Türk Hukuku'nda Grev Yasakları ve ILO Normları'', **Çalışma ve Toplum**, 2014, No: 1, s. 262, 263 ve 264.

3.4. Türkiye'de Çalışma Hayatının Gelişimi

3.4.1. Sektörel Gelişim

GRAFİK 1: 1980 ÖNCESİ SEKTÖRLERİN GSYİH'DEKİ PAYLARI

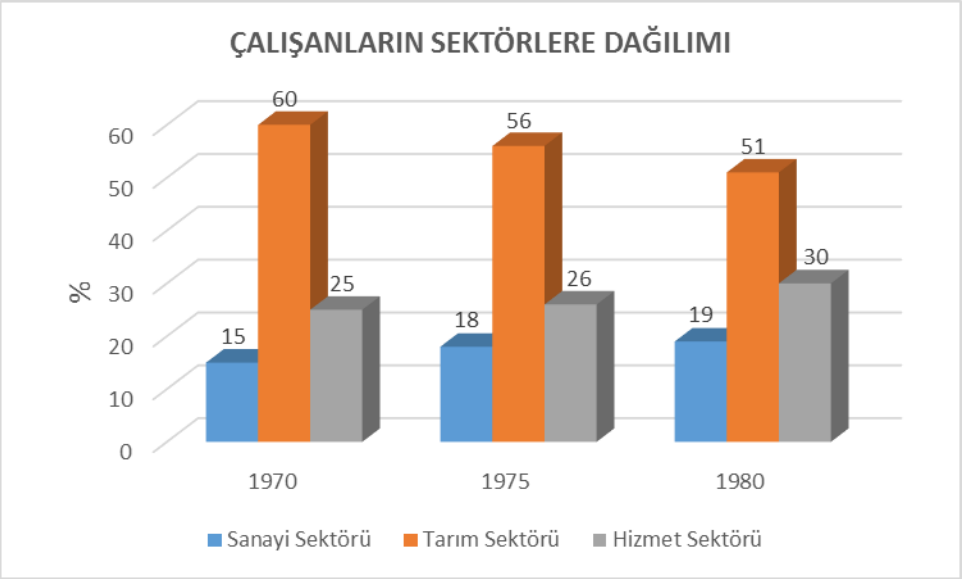

Kaynak: Mustafa Özer, **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 2004, s. 26.

Grafik 1'de görüldüğü üzere tarımın sektörel payı giderek düşmekte, sanayi ve hizmet sektörleri yükselmektedir.

1980'den önce Türkiye'de çalışanların sektörlere dağılımında ise şu şekilde değişiklikler olmuştur:

GRAFİK 2: 1980 ÖNCESİ ÇALIŞANLARIN SEKTÖRLERE DAĞILIMI

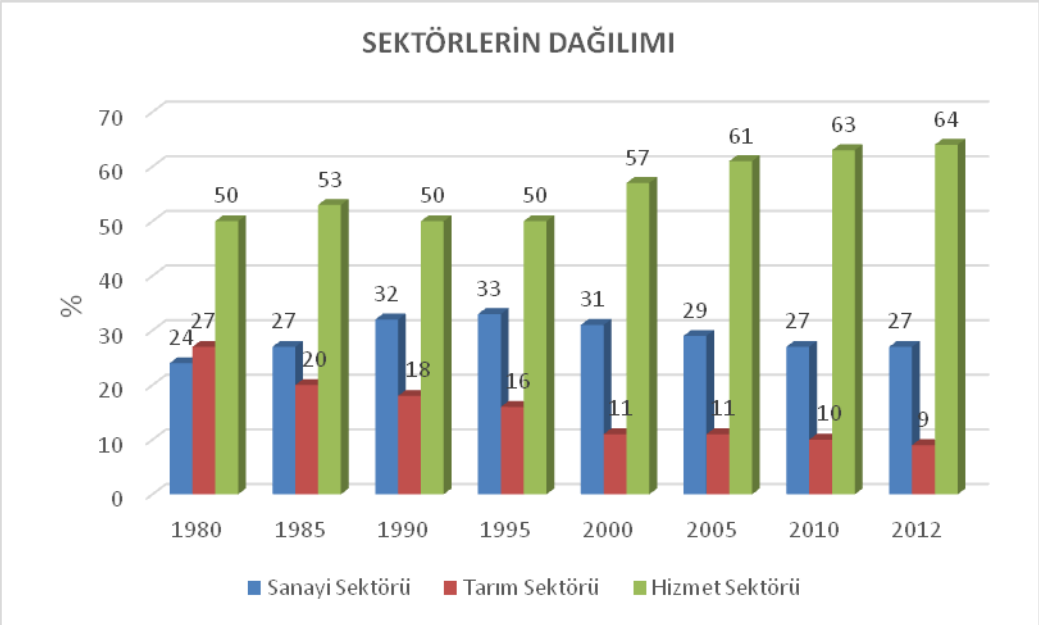
Kaynak: Aziz Çelik, "Türkiye'de 1960 Sonrası İstihdam ve Ücretliler", 2013, s.2

Grafik 2'de çalışanların sektörel dağılım oranlarının da sektörlerin GSYİH'daki paylarının dağılımına (Grafik 1) paralel gittiği görülmektedir. Her bir yıl için iki grafik arasındaki yüzdesel farklar işçi verimliliğindeki farklardan dolayı oluşmuştur.

Her iki grafikten de görüldüğü üzere tarım sektörü en düşük verim ile çalışmakta, hem yüzde olarak çalışan sayısını hem de GSYİH içindeki payını kaybetmektedir. Sanayi sektörü verimliliği ülke verimlilik ortalamasına yakın olup ılımlı bir şekilde de olsa sektör ve çalışan içindeki payını artırmaktadır. Hizmet sektörü ise hem GSYİH hem de çalışan içindeki payını en üst düzeyde artırmaktadır.

1980 sonrası Türkiye'de sektörel dağılım şu şekilde görülmektedir:

GRAFİK 3: 1980 SONRASI SEKTÖRLERİN GSYİH'DEKİ PAYLARI

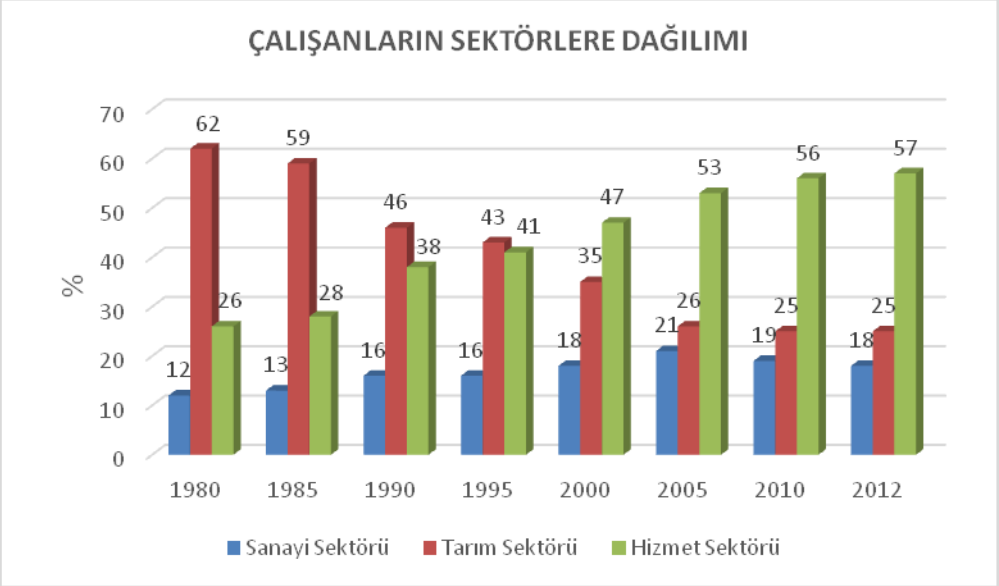
Kaynak: The World Bank, "Data: Industry, value added (% of GDP)", (Çevrimiçi), http://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS?display=defaulthttps253A2F25252Fwww.cia.gov2Flibrary2Fpublications2Fthe-world-factbook2Ffields2F2102.html, 29 Mart 2014

The World Bank, "Data: Agriculture, value added (% of GDP)", (Çevrimiçi), http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?page=6&display=defaulthttps253A2F25252Fwww.cia.gov2Flibrary2Fpublications2Fthe-world-factbook2Ffields2F2102.html, 29 Mart 2014

The World Bank, "Data: Services, etc., value added (% of GDP)", (Çevrimiçi), http://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TETC.ZS?display=defaulthttps253A2F25252Fwww.cia.gov2Flibrary2Fpublications2Fthe-world-factbook2Ffields2F2102.html, 30 Mart 2014

1980'den sonra küreselleşmenin etkisiyle Türkiye'de çalışanların sektörlere dağılımında şu şekilde değişiklikler olmuştur:

GRAFİK 4: 1980 SONRASI ÇALIŞANLARIN SEKTÖRLERE DAĞILIMI

Kaynak: Rıdvan Kurtipek, "Türkiye İçin Gelir Grupları Arası Gelir Oluşum İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi", Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, 2011, s.96

TÜİK, "Ulusal ve Uluslararası Seçilmiş Ekonomik Göstergeler", (Çevrimiçi), http://tuikapp.tuik.gov.tr/SecilmisUluslararasiGostergeler/tabloOlustur.do, 31 Mayıs 2014.

Tarım, sanayi, hizmetler sektör ve istihdamında Grafik 3 ve 4 de izlenebildiği gibi 1980 öncesine benzer şekilde, tarımın sektör payı ve çalışan oranı düşmüş, hizmetler sektörü de hem GSYİH payını hem de çalışan oranını artırmıştır. Tek fark sanayi sektöründe görülmektedir. 1980 öncesi sanayi sektörü hem GSYİH payını hem de çalışanlar içindeki payını artırırken 1980 sonrası dalgalı bir seyir izlemiştir. Halbuki, 1980 sonrası uygulanan özelleştirme ve bir önceki bölümün 1980 sonrası yasal düzenlemeleri kısmında da görüldüğü gibi hukuksal olarak sendikaların güçsüzleştirilmesi politikaları sonucunda sanayi sektörünün daha hızlı bir şekilde ilerlemesi beklenirdi. Ancak görünen odur ki sendikal hakların baskı altına alınması, özelleştirmeler ve küreselleşmeye kapıların açılması sanayiye beklenen atılımı yaptıramamıştır.

3.4.2. İstihdam Türünde Yaşanan Gelişim

Türkiye'de 1980 sonrası ilerleyen yıllarda çalışma yeri olarak, büyük sanayi fabrikalarına ek olarak "merdiven altı" olarak tarif edilen kayıt dışı küçük işletmeler ile 50'den az işçinin çalıştığı KOBİ'lerde artış görülmüştür.

3.4.2.1. Kayıt Dışı İstihdam

İşyeri bazında yaşanan değişimlere verilecek örneklerden ilki olan kayıt dışı istihdam, en temel tanımıyla istihdam edilenlerin çalışmalarının ve çalıştıkları işyerinin ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına (SGK, vergi dairesi vb.) hiç bildirilmemesi, veya gün ya da ücret olarak eksik bildirilmesidir[147].

Kayıt dışı istihdam bünyesinde çalışan işçilerin yasal olarak sendikal faaliyetlere katılmaları, toplu pazarlık yapmaları ya da toplu sözleşmeden yararlanmaları da mümkün değildir[148]. Bu da işçi sınıfının üzerindeki sermaye tarafından yapılan sömürüyü, baskıyı ve istismarı giderek arttırmış ve arttırmaya devam etmiştir.

Kayıt dışı istihdam oranı, geçen yıllar içinde artmaya devam ederek 2002 yılında yaklaşık %52'ye çıkmış ve devletin almış olduğu önlemler çerçevesinde önce 10 yıl içerisinde azaltılarak 2012'de %40'a, 2013'te %36.2'ye ve 2014'te ancak %33.6'ya düşürülebilmiştir[149].

3.4.2.2. KOBİ'lerin Gelişimi

İşyeri bazında yaşanan değişimlere verilecek diğer bir örnekse KOBİ'lerdir. 1960'lardan itibaren Türkiye ekonomisinde yer almaya başlayan KOBİ'ler, özellikle

---

147 Ebubekir KALELİ, ''Türkiye'de Kayıt dışı İstihdam Oranları'', http://www.sgkrehberi.com/makale/266/, (Çevrimiçi), 11 Ekim 2014.

148 "Zaten bu sektörde çalışanlar, sendikalaşma imkanı olmayan çocuk (özellikle Türkiye'de hemen hemen her sektörde artma göstermektedir.) ve kadın Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun dağılmasıyla ortaya çıkan yeni Cumhuriyetlerde, işsiz kalan çok sayıda insan diğer yandan Kafkaslar, İran ve Ortadoğu ülkelerinde ortaya çıkan siyasi krizler sonucu Türkiye'ye yasadışı yollardan gelen insanlardır. Çok düşük ücretler karşılığıda çalışan bu insanlar, her türlü güvenceden yoksundurlar. Bu işçiler yerli isçilerin ücretlerini ve sosyal haklarını olumsuz yönde etkilediği gibi sendikasızlaşmaya da neden olmaktadırlar." (Şenkal, **a.g.e.**, s. 276).

149 Ebubekir KALELİ, ''Türkiye'de Kayıt dışı İstihdam Oranları'', **a.g.y.**, (Çevrimiçi), 11 Ekim 2014 ve TİSK, ''İşgücü Piyasası Bülteni (Ocak 2014 TÜİK HİA Verilerinin Değerlendirilmesi)'', No. 28, Nisan 2014, s.6.

devletin kurumsal ve mali katkılarıyla ilerleyen yıllarda güçlenmeye başlamıştır[150]. 1990'ların sonlarından itibaren KOBİ'ler Türkiye'de önemli ölçüde yaygınlaşmıştır (sadece 2006 yılında toplam 1.033.662 KOBİ kurulmuş ve ekonomide faaliyet göstermiştir)[151]. Ayrıca KOBİ'ler iç ticaret, hizmetler sektörü ve imalat sanayi içinde de önemli paylar elde etmişlerdir[152].

50, 25 veya daha az işçi çalıştırmaları, maliyetlerinin az olması ve bu sayede ARGE (Araştırma ve Geliştirme) yatırımlarına daha fazla kaynak aktararak kendini yenileyebilen KOBİ'ler (Küçük ve Orta Boy İşletmeler) ekonomi içerisinde önemlerini artırmışlardır.

Büyük şirket ve fabrikalara nazaran küçük yapıları ile çoğunlukla faaliyet gösterdikleri fason üretim ağı yüzünden KOBİ'ler, kendi bünyelerinde sendikal örgütlenmeyi engellemektedirler[153].

Yönetim teknikleriyle alakalı bu özelliklerine ek olarak işçinin işyerine giriş-çıkışını kontrol eden personel yönetiminden çevrilen insan kaynakları sistemi de eklenebilir.

---

[150] "Bu kurumsal ve mali katkılar, Türkiye'nin bütün beş yıllık kalkınma planlarında yer almıştır. Örneğin, Birinci Beş Yıllık Plan'da KOBİ'lerin Sanayi Bakanlığı'nın sorumluluğu altında olduğu belirtilmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde KOBİ'lere yönelik olarak KÜSGEM tesis edilmiştir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda KOBİ'lere yönelik finansman, eğitim ve teknik danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılacağı kararlaştırılmıştır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda KÜSGET kurulmuştur. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda KOBİ'lerin önemli altyapı sorunlarını ortadan kaldıran Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri'nin kurulmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmıştır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda KOBİ'lere yönelik faaliyetler daha da genişletilerek, onların her açıdan destekleyecek (eğitim, finansman, teknoloji, altyapı, organizasyon vb.) ve sorunlarını çözecek bir dizi önlemler alınmış, ayrıca Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)'in oluşturulmasına karar verilmiştir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, KOBİ'lere verilen önemi belirtmek üzere, 1996 yılı "KOBİ Yılı" olarak ilan edilmiş, KOBİ'lerin proje, finansman, organizasyon ve teknoloji alanlarında desteklenmesi, girişimcilik eğitimi verilmesi kararlaştırılmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde KOBİ'lere yönelik destek ve teşvikler ve bu amaçla gerçekleştirilen düzenlemeler daha da genişletilmiş, KOBİ'ler Kredi Garanti Fonu, Risk Sermayesi, Finansman Yatırım Ortaklığı, Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı gibi modem finansman araçları ve kurumlarıyla desteklenmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda ise, özellikle KOBİ'lerin rekabet güçlerini artırıcı ve ihracat olanaklarını genişletici düzenlemelere yer verilmiştir". (Mustafa Aykaç, Zeki Parlak, Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Artırılması ve Türkiye'de Kobiler**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, 2009, s. 136).

[151] **A.e.**, s. 140.

[152] "Çok küçük ve küçük işletmelerin ticaret sektöründeki katma değer payı %72.62, hizmet sektörü içindeki payı ise %79.26'dır. Orta boy işletmelerin katma değer payı ise hizmetler sektöründe %5.25 ticaret sektöründeyse %12.16'dır. Ayrıca küçük işletmelerin imalat sanayindeki payı %63.02 iken orta ölçekli işletmelerin payı, %15.86'dır." (Koray Başol, **Türkiye Ekonomisi**, 11.bs., İstanbul, Türkmen Kitabevi, 2012, s. 310 ve 311.)

[153] Kepenek ve Yenitürk, **a.g.e.**, s. 332.

İnsan kaynakları çalışanların kimi sorularını da çözerek bir ölçüde sendikal görev yapar (Ancak insan kaynaklarının işçinin işverene karşı hakkını korumayacağı doğaldır). Bu sebeple, sendikalar yeni sendikasız endüstri ilişkilerinde bir taraftan artan KOBİ'ler sebebiyle örgütlenme ortamlarını kaybederken, diğer taraftan yerlerini insan kaynaklarına terk etme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır.

3.4.2.3. Taşeronlaşma

Taşeron kavramı, yasal olarak "kendi işçilerini, bir işin yapımına yardımcı işlerde veya işin gereği uzmanlık gerektiren işlerde çalıştıran işveren" olarak adlandırılmaktadır[154]. Türkiye'de hâlihazırda var olan yasalarda alt işveren olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda alt işveren bünyesinde çalışan işçilere taşeron işçisi denmektedir[155]. Taşeron kavramını bir örnekle açıklamak gerekirse, bir temizlik firmasının herhangi bir kuruluşun temizlik işlerini üstlenmesidir. Hâlihazırda asıl işveren de taşeron işçilerine karşı sorumlu olsa da taşeron işçiler asıl işverenin değil, alt işverenin işçileridir ve bu nedenle normalden daha az kazandıkları gibi daha az sosyal güvenceye sahip olabilmektedirler.

Türkiye'de 1980'den itibaren inşaat, taşımacılık gibi yardımcı işler verilirken özellikle 2000'li yıllardan sonra (özellikle yeni iş kanunun yürürlüğe girmesinden sonra) daha önemli işler de taşeronlara verilmiş ve bu sebeplen taşeron uygulaması tüm işkolları ile üretim ve hizmet sektörünün tamamında yer bulmuştur[156].

---

[154] Hukuki Yardım "Taşeron Nedir?" (Çevrimiçi), http://www.hukukiyardim.net/taseron-nedir-isciye-karsi-kim-sorumludur.html, 20 Eylül 2013.

[155] (Mahmut Lıcalı, "Yeni ölümlere davet", (Çevrimiçi), http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/73309/Yeni_olumlere_davet.html#, 18 Mayıs 2014, Taraf, "Hak yoksunu taşeron işçi 10 yılda 3 kat arttı", (Çevrimiçi), http://www.taraf.com.tr/haber-hak-yoksunu-taseron-isci-10-yilda-3-kat-artti-155135/, 22 Mayıs 2014 ve Lıcalı, **a.g.e.**, s. 1)

[156] "2002 yılında kayıtlı taşeron işçisi sayısı 387 bin iken, 2002-2007 yılları arasında yaklaşık 3 kat artarak 2007'de 1 milyon 163 bin 917'e yükselmiştir. 2009'da yaşanılan ekonomik kriz sonucunda ilk gözden çıkarılan taşeron işçiler olunca, toplam çalışan sayısında bir azalma yaşanmıştır ancak, 2011 yılında bu rakam yeniden 1 milyon 611 bin 204'e yükselmiş ve daha da yükselmeye devam ederek 2014 yılında 1 milyon 700 bin kişiye çıkmıştır. Türkiye'de özel sektörün yanında kamuda ağırlıklı olarak taşeron işçi istihdam edilmektedir. Bu anlamda devlete çalışan taşeron işçi sayısı 585 bin kişidir. Türkiye'de taşeron işçi sayısının bu kadar artmasıyla birlikte kamuda çalışan kadrolu işçi sayısı da buna paralel olarak azalmıştır." (Lıcalı, (çevrimiçi), **a.g.y.**, 18 Mayıs 2014 ve F. Serkan Öngel, ''Türkiye'de Taşeronlaşmanın Boyutları'', **DİSKAR Dergisi**, No. 2, 2014, s. 40).

3.4.2.4. Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest ticaret bölgeleri, ülkelerin siyasi sınırları içinde olmasına rağmen dış ticaretin, vergi ve gümrük mevzuat uygulamaları açısından gümrük hattının dışında kalan, oradaki faaliyetlerin geniş muafiyet ve teşvike sahip olduğu, fiziki anlamda ülkenin diğer kısmından farklı olan yerler olarak tanımlamak mümkündür[157].

1980'lerde dünya ölçeğinde yaygınlaşmaya başlayan serbest bölgeler, mikro planda uluslararası firmaların maliyetlerini düşürüp uluslararası pazarlarda rekabet güçlerinin artırılmasına katkıda bulunmaya başlamışlardır. Ayrıca serbest bölgeler makro planda oluşturuldukları ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli rol oynayabilmektedirler. 1980 sonrasında Türkiye'ye hakim olan siyasi güçler, serbest bölgelerin bu avantajlarından faydalanmak üzere çıkardıkları kararnameler aracılığıyla Türkiye'nin önemli ve stratejik noktalarını serbest bölgeler haline getirmişlerdir. Bu politikalar sonucu, yıllar içinde önemli boyutta bir işgücü serbest ticaret bölgelerinde istihdam edilmektedir[158].

Ayrıca söz konusu politikaların sonucunda, 3218 sayılı 06.06.1985 tarihli Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe girmiştir[159]. Bu kanuna göre, serbest bölgelerin her birinin kurulmasından sonraki 10 yıllık süre içinde kesin bir grev yasağı vardır. Türkiye'de kurulmuş olan serbest bölgeler ve kuruluş tarihleri tablo 4'te görülebilir.

---

[157] Asbaş, (Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş.), "Serbest Bölge Nedir?" (Çevrimiçi), http://www.asbas.com.tr/asbas_serbest_bolge_nedir.asp, 20 Eylül 2014.

[158] "Günümüzde Türkiye'de 19 serbest bölge vardır. Bu bölgelerde çalışan işçilerin sendikalaşması, işverenlerce uygulanan çok sıkı denetim nedeniyle, büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. 22.4.2010 tarihinde yapılan düzenlemeyle "faaliyet ruhsatı alan ve bölgede belli bir işyeri bulunan gerçek veya tüzel kişiler" (kullanıcı) dışındaki kişilerin alt-işveren (taşeron) olarak bölgede faaliyet gösterebilmesinin önü açıldı. 1997 yılında serbest bölgelerde 7000 dolayında işçi çalıştırılıyordu. Bu sayı 2009 yılında 44.083'e, 2010 yılında 48.684'e ve 2011 yılı sonunda da 54.022'ye yükseldi. 2012 yılı Ocak-Mayıs ortalaması ise 52.250 işçiydi. Ege Serbest Bölgesi'nde 18.600 işçi, Bursa Serbest Bölgesi'nde 7.400 işçi, Mersin Serbest Bölgesi'nde 7.800 ve Antalya Serbest Bölgesi'nde 3.100 işçi istihdam ediliyordu.'', (Gürhan Demirel, "Türkiye'de Serbest Bölgeler ve AB Uygulamaları", (Çevrimiçi),http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/turkiyede_serbest_bolgeler_25.06.2012%2012-46-02.pdf, 20 Eylül 2014.)

[159] Naci Karaduman ve Zafer Yıldız, "Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, C.7, No: 1, 2002, s. 133-152.

TABLO 4: KURULMUŞ OLAN SERBEST BÖLGELER

Mersin Serbest Bölgesi	1985
Antalya Serbest Bölgesi	1985
Ege Serbest Bölgesi	1987
İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi	1990
Trabzon Serbest Bölgesi	1990
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	1990
Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	1992
İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi	1992
Mardin Serbest Bölgesi	1994
Samsun Serbest Bölgesi	1995
Avrupa Serbest Bölgesi	1996
Rize Serbest Bölgesi	1997
Kayseri Serbest Bölgesi	1997
İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi	1997
Gaziantep Serbest Bölgesi	1998
Tübitak-Mam Teknoloji Serbest Bölgesi	1999
Denizli Serbest Bölgesi	2000
Bursa Serbest Bölgesi	2000
Kocaeli Serbest Bölgesi	2000
(Koray Başol, Türkiye Ekonomisi, Türkmen Kitabevi, 11. Baskı, İstanbul, 2012, s. 453 ve 454.)	

3.4.3. Çalışan Türünde Yaşanan Değişim

Türkiye'de 1980 sonrası çalışan türünün yaşadığı değişime bakıldığında, çalışan türünün sendikal örgütlenme kapsamına girmeyen beyaz yakalı, yarı zamanlı çalışan, çırak, stajyer ve sözleşmeli personel gibi yeni bir çalışan türüne doğru dönüşüm geçirdiği görülmektedir.

3.4.3.1. Beyaz Yakalı İşçiler

Hizmetler sektörünün hızla büyümesiyle sayıca artan beyaz yakalı işçiler (işletmelerde büro işlerinde ve müdür veya yönetici mevkiinde çalışan işçiler), hem sendikalaşmayı geleneksel bir durum olarak algılamazlar hem de ortak dayanışma duygusuna da sahip değillerdir[160].

3.4.3.2. Kısmi Süreli İşçiler

Sonradan ortaya çıkan bir başka çalışan tipi ise kısmi süreli işçi kavramıdır. Mevsimlik işçi olarak da adlandırılabilen bu çalışan tipi, mesleğini işverenin ihtiyacı olan kadar süre icra edebilmekte ve sosyal açıdan yasal anlamda yoksunluk içindedir. Taşeron firmanın bünyesinde çalışan işçi de bu kapsamda sayılmaktadır. Bu kapsamdaki işçiler, hem yasal hem de siyasi bakış nedeni ile sendikalaşamamaktadırlar.

3.4.3.3. Sözleşmeli Personel

Sözleşmeli personel kavramı 1984'ten sonra çalışma hayatına dahil olan bir sendikasızlaştırma uygulamasıdır. Sözleşmeli personel, 1984 yılında kabul edilen 233 sayılı KHK'nin 43. Maddesi ile çalıştırılmaktadır[161]. Aynı maddede Sözleşmeli

[160] "Daha ilginci bu işçiler kendilerini işçi olarak dahi görmüyorlar (ta ki işten çıkarılıncaya kadar). Hem çalışma koşulları nedeniyle hem de daha çok orta sınıf değerlerine sahip olduklarından hizmet sektöründe çalışanlar sendikal mücadele yerine bireysel mücadeleyi yeğlemektedirler.[160] Bu durum da Türkiye'de de sendikal hareketi olumsuz etkilemektedir." (Yorgun, ''Küreselleşme Sürecinde…'', **a.g.e.**, s. 144).

[161] "Uygulamaya girdiğinden beri, sayıca hızla artan sözleşmeli personel sayısı, 1996 yılı itibariyle Türkiye geneli KİT'lerde, 215 ile 280 bin arasında değişmektedir. Sözleşmeli personelin tüm çalışanlara oranı, 1985'te % 0.5 iken, 1992'de bu oran, % 30.6'ya yükselmiştir. Sözleşmeli personel kavramı genellikle kamu sektöründe ortaya çıkmaktadır. Buna göre kamuda çalışan sözleşmeli personel sayısı 2003 yılında 146.316, 2004'te 124.997, 2005'te 134.615, 2006'da 132.553, 2007'de 188.875, 2008'de 212.581, 2009'da 236.801, 2010'da 262.555 ve 2011'de 291.155 olmuştur (Şenkal, **a.g.e.**, s. 277 ve Yıldırım Koç, "Türkiye'de İşçi Sınıfı ve İşsizlik", 2012)

personeller, işçi ve memur statüsünde sayılmadıkları için bireysel ve kolektif iş hukukundan ve sendikal haklardan da faydalanamamaktadırlar.

3.4.3.4. Kapsam Dışı Personel

Özellikle 1984'ten sonra kapsam dışı personel uygulaması yaygınlaşmıştır[162]. Bu tür personel, yüksek vasıflı olma ve yönetici pozisyonuna geçebilme özellikleriyle sendikalı çalışmaya zaten eğilimli değildir.

3.4.3.5. Çırak ve Stajyer Çalıştırma

İşverenlerin sendikasızlaştırma politikası dahilinde başvurdukları diğer bir yol da çırak ve stajyer öğrenci çalıştırmaktır. Stajyer, bir işyerinde genel olarak işi ve işleyişi öğrenmek, tecrübe edinmek adına işyerinde işverene bağlı olarak ve ücretsiz çalışan kişiyi ifade etmektedir. Stajyerler ve çıraklar, İş Kanunu, Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununa tabi değildirler[163].

3.4.3.6. Genel Değerlendirme

Yukarıdaki bölümde de görüldüğü gibi 1980 sonrası yasal düzenlemelerle zaten zayıflatılmış olan sendikalara, işçilerin üye olması, düzenli işçi sınıfının dışında, yeni çalışma ve çalışan türleri geliştirilerek, daha da zorlaştırılmıştır.

[162] "Kapsam dışı personelle ilgili olarak 1984 yılında kabul edilen 233 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği tarihte, 39.061 olan kapsam dışı personel istihdamı, bu tarihten itibaren hızla artarak 1995 tarihinde 55.746'ya ulaşmıştır. Aynı şekilde kapsam dışı çalışanların tüm çalışanlar içindeki oranı, 1984'de % 15.3'ten, 1995'te % 28.8'e ulaşmıştır. 1992 yılı ve 1993'ün ilk altı ayında Kamu sektöründe kapsam dışı çalışanların oranı, %19.53 olduğu görülmektedir. Kapsam dışı personel sayısı 1994 yılında kamuda %8.6, özel sektörde ise % 23.7 iken, 1997 yılında bu sayı kamu sektöründe % 13.1, özel sektörde ise, %25.6 seviyesindedir. Gerek özel sektör gerekse kamu sektörü olsun yeni teknoloji kullanan ve üretimini çağın gerektirdiği yöntemlere uygun olarak gerçekleştiren çok sayıda şirket, yüksek vasıf seviyesinde işçi çalıştırmaya başlamıştır.". Kamuda çalışan kapsam dışı personel sayısı ise 2003 yılında 6.309, 2004'te 5.067, 2005'te 4.520, 2006'da 3.603, 2007'de 3.819, 2008'de 3.200, 2009'da 3.268, 2010'da 3.096 ve 2011'de 1.807 olmuştur (Şenkal, **a.g.e.,** s. 278 ve Koç, **a.g.e.**, s. 4)

[163] Şenkal, **a.g.e.,** s. 279.

3.5. Türkiye'de Sendikalaşma Oranında Yaşanan Değişimler

3.5.1. Türkiye'de 1980 Öncesi Sendikalaşma Oranı

1980 öncesinde Türkiye'de sendikal örgütlenme ve oranı ile ilgili söylenebilecek ilk şey, Türkiye'de siyasi konjonktürün sendikalaşma için en uygun olduğu dönem olan temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan 1961 Anayasası ile başlayan dönemin, 1960'a kadar sendikacılığa kuşku ile bakan, sendikal hareketi baskı altında tutan ya da yönlendirmeye çalışan zihniyetlerin, yerini özgürlükçü demokrasinin tüm kurum ve kuralları ile işlemesi gerektiğine inanan bir anlayışa bırakmasını sağlamış ve bu sayede 1980'e doğru Türkiye'de sendikalaşma oranının toplam çalışanlar içinde artmasına olanak sağlamasıdır[164].

1961 Anayasası'nın sağladığı sendikacılığa geniş ölçüde imkan tanıyan yasal ortam, o dönemde devlet bünyesinde güçlü olan sosyal devlet anlayışı ve sendikacılığa imkan sağlayan ekonomik sistem sayesinde Türkiye'de 1980 öncesi sendikalaşma oranları, 1980'e doğru artış göstermiştir.

TABLO 5: 1960-1980 YILLARI ARASINDA İŞ KANUNU KAPSAMINDAKİ İŞÇİ SAYISI VE SENDİKALI İŞÇİ SAYISI

Yıllar	İş Kanunu Kapsamına Giren İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayılı
1960	824.881	282.967
1965	1.082.507	360.285
1970	1.406.100	2.088.219
1975	1.819.456	3.328.633
1980	2.204.807	5.721.074
(Alpaslan Işıklı, Sendikacılık ve Siyaset, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 167.)		

Tablo 5'te 1970 yılı ve sonrası verilerinde sendikalı işçi sayısı o yılki toplam işçi sayısından fazla gözükmektedir. Bu verilerin herhangi bir çalışmaya esas alınamayacağı açıktır. Çalışma Bakanlığı'nın yayınladığı bu tabloda sendikalardan

[164] Adnan Mahiroğulları, "Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri Ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2001, C. II, No: 1, s. 170.

alınan sendikalı işçi sayılarının çeşitli kaygılar ile şişirildiği anlaşılmaktadır. Asıl ilginç olan bakanlığın bu sayıları irdelemeden veya soruşturamadan yayınlamasıdır[165].

1980 öncesi Türkiye'sinde ulaştıkları muazzam düzey ve güç sayesinde sendikalar, sadece Türk işçi sınıfının ücret, çalışma koşulları ve işletme yönetiminde temsil gibi haklarını en iyi şekilde korumakla kalmamış, aynı zamanda siyasal ve sosyal konular üzerine eğilerek de siyasette önemli bir aktör olarak Türk demokrasisine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ayrıca sendikaların 1980 öncesi kurumsal açıdan ulaştıkları bu düzey, sendikaların eylemlerinin yanı sıra grevlerin yoğunluğunu, gücünü ve etkinliğini de arttırmıştır.

Bu haliyle grevler, 1980 öncesindeki bu yoğunlukları ve güçleri sayesinde işçi sınıfının sermaye karşısındaki hak arama mücadelesindeki toplu pazarlık süreçlerinde işçilere yarar sağlayan etkili bir silah olmuştur. Ancak bu silahın işçiler lehine sonuç vermediği zamanlar da olmuştur. Özellikle, 1980 yılına doğru Türkiye'deki siyasal zeminde süren ve şiddetlenen siyasal çatışmanın etkisiyle uzlaşmadan çatışmaya kayan endüstri ilişkileri sebebiyle grevler, işçiler ve sendikalar bazında toplu pazarlığı kendi lehlerine sonlandırabilecek "yegâne eylem" olarak görülmüş ve işçi işveren ilişkilerindeki en ufak bir sorunda hemen yapılmıştır. Grevlerin bu kadar yoğun kullanımı da her zaman işçilere yarar sağlamadığı gibi, işverenin lokavta gitmesi, grevden kaynaklı uzun işgünü kayıpları yüzünden işyerinin kapanması veya yasadışı çevreler tarafından provokasyon yapılması suretiyle işçilere zarar vermiş; bunun yanında sebep oldukları önemli boyutlardaki işgünü kayıplarıyla da ülke ekonomisine zarar da vermişlerdir[166].

---

[165] Mahiroğulları, ''Türkiye'de Sendikalaşma…'', **a.g.m.**, s. 169.

[166] "Çalışma Bakanlığı verilerine göre, 1963-1975 döneminde en fazla sayıda işçinin greve çıktığı ve grevde geçen işgünün en yüksek olduğu yıllar, 1970 (21.516 işçi, 221.000 işgünü) ve 1974 (25.546 işçi, 1.109.000 işgünü) olmuştur.1980 yılının 24 Ocak istikrar programı sonrasında grevlerde büyük bir artış görüldü. 24 Ocak kararlarının ilan edildiği 25 Ocak 1980 günü 101 işyerinde 6.414 işçi grevdeydi. 27 Haziran 1980 tarihinde ise grevdeki işçi sayısı 57.000'i aşmıştı. Grevdeki işçi sayısı 29 Ağustos günü 54.266, 5 Eylül 1980 günü ise 53.644 oldu. Grev sayısındaki bu büyük artış sebebiyle özellikle, 1976-1980 döneminde çok sayıda grev ertelendi. Hükümetler, 1976 yılında 15 grevi, 1977 yılında 18 grevi, 1978 yılında 11 grevi, 1979 yılında 20 grevi ve 1980 yılında da 44 grevi 30 gün süreyle erteledi. 1976 yılında 7 grev, 1977 yılında 12 grev, 1978 yılında 7 grev, 1979 yılında 8 grev ve 1980 yılında da 27 grev, 60 gün süreyle ertelendi." (Koç, **a.g.e.**, s. 237, 270-271).

Bu yüzden grev hakkı gibi sendikal haklar, uluslararası ve ulusal sermaye çevreleri ile zaten geçmişten beri sendikacılığa düşman olan devlet anlayışı ve bu iki unsurun kolluk kuvveti olan cuntaların birincil hedefi olmuşlardır. Bu yüzdendir ki sendikal haklar, 17 Mart 1971 Muhtırası'nda tırpanlanırken 12 Eylül 1980 Darbesi'ndeyse tamamen ezilmiştir.

3.5.2. Türkiye'de 1980 Sonrası Sendikalaşma Oranı

1980 sonrası Türkiye'de sosyal devlet sistemi tasfiye edilmiş, yerine dışa açık, rekabetçi ve liberal devlet modeli kurulmuştur. Bu sistemde gözetilen sermaye sınıfı olmuş başta çalışanlar olmak üzere toplum ezilmiştir. Bu sistemde çalışanların sendikalaşma oranı ilerleyen yıllarda giderek düşmüştür.

Bu dönemde sendikalarla ilgili göze çarpan ilk şey, TÜRK-İŞ dışında diğer konfederasyonlarla bazı sendikaların işlevleri askıya alınması; bazı işçi sendikalarının kapatılması; işlevlerine devam eden sendikaların etkinliği yasal düzenlemelerin ve izlenen ekonomi politikanın etkisiyle önemli ölçüde azaltılması ve kamu sendikalarının önemli, birer aktör haline gelmeye başlamasıdır.

TABLO 6: 1984-2000 YILLARI ARASINDA İŞÇİ SAYISI VE SENDİKALI İŞÇİ SAYISI

Yıllar	Toplam İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı
Oca.85	2.590.978	1.594.577	61.54
Tem.85	2.819.571	1.828.471	64.85
Oca.90	3.495.087	1.921.441	54.98
Tem.90	3.563.527	1.997.564	56.06
Oca.95	3.834.193	2.660.624	69.39
Tem.95	3.905.118	2.667.014	68.30
Oca.00	4.508.529	3.086.302	68.45
Tem.00	4.512.081	2.468.591	54.60
(ÇSGB, Çalışma Hayatı İstatistikleri 2004, No: 120, Ankara, Temmuz 2005, s.113.)			

TABLO 7: 2000-2014 YILLARI ARASINDA

İŞÇİ SAYISI VE SENDİKALI İŞÇİ SAYISI

Yıllar	Toplam İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı
Oca.00	4.508.529	3.086.302	68,45
Tem.00	4.521.081	2.468.591	54,60
Oca.03	4.686.618	2.717.326	57,98
Tem.03	4.781.958	2.755.191	57,62
Oca.06	5.088.515	2.987.431	58,70
Tem.06	5.154.948	3.001.027	58,21
Oca.09	5.434.433	3.205.662	58,98
Tem.09	5.398.296	3.232.679	59,88
Oca.13	10.881.618	1.001.671	9,21
Tem.13	11.628.806	1.032.166	8,88
Oca.14	11.600.554	1.096.540	9,45
Tem.14	12.287.238	1.189.481	9,68

(ÇSGB, "Bakanlığımızca Her Yıl Ocak ve Temmuz Aylarında Yayımlanan İstatistiklere Göre İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları", (Çevrimiçi), http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/cgm/istatistikler/isciisveren/dokuman6, 21 Şubat 2013, ÇSGB, "İstatistikler, İşçi ve Sendika Üye Sayıları", (Çevrimiçi), http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/csgb.portal?page=uye, 20 Ağustos 2014.)

Tablo 6 ve tablo 7'de bakıldığında 1980 sonrası dönemde, ÇSGB'nın çalışma hayatı ile ilgili istatistikleri düzenli olarak yayımlamaya başladığı yıl olan 1984'te 1.427.744 olan sendikalı işçi sayısı Ocak 2001'de 2.580.927'ye ve son olarak 2009'da 3.232.679'a ulaşmıştır. Ancak aradan geçen 4 yıl içinde büyük ölçüde bir azalış göstererek; Temmuz 2013'te 1.032.166'ya ve son olarak Temmuz 2014'te 1.189.481'e düşmüştür. Ayrıca toplam işçi sayısı da, 2013'te 2 katına çıkmıştır ve ilerleyen yıllarda artmaya devam etmiştir. Verilerdeki bu ani değişimin nedeni, bakanlık istatistiklerinde 2010 yılından itibaren toplam işçi ve sendikalı işçi sayısının hesaplanmasında SGK verilerinin esas alınmaya başlanmasıdır. (28.01.2010'da 2822 Sayılı kanunun 12. Maddesinde yapılan değişiklikle işçi sayılarıyla ilgili verilerin değişiklik tarihinden itibaren SGK'dan alınması ancak bu tarihten önceki yayımlanmış verilerin geçerli olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra

yürürlülüğe giren 6356 Sayılı kanunun 41. maddesinde de SGK'dan alınan işçi sayılarıyla ilgili verilerin esas alınması belirtilmiştir.)[167].

2822 Sayılı yasanın 12. maddesine 2010 yılında yapılan eklemeden önceki verilerin doğruluğu 1980 öncesinde olduğu gibi çok şüphelidir. Çünkü '80 öncesinde olduğu gibi Türkiye'de yasal boşluklar, yasal değişimlerdeki yetersizlikler ve yanlış bilgiler (Yetki belgesi, işçi ve sendika üyeliği tanımıyla ilgili yapılan maddelerdeki eksiklikler), teknik yetersizlikler (Yeterli sayıda ve eğitim düzeyine sahip görevlinin bulunmaması) yüzünden sendikal istatistikler, toplam işçi ve sendikalı işçi sayısı hakkında gerçek bilgileri göstermekte sıkıntılı durumdadırlar[168]. Ancak bu sıkıntılı duruma rağmen bir şey kesindir ki, Türkiye'de sendikalı işçi sayısı, 1980'lerden itibaren siyasal ve ekonomik unsurun, çalışma hayatı unsurunun ve yasal unsurun sendikacılık aleyhine değişimi sebebiyle ilerleyen yıllarda giderek azalmıştır ve azalmaya da devam etmektedir.

Sendikalarda yaşanan bu zayıflaşma sendikal eylemelere de yansımış; 1980 öncesi ülke genelinde çok sayıda yapılan grevler, 1990'lı yıllarda '80 öncesiyle karşılaştırıldığında önemli ölçüde azalmıştır. Bununla birlikte kayıt dışı istihdam, özelleştirmeler ve özelleştirmelerden kaynaklı taşeron uygulamaları, sadece işçilerin örgütlenme ve ücret gibi hak kayıpları yaşamalarına değil, ayrıca özellikle 1980 sonrası dönemin son 10 yılında ölümlü iş kazalarını daha da arttırarak işçilerin büyük ölçüde can kayıpları yaşamalarına da sebep olmuştur ve hala olmaya devam etmektedir.

---

[167] İş Kanunu, "2822 SAYILI TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ, GREV VE LOKAVT KANUNU", (Çevrimiçi), http://www.iskanunu.com/images/dokuman/diger-kanunlar/2822-sayili-toplu-is-sozlesmesi-grev-lokavt-kanunu.pdf, 24 Kasım 2014 ve Resmi Gazete, "2822 SAYILI SENDİKALAR VE TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ KANUNU", (Çevrimiçi), http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121107-1.htm, 24 Kasım 2014.

[168] "Gerek yöntem gerek kaynak ve gerekse değer açısından birbirinden oldukça farklı veriler önemli boyutlarda bilgi tutarsızlığına neden olmaktadır. Örneğin sendikalaşma ve çalışma hayatına ilişkin verileri toplayan ve yayınlayan ÇSGB, ILO'nun kullandığı yöntemler dışında kendine özgü yöntemler de kullanmaktadır. İşçi sendikaları ile kamu görevlileri sendikalarına ilişkin verileri farklı yöntemlerle saptamakta ve bir taraftan işçi sendikalarının üyeliklerinde Bakanlığa gönderilen üye fişleri esas alınırken öbür taraftan kamu görevlileri sendikaları açısından aidat ödeyen üyeler esas alınmaktadır. Bu yöntem, bilimsel kaygılardan daha çok yasanın öngördüğü gereklilikleri yerine getirme amacı güderek bilimsel olması gereken araştırmaları, siyasal müdahalelere açık bir hale getirmiştir". (Aziz Çelik ve Kuvvet Lordoğlu, "Türkiye'de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerini Sorunları", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 2, 2006, s. 13).

SONUÇ

Bu çalışmada, küreselleşmenin Türkiye'de sendikacılığa olan etkisi hakim olan ekonomik sistemlerin, istihdam yapısının, yasal düzenlemelerin ve sendikalaşma oranlarının 1980 öncesi ve sonrasındaki durumları karşılaştırılarak incelenmiştir.

1980 öncesi ekonomik modeli, ithal ikameci, devletçi ve sosyal refah devleti modelidir. Bu bağlamda endüstri ilişkileri, çalışan sınıfın sermaye sınıfına karşı korunduğu ve çalışan sınıfının her türlü demokratik hak ve özgürlüklere sahip olduğu bir ortam üzerine inşa edilmişti. Bu sistemde çalışanların sendikalaşma oranı yüksek düzeyde olmuştu. Bu duruma dönemin siyasilerinin işçilerin desteğini almak için uyguladıkları popülist para politikalarının da etkisi olsa da temel sebep, örgütlenmenin güçlü; dolayısıyla siyasete ve yönetime katılmanın da yaygın olduğu ekonomik ve siyasi yapıdır.

1980 sonrasındaysa dönemin ekonomik sistemi tasfiye edilerek yerine dışa açık, rekabetçi, kapitalist ve liberal devlet modeli kurulmuştur. Bu sistemde endüstri ilişkileri, çalışan sınıfın bütün hakları kaybettiği ve sermayenin kölesi haline geldiği bir ortam üzerine inşa edilmiştir. Gözetilen sermaye sınıfı olmuş başta çalışanlar olmak üzere toplum ezilmiştir. Özelleştirme ve taşeronlaştırmanın artmasıyla ilerleyen yıllarda çalışanların sendikalaşma oranı ile buna paralel olarak ücret düzeyleri düşmüş; iş sağlığı ve iş güvenliği de hemen hemen ortadan kalkmıştır. Sendikal örgütlenmenin güç kaybetmesi ve yoğun işsizlik, işçilerin işlerini kaybetmemek için bütün olumsuzluklara ve sömürüye katlanmalarına sebep olmuştur.

Küreselleşme, 1980'den itibaren Türkiye'nin sendikacılıkla ilgili bu özgün sorunlarına yenilerini katmıştır.

- Ekonomik sistem, işveren kesiminin korunduğu, sendikasız endüstri ilişkilerinin ve liberal devlet sisteminin hâkim olduğu neo-liberal modele dönüştürülmüştür.
- İstihdam yapısı, hizmet sektörünün önde olduğu; beyaz yakalı işçilerin işçi sınıfının önemli bölümünü oluşturduğu; üretimin bilgisayar ve

insan tarafından yapıldığı; özelleştirmenin ve taşeronculuğun hâkim olduğu; ihracata ve ithalata dayalı, dışa açık olan ekonomi politikalarının yürütüldüğü sermaye yoğun post-fordist sisteme dönüştürülmüştür.

- Sendikalar, sendikasız endüstri ilişkilerinde yerini insan kaynaklarına terk etme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır.

Kuşkusuz küreselleşmenin, sendikalar üzerinde olumsuz özelliği ağır basan etkileri olmuştur. Ancak küreselleşme, bu durum için yegâne etken değildir. Bunun iki sebebi vardır.

Birincisi, küreselleşmenin kendisi ile ilgilidir. Küreselleşmeyle birlikte çalışma hayatı ve işçi sınıfının örgütlenmesi ile ilgili ortaya çıkan söz konusu olumsuzluklar, sadece Türkiye'de değil; dünyadaki küreselleşme sürecine dâhil olan bütün gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Sebep olduğu bu olumsuz etkiler, küreselleşmeyi dünyada yaşanan sorunların zanlısı yerine koymakta ve bu yüzden küreselleşme, muhalifler tarafından emperyalizmin ve kapitalizm yeni bir versiyonu olarak algılanmaktadır. Bu algı bir bakıma doğrudur da. Ancak bu sonuçtan sadece küreselleşme sürecini sorumlu tutmak pek doğru değildir. Çünkü küreselleşme tek boyutlu bir süreç değildir. Küreselleşmenin temeline baktığımızda iletişim ve ulaşımın dünya üzerinde yaygınlaşması ve bu sayede sermaye, mal, bilginin dünyadaki dolaşımının yaygınlaşmasıdır ki bu insanlık tarihinden bu yana var olan bir gerçektir.

İletişim ve ulaşım teknolojileri elbette gelişmeye devam edecek ve bununla birlikte insanoğlunun bu teknolojilere olan talebi artarak devam edecektir. Çünkü ulaşmak, iletişim kurmak, bilgi sahibi olmak insanın en temel ihtiyaçlarındandır. Öyleyse burada tartışılması gereken konu, küreselleşme sürecini kontrol eden neo-liberal istemdir.

İkincisi ise küreselleşmeye maruz kalan ülkelerin iç dinamikleridir. Küreselleşme sürecine giren ülkelerin demokrasi anlayışları ve düzeyleri de, önemli bir sebep arz etmektedir. Bu durum, sendikacılık ve demokrasi anlayışı açısından Batı'dan farklı olarak kendi özel koşullarına sahip olan Türkiye için de geçerlidir. Nitekim

Türkiye'de sendikacılığı başlatan etkenler, hem ülkenin kendine özgü koşulları hem de sendikacılığa yönelik olumsuz tavırlara karşı oluşan reaksiyonlardır.

Örneğin Batı dünyasının yaşamış olduğu sanayi devrimi gibi gelişmeler yaşanmamış; bu yüzdende sosyal sınıflar ile hak ve özgürlükler, batıdan farklı olarak sermaye-işçi sınıfı çatışması sonucu olarak çıkmamıştır. Hak ve özgürlüklerin ve sosyal sınıfların gelişiminde devlet ve devleti yöneten partiler önemli ölçüde söz sahibidir. Sendikal haklar başta olmak üzere demokrasiyi ve çağdaşlığı amaçlayan devrimler ve reformlar tepeden inme bir şekilde ve halk tarafından iyice anlaşılmadan yapılmıştır. Bununla birlikte sektörler arası dengesizlik de vardır. Sektörler henüz gelişme aşamasındadır. Ayrıca yasal boşluklar, teknik yetersizlikler ve yanlış bilgiler yüzünden sendikal istatistiklerin doğruluğu şüphelidir.

Bütün bu bilgiler dikkate alındığında, Türkiye'deki sendikaların bu yeni dönemde küreselleşmenin kendileri üzerindeki olumsuz etkilerine karşı korunmaları için şu politikaları uygulamaları gerektiği ortaya çıkmaktadır:

- Türkiye'de devletin örgütlenmeyi, sendikaları ve bu bağlamdaki veredeyse diğer bütün hak ve özgürlükleri "milli güvenlik" ve "devletin milletiyle olan bölünmez bütünlüğüne" düşman olarak gören baskıcı ve otoriter anlayışını ortadan kaldırmak ve yerine demokratik ve vatandaşının tüm hak ve özgürlüğüne saygılı olan ve onları koruyan şeffaf ve kontrol edilebilir bir devlet anlayışı kurmak.
- Siyasal ve toplumsal alanda tekrar etkin olmak; ancak bu sefer siyaset ve siyasal partiler tarafından yönlendirilen değil, onlara yön veren bir pozisyonda olmak. Bunu da parti içi demokrasiyi sağlayarak yapmak ve bu sayede sendikaları hem '80 öncesi hem de '80 sonrasında içine düştükleri üyelerinin üstünden kazanç sağlayan bir rant kapısı olma durumundan kurtarmak.
- Yeni endüstri ilişkilerinin işçi sınıfını çalışan türlerine ayırmasına karşın, klasik mavi yakalı çalışanların yanında beyaz yakalı çalışanları ve devlet memurlarını da kapsayacak şekilde sendika üyesi tanımı düzenleyerek; giderek önem kazanan bu yeni çalışan türlerine

ulaşabilmek. Böylece aynı zamanda kamu sektörü ile yeni gelişen hizmet sektöründe de etkin olmak. Ayrıca '80'den sonra ortaya çıkan sendika-işçi arasındaki kopukluğu gidermek için işçilerle sadece toplu olarak değil, aynı zamanda birebir temas halinde bulunarak işle ilgili her türlü sorunlarına çözüm sağlamak ve bunu özellikle hizmetler sektöründe de yaparak sendikacılığa alternatif olarak getirilmeye çalışılan insan kaynakları yönetimine karşı da tedbir almak.

- Kayıt dışı istihdamı kayıt altına almak. Bunun yanında esnek çalışma şekillerini bir taraftan yayılmasını denetim altına alırken öbür taraftan bu tip çalışma şekilleriyle çalışanları kapsayacak ve onların haklarına sahip çıkacak, yeni yönetim ve denetim yöntemleri ile yasal yöntemleri hayat geçirmek.
- Bütün bunlara ek olarak, küreselleşmenin olumsuz etkilerini azaltmak; onu kontrol eden ve daha fazla kâr ve sermaye elde etmek için politikalar yapan neo-liberal anlayışın yerine insan odaklı, gerçekten demokrasiyi, adaleti ve kalkınmayı amaç edinen alternatif bir sistem ortaya koymaktan geçer. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler bazında ülkeye yapılan yatırımların sermaye ve teknoloji olarak ülkenin ihtiyaç duyduğu sektörlere yönelten vizyon sahibi bir siyasi erk ve uzman bir devlet planlaması gereklidir. Böyle bir siyasi erke sahip gelişmekte olan ülkelerin yapacağı işbirliği, bunları küreselleşmenin olumsuz etkilerinden koruyacaktır.

Yukarıda ortaya konulan bu çözüm önerileri, günümüz dünya ve Türkiye şartları ele alındığında uygulanması zor ve aynı zamanda siyasal, toplumsal ve akademik düzlemde henüz bir genel geçer yoktur. Lakin imkansız değildirler, üzerinde tartışılarak daha iyi şekilde düzenlenebilirler ve yanlarına hatta yeni çözüm önerileri de getirilebilir. Şurası kesindir ki; küreselleşmenin yaygınlaştırdığı neo-liberal ekonomik sitemin, dünya ve Türkiye'deki çalışma ilişkileri üzerinde yarattığı olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve daha adil, verimli ve çağdaş bir çalışma hayatı

isteniyorsa, bu ve bunun gibi çözüm önerilerinin kararlı ve dikkatli bir şekilde uygulanması gereklidir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Adda, Jacques: **Ekonominin Küreselleşmesi**, 2 Cilt, Çev. Sevgi İnenci, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayıncılık A.Ş., 2008.

Akgeyik, Tekin: **Stratejik Üretim Yönetim**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1998.

Aydoğanoğlu, Erkan: **Sendikalar ve İşyeri Örgütlenmesi**, 2. bs., Ankara, Kültür Sanat Sen Yayınları, 2010.

Aydoğanoğlu, Erkan: **Dünyada ve Türkiye'de Sendika - Siyaset İlişkisi**, 2. bs., Ankara, Kültür Sanat Sen Yayınları, 2011.

Bauman, Zygmunt: **Küreselleşeme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006.

Başol, Koray: **Türkiye Ekonomisi**, 11.bs., İstanbul, Türkmen Kitabevi, 2012.

Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2008**, 12.bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Ekim 2008.

Demir, Fevzi: **En Son Yargı Kararları Işığında İş Hukuku ve Uygulaması**, 5. bs., İzmir, Birleşik Matbaacılık, Ocak 2009.

Eğilmez, Mahfi: **Küresel Finans Eleştirisi (Piyasa Sisteminin Eleştirisi)**, İstanbul, Remzi Kitabevi, Aralık 2008.

Ekin, Nusret: "Esneklik Çağı", **Mercek Özel**, Sayı 13, 1999.

Ekin, Nusret: **Endüstri İlişkileri**, 6. Bs. İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1994.

Engels, Friedrich: **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**, Çev. Yurdakul Fincancı, Ankara, Sol Yayınları, 1997.

Fröbel, Folker, Heinrichs Jürgen ve Kreye Otto: **Uluslararası Yeni İş Bölümü ve Serbest Bölgeler**, Çev. Yılmaz Öner, İstanbul, Belge Yayınları, 1982.

Giddens, Anthony: **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. O. Akınhay İstanbul, Alfa Yayınevi, 2000.

Hirst, Paul ve Thompson Grahame: **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel, 4.bs., Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Mayıs 2007.

Işıklı, Alpaslan: **Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003.

Işıklı, Alpaslan: **Yeni Orta Çağ**, İstanbul, Toplumsal Çözüm Yayınları, 2007.

Işıklı, Alpaslan: **Sendikacılık ve Siyaset**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

İleri, Ülkü: **Türkiye'de Toplumsal Değişimlerin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri**, Ankara, TÜHİS Yayınları, Ekim 2009.

Kazgan, Gülten: **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?**, 4. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2005.

Kazgan, Gülten: **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 22, 2002.

Kepenek, Yakup ve Yenitürk, Nurhan: **Türkiye Ekonomisi**, 6. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, Eylül 1994.

Koç, Yıldırım: **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Osmanlı'dan 2010'a**, Ankara, Epos Yayınları, 2010.

Kongar, Emre: **Demokrasimizle Yüzleşmek**, 15. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, Kasım 2007.

Mahiroğulları, Adnan: **Dünyada ve Türkiye'de Sendikacılık**, Bursa, Ekin Yayınevi, Eylül 2011.

Özer, Mustafa: **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 2004.

Panitch Leo ve Leys Colin: **Küresel Parlama Noktaları Emperyalizme ve Neoliberalizme Karşı Tepkiler**, Çev. Tuncel Öncel, İstanbul, Yordam Kitap, 2009.

Rand, Ayn: **İş Adamı İçin Felsefe**, Çev. Taylan Kızılöz, İstanbul, Plato Film Yayınları, Ocak 2009.

Stigliz, E. Joseph: **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. Arzu Taşcıoğlu ve Deniz Vural, 3.bs., İstanbul, Plan B, 2004.

Şenkal, Abdülkadir: **Sendikasız Endüstri İlişkileri (Genel Olarak Dünyada ve Türkiye'de)**, Ankara, Kamu-iş Yayınları, 1999.

Thompson, Edward Palmer: **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Birikim Yayınları, 2004.

Tokol, Aysen: **Sosyal Politika**, 2. bs., Bursa, Vipaş A.Ş., 2000.

Uygur, Çetin: **Dinazorların Krizi: Değişim ve Sendikalar**, 2. bs., İstanbul, Alan Yayınları, Eylül 1992.

Yazıcı, Erdinç: **Türk İşçi Hareketi**, 7. bs., Ankara, A Kitap, Temmuz 2010.

MAKALELER

Akgeyik, Tekin: ‘‘Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Devletin Endüstri İlişkilerinde Değişen Rolü’’, **Gümrük Birliği Dergisi**, No: 24, Ağustos 1996, s.78-85.

Akkaya, Yüksel: “’Küreselleşme’ Versus Sendikasızlaştırma ve Yoksullaştırma”, **Çalışma ve Toplum,** C. 3, 2004, s. 93-122.

Altan, Mehmet: ‘‘Toplumsal Bir Özeleştiri Denemesi Niteliğinde Rekabetin Neresindeyiz-2’’, (Çevrimiçi), http://mehmetaltan.com/index.asp?sayfa=akademik-yazilar&icerik=923, 5 Şubat 2013.

Altan, Mehmet: ‘‘Yeni Dünya Düzeni’’, (Çevrimiçi), http://mehmetaltan.com/index.asp?sayfa=akademik-yazilar&icerik=1180, 3 Aralık 2012.

Arı, Aylan: ‘‘Küreselleşme ve Kuralsızlaştırma’’, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 10, Mart 2006, s. 23-30.

Aydınlı, Halil İbrahim: “Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci (Post-Fordizm) ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar”, **Kamu-İş**, C. 7, No: 2, 2004, s. 79-98.

Baykal, Hülya ve Baykal, Tan: ‘‘Küreselleşen Dünya’da Çevre Sorunları’’, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. V, No: 9, 2008, s. 1-17.

Benli, Abdurrahman: “Türkiye’de Kamu Çalışanlarının Sendikalaşma Çabaları ve Sorunları”, “Türkiye’de Kamu Çalışanlarının Sendikalaşma Çabaları ve Sorunları”, **İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 46, 2003, s. 89-128.

Çelik, Aziz: “Türkiye’de 1960 Sonrası İstihdam ve Ücretliler”, 2013.

Çelik, Aziz ve Lordoğlu, Kuvvet: “Türkiye’de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerini Sorunları”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 2, 2006, s. 11-30.

Çil, Ece Öztürk: Küresel Mali Kriz ve Latin Amerika Ekonomileri, Uluslararası Ekonomik Sorunlar, (Çevrimiçi), http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/eceozturkcil.pdf, 15 Kasım 2014.

Gedikli, Ayfer: ‘‘Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri’’, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C. 1, No: 6, Kırklareli 2011, s. 96-146.

Gençler, Ayhan: ‘‘Küreselleşme–Çok Uluslu Şirketler ve Sendikalar’’, (Çevrimiçi), http://www.isguc.org/?p=makale&id=144&cilt=5&sayi=2&yil=2003, 1 Şubat 2013.

Güney, Alptekin ve Aslanova, Kemale: “Türk Hukuku’nda Grev Yasakları ve ILO Normları”, **Çalışma ve Toplum**, 2014, No: 1, s. 257-272.

Günay, Cevdet İlhan: "Çalışma Sürelerinde Esneklik", **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, C. 7, No. 3, 2004, s. 173-189.

İmamoğlu, Gözde: "Çalışma Kavramı Ve İşgücü Piyasasının Küreselleşmesi", (Çevrimiçi), http://hrexperience.it/topics/university-notes/human-resources/calisma-kavrami-ve-isgucu-piyasasinin-kuresellesmesi/, 17 Ağustos 2014.

Karaduman, Naci ve Yıldız, Zafer: "Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, C.7, No: 1, 2002, s. 133-152.

Karahan, Özcan ve İpek, Evren: "Türkiye'ye Yönelik Yabancı Sermaye Akımlarının Hacim Ve Kompozisyonundaki Gelişmeler", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, No. 21, 2013, s. 299-316.

Kocabaş, Fatma: "Endüstri İlişkilerindeki Dönüşüm", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No.10, 2004, s.5-26.

Koray, Meryem: "Değişen Bir Dünya ve Sendikalar İçin Bazı Tartışma Noktaları", **Mercek Dergisi**, No. 3, 1996, s. 62-81.

Köse, Ömer: ''Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü'', **Sayıştay Dergisi**, No: 49, s. 3-46.

Leba, Reyhan: ''Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk'', (Çevrimiçi), http://www.mevzuatdergisi.com/2001/07a/ 02.htm, 15 Ocak 2013.

Mahiroğulları, Adnan: "Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri Ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. II, No: 1, 2001, s. 161-190.

Mahiroğulları, Adnan: "Küreselleşmenin Türk Çalışma Hayatına Etkileri", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, 2005, s. 379-403.

Makal, Ahmet: "Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye'de Çalışma İlişkileri", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No:47, 2004, s. 123-171.

Önger, F. Serkan: "Türkiye'de Taşeronlaşmanın Boyutları", **DİSKAR Dergisi**, No: 2, 2014, s. 38-51.

Özgener, Şevki: "Çalışma Hayatında Esnekliğin İşletme Verimliliği Üzerine Etkileri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 38, No: 3, 2005, s. 51-79.

Öztürk, Salih ve Özyakışır, Deniz: ''Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yapılan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi'', (Çevrimiçi), http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm, 18 Mart 2013.

Selamoğlu, Ahmet: ''Gelişmiş Ülkelerde İstihdam Politikaları, Esneklik Arayışı ve Etkileri'', **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No: 2, 2002, s. 33-63.

Sezer, Barış: "Endüstriyel Demokrasi: İşçilerin Yönetime Katılmasından İşçi Katılımına", **Çimento İşveren**, 2009, s. 19-21.

Sönmez, Mustafa: ''Sıcak Para Bağımlılığı: Nereye Kadar?'', (Çevrimiçi), http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=5034, 18 Mart 2013.

Sönmez, Pelin: ''Küreselleşme, Avrupa Birliği ve İstihdam: Çalışma İlişkilerinde Yaşanan Dönüşüm'', **Ankara Avrupa Çalışma Dergisi**, C. V, No: 5, 2006, s. 177-198.

Şafak, Can: ‘’4857 Sayılı İş Kanunu Çerçevesinde Taşeron (Alt İşveren) Meselesi’’, **TBB Dergisi**, No. 51, 2004, s. 111-132.

Şahin, M. Cem: ‘‘Türkiye’de Gençliğin Toplumsal Kimliği ve Popüler Tüketim Kültürü’’, cemGÜ, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XXV, No: 2, 2005, s. 157-181.

Şenkal, Abdülkadir: “Endüstri İlişkilerinde Yeni Paradigmalar: Mobilizasyon, Kolektivizm ve Esneklik Tartışmaları”, **Çalışma ve Toplum Dergisi, DİSK/Birleşik MetalİŞ**, No.16, 2008, ss.119-146.

Tağraf, Hasan: ‘‘Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu Şirketlerin Küreselleşme Sürecine Etkisi’’, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. III, No: 2, 2002, s. 33-47.

Tarcan, Nurseli: “Çağı Yakalama ve Rekabet Edebilirlikte Çalışma Mevzuatının Rolü: Esnek ve çağdaş İş Kanunu”, **Mercek Dergisi**, C. 24, 2001, ss. 26-39.

Tokol, Aysen: “Esnek Çalışma Saatleri”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. VII, 1986, ss. 161-167,

Turan, Kamil: ‘‘Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı’’, (Çevrimiçi), http://www.sosyalsiyaset.net/documents/kamil_turan.htm, 3 Aralık 2012.

Türkmen, İsmail: “Toplam Kalite Yönetimine Geçiş ve Uygulamada Başarıyı Engelleyen Faktörler”, **Verimlilik Dergisi**, 2000, s.148-153.

Urhan, Betül: “Türkiye’de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven ve Dayanışma Sorunları, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, No: 1, 2005, s. 57-88.

Yazıcı, Erdinç: "Endüstri İlişkileri Sisteminde Değişimi Üreten Temel Dinamikler", **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.3., No.3, 2001, s.1-12.

Yılmaz, Fatih: **Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye'de İş sağlığı ve Güvenliği**, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C. VI, No: 1, 2009, s. 45-72.

Yorgun, Sayım: ''Küresel Dünyanın Egemen Gücü Çok Uluslu Şirketler'', (Çevrimiçi), http://www.sayimyorgun.com/yazi9.html, 18 Ocak 2013.

Yorgun, Sayım: ''Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler'', **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2005, No: 3, s. 137-162.

Yüksel, Nihat: "Çalışma Hayatında Esnekleşme İhtiyacı", **İşveren Dergisi**, C. 41, No. 5, 2003.

Yüksel, Yusuf: ''Esnek Kapitalizm ve Altın Yakalı Çalışanlar'', **İş Ahlakı Dergisi**, C. III, No: 5, Mayıs 2010, s. 97-117.

Zengingönül, Oğul: ''Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?'', **Siyasa Dergisi**, No: 1, 2005, s. 85-106.

YAYIMLANMAMIŞ TEZLER

Aktaş, Murat Hacı: ''Küreselleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketlerin Rolü: Soğuk Savaş Sonrası Dönem'', (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul, 2010.

Kurtipek, Rıdvan: "Türkiye İçin Gelir Grupları Arası Gelir Oluşum İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi", Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, 2011.

Uçar, Zefure: "Türkiye'de Siyasal Dönüşümlerin Işığında Sendikal Hakların Gelişim Dinamikleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Isparta, 2010.

Urhan, Betül: "Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye'deki Durumu", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul, 2004.

Yahşi, Fatma: ''Küreselleşme ve İstihdam'', (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Adana, 2007.

RAPORLAR VE BİLDİRİLER

Aykaç, Mustafa; Parlak, Zeki; Özdemir Süleyman: **Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Artırılması ve Türkiye'de Kobiler**, İstanbul Ticaret Odası, No: 24, 2008, s. 138-141.

ÇSGB: **Çalışma Hayatı İstatistikleri 2004**, No: 120, Ankara, Temmuz 2005.

ÇSGB: **Çalışma Hayatı İstatistikleri 2010**, No: 167, Ankara, Aralık 2011.

ÇSGB: **Bakanlığımızca Her Yıl Ocak ve Temmuz Aylarında Yayımlanan İstatistiklere Göre İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları**, (Çevrimiçi), http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/cgm/istatistikler/isciisveren/dokuman6, 21 Şubat 2013

ÇSGB, **"İstatistikler, İşçi ve Sendika Üye Sayıları"**, (Çevrimiçi),http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/csgb.portal?page=uye, 20 Ağustos 2014.

Demirel, Gürhan: **"Türkiye'de Serbest Bölgeler ve AB Uygulamaları"**, (Çevrimiçi),http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/turkiyede_serbest_bolgeler_25.06.2012%2012-46-02.pdf, 20 Eylül 2014.

Ergin, Duygu A.: **''Küreselleşmenin Çevresel Etkileri''**, TMMOB Türkiye V. Enerji Sempozyumu Bildirileri, Haz. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü, Ankara, 2005, s. 589-605.

Erçakar, M. Emin ve Karagöl, Erdal Tanas: **''Türkiye'ye Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar''**, **SETA ANALİZ**, Ocak 2011, s. 1-30.

TİSK: **"Dünya'da ve Türkiye'de Endüstri İlişkilerinin Yeni Boyutları Semineri"**, TİSK Y. No., 153, Ankara, 1995, s. 3.

TİSK: **''İşgücü Piyasası Bülteni (Ocak 2014 TÜİK HİA Verilerinin Değerlendirilmesi)''**, No. 28, Nisan 2014 s. 1-14.

İNTERNET KAYNAKLARI

Akademiktisat: ''1980-2003 Döneminde Yabancı Sermaye'nin Türkiye'ye Gelişi ve Uygulanan Politikalar'', (Çevrimiçi), http://www.akademiktisat.net/calisma/yabanci_sermaye/1980_2003_y_sermaye_fihan.htm, 18 Mart 2013.

Antimai: ''Rosa 9 Soru'', (Çevrimiçi), http://www.antimai.org /bs/rosa9soru.htm, 3 Aralık 12.

Antimai: ‘‘Sınıf Mücadelesi Sendikalar ve Bürokrasiler’’, (Çevrimiçi), http://www.antimai.org/mkl/mm02ozgur1. htm, 5 Şubat 2013.

Asbaş, (Antalya Serbest Bölge İşleticisi A.Ş.): “Serbest Bölge Nedir?” (Çevrimiçi), http://www.asbas.com.tr/asbas_serbest_bolge_nedir.asp, 20 Eylül 2014.

Ekodialog: ‘‘Küreselleşme Paradoksu’’, (Çevrimiçi), http://www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_paradoks_1.html, 16 Aralık 2012.

Hukuki Yardım: “Taşeron Nedir?” (Çevrimiçi), http://www.hukukiyardim.net/taseron-nedir-isciyekarsi-kim-sorumludur.html, 20.Eylül.2013.

ILO: **‘’Industrial Relations Indicators Trade Union Membership Statistics’’**, (Çevrimiçi), http://www.ilo.org/ifpdial/information-resources/dialogue-data/lang-en/index.htm, 15 Kasım 2014.

INVEST İN TURKEY: ‘’Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım’’, (Çevrimiçi), http://www.invest.gov.tr/trTR/investmentguide/investorsguide/Pages/FDIinTurkey.aspx, 15 Eylül 2014.

İş Kanunu: “2822 SAYILI TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ, GREV VE LOKAVT KANUNU”, (Çevrimiçi), http://www.iskanunu.com/images/dokuman/diger-kanunlar/2822-sayili-toplu-is-sozlesmesi-grev-lokavt-kanunu.pdf, 24 Kasım 2014.

İş ve Sosyal Güvenlik: “Aday Çırak – Çırak – Öğrenci – Stajyer ve Kursiyerlerin Sigortalılığı”, (Çevrimiçi), http://www.isvesosyalguvenlik.com/aday-cirak-cirak-ogrenci-stajyer-ve-kursiyerlerin-sigortaliligi/, 12 Şubat 2013.

Karabulut, Ali Naci: "Küreselleşmenin Ticari Hayat Üzerindeki Etkileri'', (Çevrimiçi), http://www.basarmevzuat.com/dergi/2004-04/a/01.htm, 18 Ocak 2013.

Kaleli, Ebubekir: "Türkiye'de Kayıt dışı İstihdam Oranları'', (Çevrimiçi), http://www.sgkrehberi.com/makale/266/, 11 Ekim 2014.

Lıcalı, Mahmut: "Yeni ölümlere davet", (Çevrimiçi), http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/73309/Yeni_olumlere_davet.html#, 18 Mayıs 2014.

OECD: "Incidence of FTPT employment - national definitions", http://stats.oecd.org/index.aspx?r=290080#, (Çevrimiçi), 15 Eylül 2014.

OECD: "Trade Union Density", http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=UN_DEN, (Çevrimiçi), 16 Eylül 2014.

Resmi Gazete: "2822 SAYILI SENDİKALAR VE TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ KANUNU", (Çevrimiçi), http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121107-1.htm, 24 Kasım 2014.

SGK: "Sendikalı İşçi Sayısı 1 Milyonun Altında...", (Çevrimiçi), http://www.sgk.com.tr/581-Haber-sendikali-isci-sayisi-1-milyonun-altinda---.html, 26 Mayıs 2014.

Taraf: "Hak yoksunu taşeron işçi 10 yılda 3 kat arttı", (Çevrimiçi), http://www.taraf.com.tr/haber-hak-yoksunu-taseron-isci-10-yilda-3-kat-artti-155135/, 22 Mayıs 2014.

TBMM: “1961 Anayasası”, (Çevrimiçi), http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm, 10 Mart 2013.

TBMM: “1982 Anayasası”, (Çevrimiçi), http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm, 18 Mart 2013.

TDK (Türk Dil Kurumu): ‘‘Küreselleşme’’,(Çevrimiçi),http://tdkterim.gov.tr/bts/, 12 Kasım 2012.

The World Bank: “Data: Services, etc., value added (% of GDP)”, (Çevrimiçi),http://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TETC.ZS?display=defaulthttps253A2F25252Fwww.cia.gov2Flibrary2Fpublications2Fthe-world factbook2Ffields2F2102.html, 30 Mart 2014.

The World Bank: “Data: Agriculture, value added (% of GDP)”, (Çevrimiçi),http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?page=6&display=defaulthttps253A2F25252Fwww.cia.gov2Flibrary2Fpublications2Fthe-world-factbook2Ffields2F2102.html, 29 Mart 2014.

The World Bank: “Data: Industry, value added (% of GDP)”, (Çevrimiçi), http://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS?display=defaulthttps253A2F25252Fwww.cia.gov2Flibrary2Fpublications2Fthe-world-factbook2Ffields2F2102.html, 29 Mart 2014.

TÜİK: “Ulusal ve Uluslararası Seçilmiş Ekonomik Göstergeler”,(Çevrimiçi),http://tuikapp.tuik.gov.tr/SecilmisUluslararasiGostergeler/tabloYilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=69&altMenuGoster=1, 1 Nisan 2014.